
S T A N C E

ANTON OC VIRK

I.

Noči so kakor zagonetne žene,
ki v tajne svojih slutenj so ujete,
in njih oči me žgo od slè ognjene.
Prinaša vroče noč gozdov šepete,
drhté tam v vetru rože zapuščene
in venejo v samoto črno uklete.
Poslušam vetra tople, mehke speve
in mislim na nekje zgubljene dneve.

Sred ur — slapov molččih vodotokov,
ki padajo v minevanja globino,
bi iz mavric sijev — bajnih slavolokov —
občudoval rad speto bisernino
in vtonil sredi večnosti obokov,
ki vame svojo mečejo daljino.
Sijajev so že trudne misli moje
in vtapljajo se vedno v sanj opoje.

II.

In nate čakam, ki si moja nada.
Ni dolgo več do tvojega prihoda.
Kot dež si, ki na zemljo vročo pada,
od hrepenenj razgreto, si laboda
pretemna pesem, si srca naslada,
pijač opojnih draga si posoda.
Kako samotno solnce zjutraj vstaja,
v škrlatu svojem se zvečer napaja.

Tako sem sam v večerih brez imena,
prepoln sem vonja tvojega telesa,

ujet v lepoto tvojo brez imena
in v tajna — bistva tvojega — čudesa.
Noči temotnih luč si brez imena
in vid prodoren mojega očesa.
Nihče te ne pozna, le jaz vem zate
in pot in mesečina sredi trate.

Ve ptič morda pred oknom tvoje hiše
in veter, ki zastore pozibava,
in luč, ki v pesku mojo senco riše,
ve moj korak in z njim ve vsa daljava,
ve noč, celo pero, ki pesem piše,
in žalost ve, ki z mano vedno tava.
O vem, da si mi jutro, ki ne sine,
da sredi srca bol si, ki ne mine.

III.

Sem ogenj, ki plamene vase pije
in v svojem mora siju izgoreti.
Sem most, ki se iz sebe vase vije,
in ptič sem, ki ne neha sebi peti.
Sem veter, ki nenehno vase vpije,
in sem še smrt, ki mora v sebi umreti.
Odmev sem, ki se z grozo sam odmeva,
in pesem sem, ki sebe zgolj opeva.

In vendar je tesno povsod v jeseni,
preštevam lete ptičev v daljne kraje,
na polja hodim, gozdi so rumeni,
in vjamem komaj rahle rož smehljaje.
Oblaki so po nebu vsi zgubljeni,
še veter mimo mene gre jokaje.
Kot daljni so pozdravi zdaj večeri,
v nočeh se komaj žalost kdaj umiri.

JANEZ TRDINA DRAGOTINU RUDEŽU*

OB PETINDVAJSETLETNICI TRDINOVE SMRTI

A L O J Z T U R K

1.

V N. mestu 6. Dec. 71. —

Preljubi prijatelj!

Ergo zopet volitve! Narodnjaki kličejo: Živio naš poslanec Rudež!¹ V Metliko pisala sva z Rozmanom Navratilu, v Črnomelj pa Rozman Kolbeznu in v Kostanjevico Sekuli. Do sedaj ni še od nikodar odgovora. Za Belo-Krajino ni se bati nič, tudi za Kostanjevico pravil je danes neki tamošnji purgar, da ostaneš njen poslanec Ti tudi za naprej: na družega da nihče še pomislil ni. Ali Rozman pojde vse eno jutri v Kostanjevico, da jo potrdi še bolj v dobri veri, pojuternjem pa v Metliko in Črnomelj. Za Višnjegorce pripovedoval mi je Gregorič (nemčurski agent) da žele tudi Tebe — on da se ta pot ne bo udeležil nič, kar verjamem, če ne bo dobil mazila. Novo mesto poznaš. Suplenti nimajo več prava glasovati, ali to ni za nas velika škoda. Profesorji tuji bodo Ti brez dvombe nasprotovali; Žepiča nagovarjal sem, da agitira med kolegami, naj ne hodijo volit, pa je rekel, da si ne upa nič opraviti. Patri dali so besedo, da bodo tudi sedaj glasovali za Te. Uradniki, kolikor slišim, bi naj raje ostali doma, in to bodo z veliko večino gotovo storili, če jih kak viši ukaz ne² potisne na borišče zoper Tebe. Državni odvetnik Hren pravi, da bo dal svoj glas Tebi, naj pride kar hoče. Brez dvombe volil bo Tebe tudi naš novi kanonik, stari poštenjak Grašič, ki biva že več dni med nami. Rozman zapisal je tudi mene v imenik mestnih volilcev. Tukajšnji nemčurji hoteli so precej o razpustu našega zbora osnovati svojo stranko in akcijo, ali vkljub vsemu bobnanju ni se jih sošlo več ko pet (Polak, Ogorevc, Dioniz-Grčar, Formaher in menda Rozina) zato so odločili počakati ukaza iz Ljubljane — do sedaj niso še nič dobili. Vsakako je dobro, da je ravno zdaj Leman županstvo pustil, izgubil je s tem zadnji vpliv, ki ga je še v mestu imel. Njegove posle opravlja zdaj prvi svetovalec, narodnjak Ricoli. Za-

* Ta tri Trdinova pisma, pisana prijatelju po vsej priliki v Ribnico, se hranijo v Rudeževem gradu na Tolstem vrhu pri št. Jerneju na Dolenjskem. Iskrena hvala gospodu Josipu Rudežu in njegovi gospe Mariji za prijaznost, s katero sta mi jih 14. avgusta 1924. prepustila v uporabo. — A. T.

¹ K temu primerjaj še neobjavljeni v Rudeževi zapuščini ohranjeni pismi dr. E. Coste (28. XI. 1871) in p. Ladislava Hrovata (nedatirano).

² V izvorniku pomotoma: na.

upnica Hohenwartu (rectius njegovim pomiriteljnim načelom) se podpisuje prav pridno od meščanov in kmetov, glavni agitator za to reč je Fr. Kastelec. —

Adonis Švinger, še pred kratkim tako vroč našinec, postal je tajnik v — kazini! Do tega koraka bilo je težko — odslej teklo bo gladko. — Komaj prinesle so novine razglas o volitvah, prejel je Rozman grozno neprijetno pozdravljenje od svojega švaburskega upnika, da mu plača v 8 dneh dolžnih 600 forintov, sicer ga izroči sodniji. To je velika nevarnost ne samo zanj, ampak za celo narodno stranko. Izgubivši njega, izgubila bi svojo glavno podporo v teh krajih, tako živo, tako popularno in tedaj zdatno kakor on, ne zna nihče agitirati. V N. mestu je prosti narod tako zanj unet, da ga zahteva, lahko se reče v en glas, za mestnega župana. Tudi okolica, bliža in dalnja ga sploh pozna in posluša. Sam bog obudi kako milostivo dušo, da mu pomore v sedanjih stiskah. Hiša je vredna 4—5000 for., dolga je na nji le 1000 f. Dobrotnik ne bi absolute v nobeni nevarnosti bil, svoj denar izgubiti; dal bi se intabulirati³ in punctum. S tem bi rešil njega in narodno stranko, ktere glavna vez je gotovo on. Tako rešen pa bi delal lahko še veliko več. Jaz in z mano vsaki narodnjak želi in pravi: Bog pomagaj rogoviležu!

Zaradi prigodeb v 7. šoli je obča nejevolja na ravnatelja Zündlerja in njegove nemčurske mameluke. — V Bršlinu sem izvedel, da hodi Langer sim ter tje po vaseh in da daje strašno za vino. To je brž ko ne v zavezi z volitvami. Ali mu bo izpodletelo, kakor mu je v predzadnji v Kostanjevici. Prosti Dolenjec verjame le popu, pope pa je «Danica» prav s farško eneržijo zarotila ne rok križem držati.

Kedaj pa kaj prideš v naš kraj? S Bogom za zdaj! — imej se dobro in pozdravi vse dobre znance in prijane: Costo, Zarnika etc.

Tvoj stari prijatelj

exšomešter Janez Trdina

2.

V Novem mestu 1. Sept. 77.

Dragi prijatelj!

Tvojemu listu sem se neizrečeno začudil, ker je pisan v neizmerni domoljubni otožnosti in obupnosti, za katero pa hvala Bogu do zdaj še nikakega vzroka nimamo. Rusi so odtrgali od Turčije Rumunijo, prestopili Donavo, sovražno brodovje na tej reki skoraj uničili, zasedli Dobručo, srednjo Bolgarijo, naj lepši prelaz čez

³ V rokopisu na koncu vrstice brez ločila razstavljeno: in tabulirati.

Balkan. O takih uspehih nam ni treba še rok viti in tarnati. Povsod in vselej se našim bratom res ni posrečilo, zastonj so skušali predreti do Erzeruma, zastonj so naskakovali Plevno ali za naše⁴ zgube pri tem mestu prejeli so Turki dostojno povračilo z obrestmi vred pod Šipko in Kavkaz so morali z dolgim⁵ in krvavimi pleči zapustiti. Rusi do zdaj niso ne ene glavne bitve, ne ene važne pozicije zgubili razun v nemško-judovski žurnalistiki, ki je poplavila žali bog tudi naše čitalnice in domoljubne hiše. Trepet, ki je prevzel ljudi naše stranke, dohaja od branja teh novin ne pa od kakih odločilnih ruskih nesreč, ki se niso nikjer pripetile. Tako hitro res ne gre, kakor smo mislili in želeli. Nada nas je precej nemilo prevarila ali krivi niso Rusi ampak mi sami, ki smo tako nespametne nade gojili. Turčija je velikansk tolovajski brlog, tolovaji pa se vselej srdito branijo, ker vedo, da jim gre za glavo in obstanek. Rusi so imeli s Turki že dosti vojská ali v enem letu se ni še nobena končala, nekatere so trajale po tri, štiri in tudi pet let. Če bi bila vrgla Rusija na borišče že od konca kakih 800.000 mož, je prav mogoče, da bi bila osvojila Carigrad že letos ali odkod in kako preskrbeti toliko vojsko z živžem? Razun tega pa je tudi vsaka posebno velika država za ofenzivo nekako okorna in počasna. Ta nerodnost, ki je povzročila, da so bili stari Rimljani od začetka skoraj v vsaki vojski tepeni, [in]⁶ dela težave in neprilike tudi Rusom. Ali zaradi njih ne smemo še obupavati o naj sijajnejšem končnem uspehu. Velike in svete ideje so surovo silo še vselej zmagale; duh časa ne pozna izjem; kar je dal doseči drugim narodom, dal bo doseči tudi našemu; take reči se lahko z matematično gotovostjo prerokujejo in pričakujejo. Tudi ne bo treba čakati ne 100, ne 50 let, kakor se menda Ti bojiš. Rusija je zdaj močna in zdrava država kakor malo ktera druga ali pa nobena. Strašno sem osupnil, kako da moreš pomisliti na kako gnjilobo Ti, ki vendar poznaš Rusijo ne kakor drugi le iz kakih pristranskih brošur ali lažnjivih novin ampak iz temeljitih, znanstvenih knjig, ki dokazujejo in potrjujejo brez razločka in izjeme nje resnično zdravje, čilost, žilavost in neizmerne napredke v vseh strokah državnega in društvenega življenja. Sedanja borba je močno podobna tisti, ki se je vršila v severni Ameriki med svobodnimi in suženjskimi državami. Sever bil se je za lepo idejo, za osvobojenje ubogih zamorcev, in bil se je zanjo z resničnim navdušenjem, razun tega je imel mnogo več vojakov nego jug. Vkljub temu trajala je

⁴ Ležeče natisnjene besede so v originalu vrinjene.

⁵ V naglici izpuščeno: nosom.

⁶ V tisku oglato oklenjene besede so v rokopisu prečrtane.

vojska 4 leta in prvi dve leti nagibala se je sreča celo k jugu, dokler niso svobodnjaki vseh moči napeli in sovražnika na zadnje ne le premagali ampak zmečkali. Taka se bo godila po mojem prepričanju tudi s Turčijo. Vojskovalo se bo ne mara več let, sreča utegne Rusom tudi znanprej sim ter tje hrbet obrniti ali konec bo ne le premaga ampak dovršeno ugonobljenje te mohamedanske⁷ pošasti in zvršetek vojske bo za slavjanstvo na vsaki način bolj povoljen in temeljit, kakor pa bi bil, ko bi [bili] Rusi brez velikih zaprek prikorščili v Carigrad in tamo na strani in s pomočjo Anglije, Kalpakocilindrije⁸ in drugih takih ljubeznjivih prijateljic skovali nekak mir, ki ne bi bil ne tič ne miš. Naj boljša tolažba za nas je to, da Rusija ne more več odnehati. Boj bo trajal tako dolgo, dokler se ena borečih straneh popolnoma ne upeha, upehala pa se bo tista, ki bo [imela manj] *zmanjkalo jej pred* vojakov in novcev. Ta pa bo na vsaki način Turčija, ne pa Rusija. — To je moje mnenje o zgodovinski ali objektivni plati te vojske, zdaj pa še par besedic o subjektivni ali osebni. Domoljub bere v novinah poročila o zgubah naših bratov, o tisočah mrtvih in ranjenih, o krvavih grozovitostih turških zveri proti nesrečnim Bolgarem i. t. d. pa si misli: gorje si ga Slavjanom, če je le deseti del teh poročil resničen. Srce mu začne utripati, v oči mu silijo solze, ne ljubi mu se ne jesti, ne piti, zapušča ga tudi spanje. Tako se godi zdaj marsikomu in godilo se je tudi meni. Vsled tega začel sem bolehati. Pomogel sem si na prav lahak način: nehal sem brati novine. Djal sem: Če jih bom bral, bom [sebi] škodil svojemu zdravju, koristil pa nikomur nič; če jih ne berem, tudi ne bom nikomur *drugemu* koristil ali koristil bom saj sebi, ostal bom zdrav. In zdravje mi se je res povrnilo. Zdaj vzamem vsaki teden enkrat v roke kak zmeren list, še raje pa vprašam koga drugega o napredku vojske in to mi zadostuje. Izvedeti hočem samo naj važnejše telegrame, ki jih donáša «politična korespondenca», vse druge puščam kot nezanesljive na strani. Tudi prijatelj Vojska, ki so ga turkofilski listi silno vznemirjali, ni si vedel pomagati drugače kakor da to branje pusti in se drži le «Slovenskega Naroda» in *službene* Wienerice. Sploh bi dal jez ta svet [jez] vsakemu, ki ima mehko srce in tenke čutnice, da naj se varuje, če mu je mar za zdravje, vseh turkoljubnih in takih novin, ki turkoljubna poročila ponatiskujejo. Za zdaj pa naj nas tolaži misel, da za Ruse še ne more biti preslabo, [dokler] ker se nahajajo v sovražni državi. Obupnost bi bila opravičena ko bi šarili Turki po Rusiji pa še potem

⁷ Prvotno: mohomodanske.

⁸ = Avstro-Ogrske!

le na pol, kajti vemo, da so *krimski* Tartari pridrli večkrat celo do Moskve pa ni ta uspeh niti njih rešil, niti Rusov ugonobil. Čvrsti in zdravi državi služi na korist in slavo vse, še nesreča (vide Rusijo in krimsko vojsko).

Pri nas ravno 4 tedne ni bilo nič dežja. Še le danes⁹ o pol dveh zjutraj začel je zopet naletavati.

Z g. Alešem¹⁰ sva se peljala v Šent-Jernej in Belo Cerkev. Bilo mu je neizmerno žal, da te ni [bilo] našel doma.

Prisrčen pozdrav od vseh znancev, sosebno pa od svojega starega pobratima

exšomeštra Janeza

Prosim mil. gospej
moj poklon izreči.

3.

V Novem mestu 7. jun. 82.

Dragi prijatelj!

Moje življenje je ostalo do malega táko kakor je bilo pred zakonom.¹¹ Edina večja sprememba je ta, da se držim bolj dóma. Na ekspedicije spremi me včasih moja stara ali le poredkoma, ker ne utegne tako pohajkovati kakor jez. Ona je gospodinja, kuharica, natakharica in vrtnarica — vse ob enem, opravkov se jej tedaj nikoli ne manjka, tudi jo veseli delo bolj nego sprehodi. Popoldne sva vsaki dan na vrtu, ona poliva salato, kumare i. t. d. pleve, presaja i. t. d. jez pa stojim poleg nje, kadim in — gledam, vot i vse! Krmi me skoraj predobro, splahneli trebuh mi je začel zopet rasti. In puncto zakonskih pravic in dolžnosti misliva se držati (to se ve, kolikor se bo dalo) zlatega pravila: „Junij, julij, avgust — vino pij, babo pust!“ Do zdaj sva še spala vsaki v svoji izbi, še le te dni bova prestavila ali njeno posteljo k moji ali pa mojo k njeni, kakor bo bolj kazalo: nasledkov ne bo nobenih, če postaviva tudi eno vrhu druge. Kako smo se cincali čez Gorjance, poročali in svatovali, Ti bom povedal, ko se snideva. Sploh se je vršilo vse popolnoma takó, kakor sva sama želela: žejnim Novomeščanom se s tem se ve da ni ustreglo. — Kar se tiče gorjanskih pripovedek, Te prosim, da poveš

⁹ Popravljen iz prvotnega: danes.

¹⁰ Anton Aleš, semiški dekan, Trdinov prijatelj.

¹¹ 25. maja 1882, torej štirinajst dni pred tem pismom, se je bil dvainpetdesetletni vdovec na Suhorju v Beli Krajini poročil z bivšo kmetiško krčmarico v Ločni, dve leti mlajšo vdovo Uršulo Jermanovo (na Toplicah 16. X. 1832 rojeno Groharjevo), ki je imela v Novem mestu (Streliška ulica 15) hišo z vrtom; poročal je župnik Martin Tomc, priči sta bila kandijski podobar Anton Kušlan in učitelj Franc Kenda. (Izvestje † semiškega dekana suhorskega župnika Jakoba Pavlovčiča.)

g. prof. Levcu,¹² da mu bom nadaljevanje gotovo o pravem času, to je, še ta mesec, poslal. Nabralo se jih je toliko, da ne pojdejo vse v letošnji «Zvon», če bi se tudi v vsaki številki deset strani z njimi napolnilo. Glavne in naj večje še niso prišle na vrsto. Bog!

Prisrčno pozdravlja vse ljubljanske prijatelje in znance, sosebno pa Tebe

Tvoj stari pobratim

Janez

exšomešter

VEJICA ŠPANSKEGA BEZGA

RUDOLF KRESAL

I.

V svojih predalih sem našel staro zaprašeno knjigo. Vzel sem jo v roke in mislil, da v taki stari zaprašeni knjigi pač ne more biti nič kaj posebnega. Z nekim cinizmom, kakor da bi bil odpiral lastno srce, v dneh obupa vse prazno in opustošeno, sem jo odprl. Ali hudo sem se zmotil. To ni bila knjiga. Bil je dnevnik. Dnevnik star pet sto let, morda še več. A ko sem ga pričel brati, sem mislil, da mu manjka začetek. Ničesar mu ne manjka. Zakaj začetek bi bil prav tako lahko konec ali sredina, ali pa narobe. Za tistega, ki ga je resnično doživljal, je bilo tako; je bilo tako za človeka tistega časa, za onega, ki mu je usihala zadnja kaplja krvi.

Naslov je bil:

Vejica španskega bezga.

Ne štejem dni, ker nas je čut časa polagoma zapustil. Zmotil bi se, prej ali slej bi se zmotil in tako nehote zamenjal včerajšnji dan z današnjim. Od ne vem kdaj poznamo samo še čut prostora. A dasi nam vid od dne do dne bolj peša, je čut prostora vse ostrejši. Nemara prav zato. Omejeni od silnih zidov, ki so jih sezidali naši predniki, in odeti z večnim mrakom, tonemo v brezčasje. Nekoč smo šteli, koliko korakov je naša ječa dolga in ši-

¹² Urednik «Ljubljanskega Zvona» je bil 14. 5. 1882. Trdino pismeno «najuljudneje prosil, da bi mi o priliki blagovolili poslati spet kaj rokopisa o gorjanskih bajkah in povestih. Zdaj ga imam še za dve številki t. j. za 1. junij in 1. julij. A ker bodem v kratkem v listu dobil več duška, rad bi Vaših stvari vselej vsaj 5—6 strani natisnil. Kajti ljudje se ne morejo načuditi Vašemu krasnemu jeziku in Vašim prezanimljivim bajkam. Zatorej prelepo prosim nadaljevanja!» (Iz Trdinove zapuščine, ki jo hrani profesor Davorin Majcen v Ljubljani.)

roka. Takrat nam je šlo še za čas. Pa smo ga bržkone prav s tem štetjem preganjali.

Zdaj se česa podobnega nič več ne domislimo. Vemo, koliko korakov je naša ječa dolga in široka, in to nam popolnoma zadošča. Devetnajst korakov je široka in trideset korakov je dolga. Ali koraki, s katerimi smo jo izmerili, so bili zelo, zelo majhni. Pozneje smo se spomnili, da smo ječo premerili z uprav otroškimi koraki. Vendar ni nikomur prišlo na misel, da bi jo bil še enkrat izmeril s svojim moškim korakom. Ne, nasprotno! Še prav veseli smo bili te svoje otroške šale, v kateri je toliko bolesti in obupa. Devetnajst korakov je široka in trideset korakov je dolga. Pika. O, to je imenitno. Dolgočasja skoro da ne poznamo. Mislimo. Ne-prenehoma mislimo.

Pa v zadnjih dneh se je nekaj moralo pripetiti. Kar nenadoma smo spoznali, da nas je šest. Šest! Čudno. Zdi se, kakor da smo od včeraj, morda od včeraj, drug drugemu v napoto. — Le kako si moremo biti v napoto?!

Da, nekaj se je moralo pripetiti.

*

Tam zunaj nekje diha zdaj pomlad. Neke noči, ko smo nemara spali, je morala priti. Zakaj stene niso več tako mrzle. Vlažne so še, hudo so vlažne. Vendar, če se je dotakne kdo, ga nič več tako ne zazebe, kakor poprej. Tudi zrak ni več tako oster. Nekam toplovlažen postaja. Čutimo ga v prsih. Ali vseeno, do kosti nas nič več ne stresa. Počasi nas ogreje pomlad in vse bo spet dobro.

Haha-ha! Haha-ha! Haha-ha!

To se že dolgo ni pripetilo. Vsa ječa je polna smeha. Tam v kotu čepi na tleh mlad Bolgar in se še ves trese od napada. Obraz ima od smeha ves spačen. Takole trikrat zaporedoma, nekam zategnjeno, se je smejal le prve dni, ko je prišel. Potem mu je odleglo. Bog ve, česa se je spet domislil. Zmerom je zamišljen. Nikoli ne izpregovori besedice. Nem in gluha je za vse. Zdajle, ko čepi po svoji stari navadi spet v svojem kotu, je videti kakor čok ogromnega hrasta. Njegova široka pleča bi morala kljubovati vsemu. In zelo smo se začudili, ko je nekega poznega večera padel med nas, velik in močen, da smo se zbal, in ves je bil oblit s krvjo. Iz svojega kota nas vedno opazuje. A nikoli ne črhnje zloga. Kadar se s kom sreča z očmi, tedaj jih žalostno pobesi in strmi v tla. Nihče se mu ne more približati. Da je Bolgar, smo izvedeli le slučajno. Neke noči je v spanju govoril in nekoga klical. —

Umiril se je. In s svojimi velikimi, živimi očmi zre spet predse.

*

Tovariši se mi zde vsak dan bolj zamišljeni. Seveda! Ponoči je morala priti. Pomlad! Zakaj, podnevi opazimo vsako izpremembo. A zakaj bi morala pomlad priti prav ponoči? Tako čudna je ta misel. Sicer pa se nam vsem morda le zdi, da je prišla ponoči. Ali pa smo vsi bolni in so še naše misli bolne. Prav na dnu nas vseh je že dolgo noč. Vse nas je ovladala. In zato nam je ta misel, da je pomlad prišla ponoči, tako nadležna. Muči nas. Ali pa nam je hotela s svojo mladostjo razgnati noč? Nam? Da bi nam ona razgnala noč? In s svojo mladostjo? Ne, kaj pa, če se je zato spet smejal Bolgar.

*

Mislimo, mislimo. Nekoč je za nas nekaj umrlo. Šlo je od nas nekaj neskončno lepega. In v srcih je ostal le pekoč, čudovito lep spomin. Krasne sanje, ki so se nam nekoč zdele minljive in smo se bali zanje, a so zdaj večne in pojdejo z nami iz teh turobnih zidov. Ljubili smo. Tako neskončno smo ljubili. Pa nas je tisto ljubljeno zapustilo. Dalo je roko drugemu. V nas pa je ostal ogenj velike ljubezni. Gori, gori. In duše so nam vse ožgane od tega neutešljivega ognja lastnih src.

Zato samo še mislimo. Prisilimo se. Z mislijo gasimo v sebi večni ogenj. In si lažemo, lažemo, da nas je vse zapustilo. Lažemo si s svojo strašno voljo, da bi ublažili, vsaj malo ublažili bolečino. O, zakaj polni smo še upanja. Polni vere v svoje čudovite sanje. In nade rasto. Morda, morda pride naš dan. Moj dan in Tvoj dan.

Tako željan sem ljubljene roke. Življenja.

Eh, kaj mi je! Pomlad je. In ljubljene roke ni. Bolgar molči. Vsa petorica krog mene molči. Jaz molčim. Vsi molčimo. In naša mladost molči.

*

Tam, tam pri steni gledam človeka, ki je Poljak. Baj je ima ženo in dvoje otrok. Daleč tam pri Visli. Joka in smeje se, kadar obuja spomine na svojo ženo in otroke. V njegovem koščenem bradatemu obrazu je samo bol. Iz bledih lic se mu leskeče dvoje živih oči, kakor dva bisera. Mi vsi imamo čudovito žive, široke oči.

Bolgar še nima trideset let, pa ima že sive sence. Meni jih je komaj sedem in dvajset. Ostali štirje pa še niso v petindvajsetem. Pomlad se je iz nas ponorčevala. Če bi nas hotela razveseliti, bi morala priti podnevi. Ali pa bi nas ponoči morala prebuditi iz spanja! Vsaj z enim samim žarkom svojega solнца bi nas morala pozdraviti. Pa se je zmotila. Ni ji prišlo niti na misel.

Haha. Kaj, če se je poigrala z nami! — Tudi meni se hoče smeha. — Kako je vse bolno. V Bolgarovem obrazu se poznajo krči.

*

Teško je z nami. Med seboj se še nekako razumemo. Marsikaj potrpiamo. Drug z drugim smo dobri. Dobri pač samo toliko, kolikor je v naših močeh. Iz tega kraja ni rešitve. In to nas navdaja s čudnimi mislimi. Vsak ima svoje sanje.

Le s pazniki je križ. Časih pride kdo k nam in nas vse ozmerja. Ne trpi najmanjšega šuma. Kaj se mu od časa do časa vse ne zazdi! Bog ve kje postavi kak orožnik svojo puško malo pretrdo na tla, in že priteče kdo k nam in vpije na nas, kakor da bi od nas kdo mogel postaviti puško malo pretrdo na tla. Tako mirni smo in tihi, da časih kar drug za drugega ne vemo. Ko bi ne bilo Bolgarovega smeha, Poljakovih spominov, ki nam jih pripoveduje, bi bili razen v ječi še v gluhonemnici. Šest nas je, pa se zdi, kakor da bi bil en sam.

*

Že ves dan me mučijo same težke misli, kakor da bi se moralo kaj zgoditi. Objema me čuden, nerazumljiv strah. Ponoči sem sanjal, da mi je umrla mati. Stal sem kraj njene postelje. Ona ni mogla več govoriti. Jaz pa sem molčal. V zadnjih izdihljajih me je poklicala. Sklonil sem se k njej in jo poljubil. Čez nekaj trenutkov sem ji zatisnil oči. Prižgal sem svečo in obslonel.

Proti jutru pa so se sanje mahoma izpremenile. Videl sem sebe, da sem ležal v dolgi, črni krsti, in da sem z desnico ugašal sveče, ki so stale krog nje. Pa to je moralo biti že v polsnu. Pravijo, da sem v spanju nenadoma sédel in vzkrilil z rokami. Takoj za tem pa da sem zaihtel, nekoga poklical, in da so me morali siloma umiriti. Tačas ko so mi pravili to, so vsi štirje, razen Bolgara, sedeli v polkrogu pred mojim pogradom in me začudeno gledali. Kakor da bi me s tem hoteli spraviti k zavesti. Le Bolgar se ni premaknil iz svojega kota. Sedel je tam s prekrižanimi nogami in strmel. Strmel je naravnost vame. In v njegovem ostrem, nepremičnem pogledu sem bral toliko sočutja, da mi je bilo nerodno. Nehote sem pobesil oči in pogledal v tla. Potem pa sem vstal. Moral sem se sunkoma dvigniti, ker so se tovariši vsi preplašeni umaknili. Bržkone so mislili, da bom pobesnel. Pa mi je bilo nemara le zaradi Bolgarovega pogleda tako težko. Storil bi bil ne vem kaj, samo da bi ne videl v Bolgarovih očeh tistega milega, da, milega, naravnost ženskega sočutja. Obstal sem sredi ječe. Brez moči. Brez misli. Poln nekega čudnega sovraštva do samega sebe. Nenadoma je šinil preko Bolgarovega obraza sre-

čen, vesel, ali sam Bog vedi kakšen usmev. Morda me sploh ni gledal, ampak si je le sam zase kaj mislil. Nemara se je spomnil kakega lepega dogodka. Nikoli do tega trenutka nisem videl na njegovem obrazu veselja. Zdaj pa, ne vem, ali so me bile sanje tako potrle, da njegove trenutne sreče, ali pa, morda, dobrote, nisem mogel prenesti.

Oh, nemara pa mi je res umrla mati... Sanjal sem. Še zdaj vidim, kako sem poljubil njene že hladne ustnice. Kako sem prižgal svečo in obslonel. In zdaj me ta sanjska podoba preganja. Rad bi komu povedal, pa si ne upam.

*

Tudi Poljaku ni dobro. Mrk je in žalosten. Toži, da ga zebe. Spomnil se je žene, Sonje, in svojih dveh otročičev. In ko je izrekel: Sonja, se je pričel nenadoma smejati. Mislili smo, da se bo umiril, pa mu je bilo vse huje. Obraz je imel naravnost strašen. Ne vem, ali mu je že osem in dvajset let, dvomim, ampak kaže jih pet in trideset. Ves obraz pa ima tako bolešno spačen, da nam je zblazneti, če ga gledamo. Pomagati mu ne more nihče. Poprej smo ga časih skušali pomiriti, pa je bilo še slabše. Zdaj mu damo mir.

Tako nam je med smehom skoro vso uro pripovedoval o Sonji, o sinčku Tarasu in o Joši, najmlajšem. Povedal ni nič novega. Tudi izpustil ni ničesar, niti dodal. Zdelo se je, kakor da bi se bil nekoč vsega naučil na izust, kakor otrok. Časih res ni povedal do konca. Premagal ga je jok. Ali o Tarasu, kako mu je nekoč, ko ga je držal v naročju, padel v Vislo, kako je segel z roko ponj in ga potegnil iz vode kakor veliko živo ribo, tega ni nikoli pozabil povedati. Kakor živo ribo, kakor živo ribo, je venomer ponavljal in se krčevito smejal. Ko bi ga le videli, je nadaljeval, kako je brcal s svojimi majcenimi nožicami in kako je vpil. Na vse pretege je vpil. Zdaj gotovo mislite vsi, da se je jokal, ali da ga je zeblo. Prav nič se ni jokal in prav nič ga ni zeblo. Potem pa je pritekla Sonja. Vsa zasopla in zardela je pritekla. Že oddaleč me je zmerjala, naj takoj odložim otroka, in da otrok ne znam péstovati. Pa ga nisem izpustil. Taras je tako brcal in tako hudo vpil, da sem se bal, da bi mi še enkrat ne padel v Vislo, če bi ga hotel odložiti. Potem pa mi ga je Sonja kar iz rok potegnila. Pa otroke že znam péstovati. O ja! Tarasu sem vedno pel, kadar sem ga péstoval. Takrat pa, ko mi je padel v Vislo, sem sedel na robu brega in si umival noge. Z levico sem ga tiščal k sebi, z desnico sem se pa umival. Neprenehoma je klical: Pane! Pane! otepal z ročicami in me vlekel za lase. Čez nekaj časa pa sem se malo pregloboko sklonil, da bi videl, kako je z nohti, in komaj sem se

zavedel, se mi je Taras že izmuznil in ležal v vodi. Kako pa mi ne bi bil padel v vodo! Vsakemu bi bil padel.

In ko je tako pripovedoval, je časih pričel sredi stavka ihteti in klicati: Sonja! Sonja! Taras! Joša! Telo se mu je venomer stresalo. Tiščal se je v dve gube in hotel udušiti jok. A to se mu je le redkokdaj posrečilo. In če se mu ni posrečilo, tedaj ni o Sonji in Joši ničesar povedal. Ihtel je kakor kak osemletni deček in ihte pretrgano izgovarjal: Jo — — ša! Jo — ša! — Nikoli ga ni videl. Rodil se mu je v času — ko ga ni — — doma. In Poljak je jokal, jokal do poznega večera in še v noč, tiho, skoro neslišno ihtel, si grizel ustnice in od časa do časa škripal z zobmi. Vendar se je časih malo umiril in zdaj pa zdaj izgovoril kako besedo, in tako mukoma povedal misel. Na ta način je povedal, da sta se s Sonjo že davno prej zmenila, da bo drugemu, če bo fant, ime Joša. In zdaj misli, da se mu je otrok srečno rodil, da je fant, in da mu je ime Joša. Kako neverjetno živo ga slika! Prav kakor Tarasa. Le o njem ne ve povedati ničesar. In kdaj pa kdaj se mu kar z obraza bere, kako bi tudi o Joši rad kaj povedal; da bi si celo najraje kaj izmislil. — O, mi bi mu to radi odpustili. Saj kadar ga ne premaguje žalost, tako imenitno pripoveduje. Človek bi ga v tej večni tišini poslušal ves dan in vso noč. Le ko bi se ne smejal in ne ihtel. Nam je prav tako hudo kakor njemu. Vsak je marsikaj izgubil. Nam bolečina ob spominih stiska grlo. Pa tudi besed nimamo. Njemu pa je bolje, če govori. Zadnje čase je hudo oslabel. Bojimo se zanj.

*

Pomlad smo si vsi zatajili. Drug drugemu smo jo molče utajili. Nihče noče izgovoriti njenega imena. Le časih postanemo zaradi tega vsi otročji in si povemo kako šalo, da se potem smejemo. A vsak ve, da si šale le zato pripovedujemo, da bi bil naš smeh bolj naraven. Da bi se rešili tistega strahotnega izraza na Poljakovem obrazu. Časih si iz nič napravimo tako veselje, da bi najraje vriskali. Ali tedaj, ko svojo šalo pritiramo do viška, ko se ta ali oni že glasno, precej glasno zasmeye, ali celo od bolečine, ki jo povzroča zatajevano veselje, zavpije, zaslišimo od zunaj nena doma korake — in vsega je konec. Skozi lino na vratih pogleda v mrak dvoje svetlih oči, dvoje grozečih bliskov. Vsi potihnemo. Spet se zamislimo. In nič drugega ne mislimo, kakor na solnce. Tedaj si tudi mislimo: Bolgar je vsaj zdaj gotovo z nami. Kadar smo vsi mirni in tihi, vsak sam zase, tedaj je naš, nam čisto blizu. Vsem je lažje. Drugače pa je nam vsem tako težko zaradi njega. Nikoli nič ne govori. Tudi ne giblje se mnogo. Le misli. Bog ve, kaj misli?

*

Čas hiti. Da hiti, vemo le po tem, da zdaj pa zdaj premaga koga utrujenost in zaspi. In pomlad, prav za prav, občutek, da je nekje pomlad, bo kmalu minil. Komaj, pravkar smo zaznali za njegovo rojstvo, in že vemo za smrt.

Da, da, zdaj nam razganja prsi. Tako silno nam jih razganja, da bi od notranje bolečine najraje vpili. Vpili, da bi prevpili vse tiste mogočne glasove, ki prihajajo iz nas v naše uho.

Sinoči je nekdo kar nenadoma planil kvišku in posluhnil. Bilo je tema. Čez nekaj časa pa je spet počasi sedel in z nenavadno otožnim, zategnjenim glasom vprašal:

Ali ne čujete orgel? — — — — —

Nihče ni čul orgel. Nihče mu ni dal odgovora. Vsi so molčali. Vsak je poslušal le svojo pesem. Pesem, kako se nekje vse prebuja. Vsi so se premagovali, da niso planili, da se niso izdali, da se niso zgrabili za prsi in izrvali iz njih tiste pesmi, ki je vse dušila, omamljala in dvigala v že napol pozabljen, neznan svet. Oni pa se ni mogel premagati. Planil je in se prijel za prsi. In je vprašal:

Ali ne čujete orgel? — — — — —

In si ni iztrgal srca.

O, da, vsi smo čuli zdaj zamolklo, zdaj zvenečo godbo orgel. Vsi smo slišali pomladni psalm. Šumenje sveta. Molk neba. Pesem, ki je prihajala iz nas. Spet nas je objel ogenj ljubezni. Pognal nove plameneče mladike. Ni trohnobe in ne ječe, ki bi ga mogla pogasiti. Nekoč se je vsakemu nekaj zgodilo, kar mu je ostalo na dnu srca. In zdaj se tisto obnavlja leto za letom. Vse drugo je nič.

In ko je oni sédel, bi vsak od nas rad prisedel k njemu, da mu položi roko na razbolelo srce. Ali vse naše zunanje kretnje so ne vem kdaj postale tako čudne in glasovi tako prazni in votli, vse naše početje z nečem neskladno, da se je v podobnih trenutkih bal geniti.

*

Zdaj smo se zastrmeli v nekaj majhnega, sivega. V majhno lino, iz katere gleda na nas dan za dnem majhen črn križ. Gledamo vanj, kakor da bi od njega česa pričakovali. Ali skozi to majhno okence, ki je čisto pri stropu, in mimo krakov tega črnega križa, ni nikoli žarka. Le nekaj motnega strmi v nas skozi štiri motne, tesne line, ki jih dela križ. Zaradi tega križa, ki ga vidimo, smo časih vsi tihi. To je edina oblika, ki nam dá misliti. Po ure in ure ne izpregovori nihče besedice. Nepremično sedimo v vrsti, z obrazi proti lini in vsak si misli, da je sam. Da ni nikogar razen njega. In Bolgar je z nami. Treba se mu je bilo premakniti s svojega starega mesta le za ped, in je bil z nami. Zdaj smo vsi. Glave

imamo oprte na pesti, sključeni v dve gubi se s komolci opiramo na kolena. Vem, časih ta ali oni nič ne misli; a to je le redkokdaj. Zmerom, skoro zmerom pa smo zunaj v svetu. In tedaj so naši obrazi popolnoma izpremenjeni. Nekaj milega nam sije iz oči, ali pa so pogledi trdi, neizprosni. Kadar je tako, tedaj škripanja z zobmi noče biti konec. Ali stisnjene pesti, na katere naslanjamo glave, nas krote. Od časa do časa kdo pljune. In pripeti se, da pade na tla nekaj kakor droben kamenček. Zob. Spet je vse tiho. Oni pa si skrivaj, kakor da bi ga bilo sram trenutne bolesti ali jeze, briše z rokavom ali s pestjo kri z ustnic.

Zunaj pa cveto zdaj jablane in češnje, kostanji in dren. In vrtnice se bodo kmalu razcvetele. O, kako mislimo na polja, ki zelene, in na gozd, ki mora biti zdaj kakor mlado dekle. — Da, da, tudi na dekleta mislimo. Vsak na svoje. Pa o njih nihče nikoli ne govori. Človek bi mislil, da smo zakleti. Strah nas je pred izgovorjeno besedo. Kaj vsega nam ne pričara en sam glas!

Molka pri nas je vedno več.

*

Danes je v ječi nenavadno svetlo. Takoj zjutraj se nam je zazdelo, da mora biti zunaj v svetu nekaj posebnega. Tako svetlo še ni bilo nikoli. Prvi trenutek smo bili od tega nevsakdanjega doživetja tako prevzeti, da smo se dali zavesti: čakali smo: zdaj zdaj prisije solnce. Od trenutka do trenutka se nam je zdelo, da se skozi ono majhno lino gori pod stropom vije k nam svetla mavrica. Videli smo vse polno barv, zdaj v kolobarjih, zdaj v lokih. Ali kmalu se je naša domišljija umirila. Solnca ni bilo. Le svetloba je malo močnejša kakor druge dni. In kako bi k nam moglo prisijati solnce, ko ves ta dolgi čas, vsa leta, ni prisijalo niti enkrat. Pa zaradi nas da bi se premaknilo iz svojih tečajev? Haha! Zaradi nas! Ampak toplo je. Kaj je nemara že poletje? Da smo za pomlad prevarani? Da bi se bili zmotili? Da ni zdaj pomladi?

Polašča se nas težek, top nemir. Ječa, v kateri smo, bi bila za dva še precej prostorna, za tri premajhna. Pa nas je šest v njej. In ta nemir. Danes smo kakor mravlje. Nihče ne more mirovati. Neprenehoma se gibljemo. V prsih nam je, kakor da bi jih nekaj razganjalo. Zadevamo se drug ob drugega. Ta ali oni kaj zagodrnja. Bolgar, o, tudi Bolgar je vstal. Njegove oči so polne skrivnostnega ognja. Njegova velika, močna postava se premika po ječi kakor nekaj tujega, gibkega, povsem neznanega. Prostora je vse manj. Zdi se, da bomo vsak čas pobesneli. Napadli drug drugega. Gledamo kakor ostekleneli. Ne upamo si pogledati v oči. Vem, da gledam jaz prav tako stekleno, divje, kakor oni. In ta

zavest je strašna. V sebi ves čas nekaj dušim. A čutim, da dolgo ne bom mogel. Ne morem si pomagati. V prsih me nekaj silovito tišči. Vsak čas se mora kaj razleteti. Raztreščiti. Da bi se zidovi razmajali. Ali pa se mora zgoditi kaj nenavadnega, hudega, ali karkoli, samo da bi nas tisto novo pomirilo.

Nevede smo pričeli hoditi po ječi drug za drugim. V ozkem krogu se vrtimo, kakor da bi se po vrtečem se vrtljaku premikale steklenice sem in tja. V glavi se nam vrti. Vse bolj. Časih krog za spoznanje razširimo, čez čas ga spet za spoznanje zožimo. Glave nam silijo k tlom. Zdaj pa zdaj se kdo opoteče. Pa se isti trenutek zave in spet zravnava. Z upognjenim hrbtom se zažene dalje, v loku, kakor pijan. S hitrim, negotovim korakom sledi hrbtu svojega prednika. Nehote krijemo drug drugega v krog. Neznana sila nas žene dalje, neprenehoma dalje, v krogotek. Zdi se, da ne more nihče storiti napačnega koraka. Le vrtoglavica je vse hujša. In bolečina v prsih raste od sekunde do sekunde. Nihče ne more odnehati. Polašča se nas besnost. A v vsem tem nekaj čutim, se čudim, kako moremo tako tiho, skoro neslišno hoditi. Šest nas je. Pa korakov skoro ni čuti. Pred očmi nam raste mrak. Kam je šla tista svetloba? Morda jo je pregnala vrtoglavica? Mislim, mislim! Strah me je. A od časa do časa se nam zazdi, da je vseeno bolj svetlo kakor druge dni. Tedaj vsi hkratu glave malo privzdignemo, kakor da bi to svetlobo gledali s svojimi steklenimi očmi izpod čela. Ampak ves čas, neprenehoma, nas prevladuje mrak, raste noč. Zdaj pa zdaj se zabliska. Nekaj svetlega šine mimo. Tekamo. — Kaj bo. — Drug za drugim — kakor da bi se v temi podile velike miši.

Minute morajo potekati. Nihče se več ničesar ne zaveda. Vsem je tako tesno in prsi se hočejo vsak trenutek razpočiti. Pred očmi se nam vse bolj megli. Zdaj se že vsi opotekamo. Svojih tovarišev ne morem več opazovati. Le črnemu pred seboj, kakor od nekoga prisiljen, še nehote sledim. Za čas čutim tla pod seboj. Potem se spet vse zamaje in nekje obvisim. Skozi križ pri stropu gleda v nas siv obraz. Vselej, kadar zre kdo proti temu sivemu obrazu, zmanjša korak. In ko mora zaviti, ko ga oni, ki je za njim, neslišno, nečutno potisne dalje, pospeši prvi spet primoran svoj korak, se z novo silo zažene v krog, da bi čimprej spet ugledal luč. Nad nami je nekaj blaznega. In to blazno prihaja od črnega križa gori pod stropom. Prihaja od luči, ki jo dela črni križ, od križa, ki deli okno. Saj vemo vsi, da bi bilo bolje sedeti v vrsti, mirno čepeti na golih tleh, si opirati telo s komolci ob kolena, glave ob pesti in strmeti tja gori v svojo nado, v motno, medlo luč, do noči. Ali v prsih nam je tako težko. Razganjajoč ogenj jih žre. Objema nas nekaj divjega. V duše in srca se tihotapi bes.

Drug drugega se bojimo. In morda tekamo zato drug za drugim, kakor da bi se lovili in si uhajali. Kdo ve, kaj bi storil ta ali oni, če bi se kdo ustavil le za trenutek. Ali pa bogve, kaj bi se zgodilo, če bi sedeli mirno v vrsti in gledali v lino. Morda bi kdo res pobesnel in napadel tovariša. Sinoči, v mraku, sem se bal, da bi me kdo ne ugriznil — — — — —

Poljak je padel. Nekaj časa se je opotekal in se trudil, da bi hodil ravno za svojim prednikom. Potem pa se je nenadoma zgrudil. Tiho, komaj slišno je zaječal in obležal. Obstali smo. Ne vem, kako sem se mogel domisliti: nehote sem pogledal svoje tovariše, ki so stali vsak na svojem, kjer so se ustavili, in v obrazih vseh sem videl nekaj kamenitega. Trenutek se ni nihče genil. Nihče ni sklonil glave k Poljaku, ki je ležal stegnjen na tleh. Vsak je čutil le oviro, da je nekaj nepričakovanega prišlo vmes, in da mora zdaj mirovati, da ne more dalje. Poljak je sopel. Lovil sapo. Grabil z rokami po vlažnih tleh. Izza nohtov mu je v drobnih kapljicah curljala kri. Pa se nihče ni mogel geniti. Stali smo kakor pribiti. Minil je še trenutek. Potem smo se hkratu vsi nenadoma zavedeli. Sklonili smo se k ležečemu Poljaku. Deset rok mu je hotelo pomagati. Nihče ni izdal glasu. Ko smo ga položili v kot, smo posedli krog njega. On pa je mahnil z roko. Mahnil je tako nekam čudno, skoro zaničljivo, kakor da bi mu bili vsi, prav vsi nadležni. Mene je zbolelo. In zdi se mi, da tudi tovariše. Po licu mu je tekel pot. Najmlajši se je sklonil k njemu in mu z vodo omočil senci. Pa tudi tega je odpodil. Hotel je biti sam. Popolnoma sam. Kaj smo mu mogli pomagati?

*

Počasi smo se spet zbrali in pomirili. A le na videz. Zrak je bil čudno težek, soparen, z nečem nasičen. V prsih nas je od prestanega napora bolelo. Čuti je bilo eno samo močno sopenje. Le od časa do časa se je zazdelo, kakor da bi bil Poljak tam v kotu zaječal ali zaihtel. Tedaj se je ta ali oni zgenil. Samo za trenutek. Poljaka je takoj spet pozabil in se pogreznil vase. Polaščala se nas je spet ena tistih težkih, nerazumljivih ubranosti, ko je vsak nekaj hotel, samo nekaj mislil in poslušal od bogve kod bolj ali manj ubrane tihe glasove nečesa. Morda smo poslušali vsi ene in iste glasove, mislili vsi eno in isto, hoteli vsi eno in isto. Saj naših šest teles je bilo eno samo telo, en človek. Navezani drug na drugega, smo se v dolgih letih mračne skupnosti združili. V nas vseh je živel en jaz, eno hotenje. Kadar se je komu zahotelo sprostivte, tedaj ni bil nikoli osamljen. In pripetilo se je, o, pogosto, da se je komu v obupu teme zahotelo krvi, maščevanja. Tedaj se je nam vsem pred očmi meglilo rdeče. Morda je bila na koncu koncev

prav ta vez skupnosti tista sila, ki nam je branila, da se med seboj nismo poklali. Saj v bistvu smo drug drugega bili do kosti naveličani. Celo mrzili smo se. Ali misel, da je s tovarišem prav tako kakor z menoj, nas je varovala pogube. Pogube? Morda.

Bogve, kje so ta dan bile naše misli. Morda nikjer. Prav nikjer. Malo poprej, preden se je zgrudil Poljak, nas je objemal strahoten občutek, da nam nekaj nevidnega krči in razteza ude. Kaj je bilo to? Kaj?

Zavest, da za nas ni nikoli «časa», je od dne do dne hujša. Ta dan pa nas je pritirala na rob. In kdove, kaj bi se še utegnilo zgoditi, če bi se ne bil zgrudil Poljak. Mogoče, da bi res planili že takrat drug na drugega in napravili temu ali onemu konec premišljevanja. Zakaj občutek prostora, da smo na tem prostoru nekaj kvadratnih metrov brezupno priklenjeni drug na drugega, da se vsak trenutek dotikamo s temi svojimi umazanimi, že cele mesece neokopanimi telesi, nas navdaja s studom in odvratnostjo. Nad nami visi neprenehoma zločin. Uboj in skrunstvo. A nikoli ne pokaže nihče niti z najmanjšo kretnjo svojih občutkov. Vemo pa vsi, kako je. Če ne bi bilo teh debelih sten, in bi po ukazu morali biti priklenjeni na prostor, v brezčasje, v to bedo, t a m z u n a j, tedaj bi se godile hude reči. Ali v vseh zmaguje misel skupnosti, da je vsem enako, in da smo vsi obsojeni zaradi istega greha. Prej bi se oprli s svojimi iznemoglimi telesi ob orjaške zidove in jih skušali podreti, kakor pa da bi se le eden od nas lotil drugega samo z mezincem. Pa vendar nas je še malo poprej oklepal strah, da smo na temenu čutili mravljinčno polt. In potem, ko se je Poljak zgrudil, so naše ustnice morale nehote šepetati: «Rešen! Rešen! Kako se je tihotapil za mojim hrbtom, tihotapil, kakor da bi miš plesala v temi s svojo žrtvijo. Doteknil se me je. Kako opolzke roke ima, mastne.» Tako sem mislil, šepetal sam pri sebi jaz, tako so mislili in šepetali vsi moji tovariši. Tudi Poljak, ta ubogi Poljak, ki je ves skrušen, iznemogel ležal na tleh, stegnenjen kakor Kristus na križu, je tako mislil. Tudi njemu, kakor nam, so drgetale ustnice. Prav kakor nam. Le da ni mogel premagati svoje slabosti. Telesno je šibkejši. A misel je imel isto. Vsi smo si podobni. Da, ko sem se spomnil tistih opolzkih, mastnih rok, umazanih teles svojih tovarišev, sem se nehote pogledal. In v sebi sem videl vseh svojih pet tovarišev. Oni so se prav tako zgražali pred menoj. Prav tako jih je tresla mrzlica ob dotiku drugega, kakor mene. Haha! Kako je vse to imenitno, čudovito. V nas sta Bog in Lucifer v eni osebi. Sveta in zavržena Dvojica — vsa naša skrivnost. Zdaj prihaja na dan tisti neštetokrat prekleti in blagoslovljeni Sluteni, Nevidni, Skrivnostni, ki je kriv vsemu, ki je in ki ga ni. Haha! Kako je vse čudovito.

Časih pa nas navdaja občutek, da čepi na golih tleh šest enakih ur. Šest enakih ur, ki jih neka roka navija vse hkratu, vse enako, z božjo natančnostjo do zadnje moči prožnega peresa. Ni se zmotila niti za miligram. In mi smo nihala. Nihamo vsi enako. In če se komu zazdi, da niha tovariš drugače kakor on, je to le — privid. Tovariš je morda manjši ali večji kakor on, pa se njegovim očem zdi, da niha bolj počasi ali pa hitreje. O, da, nismo samo nihala. Smo srca svojih lastnih ur. Celo tiktakanje slišimo. In tiktakamo vsi enako. Vsi umiramo brez razlike utripa. Vsi živimo brez razlike krvi. Srca nam utripljejo zdaj pa zdaj tako glasno, kakor da bi res kje tiktakalo šest velikih, starih, zelo starih ur. Ur! ... Ur! ... Čas je večn. Za ure časa ni. Le prostor, za nas je le prostor. Devetnajst korakov širok, trideset korakov dolg. O, v tem je ideja. V tem je čas. Nepremičen čas. Tako je bilo. Morda tako tudi ostane. Le korakov bo več. Ječe bodo daljše in širše! — In po tem prostoru nam plešejo misli kakor zlohodne pošasti. Prav tako nam je, kakor da bi misel drugega videli, jo gledali. In čakali prilike, da jo ujamemo, stisnemo v pest kakor ujeta muho, in bi jo z vsem zamahom svoje roke vrgli ob tla in jo ubili. — Da bi ubili misel! Zakaj hoče se nam smrti, nekega nehanja tega življenja, pa najsi bi bilo že kakršnokoli. Vse nade so ugasnile. Štiri mračne stene nam govore dan za dnem, noč za nočjo o svoji sili, o svoji moči, o naših šibkih telesih: Saj so vam ubili pesti! Ehehe! Ubili so nam pesti. — Ubili so samo to, kar so mogli, ali pa še celo samo to, kar so utegnili. Misli pa niso ubili. Te niso mogli ubiti. To ubijamo sami. O, pa kdaj je še mogel človek ubiti svojo lastno misel...?

Od časa do časa se srepo zazremo drug v drugega. Naši obrazi so vedno, neprenehoma brane, a nikoli povsem, do zadnjih skritih globin prebrane knjige. — — To smo Mi, v brezčasje obsojeni, na prostor priklenjeni ljudje, ki sta nam misel in neko osnovno čuvstvo, hotenje po nečem, edini izraz življenja. Da, to smo Mi, ki ugibamo drug o drugem, kako ta ali oni kuje izraz svojega življenja. Premišljujemo, kako pride ta ali oni do nečesa, in se silimo biti dobri drug z drugim v zavesti: da smo v resnici vsi enaki, da so si poti, po katerih hodimo, po svojem bistvu docela enake, le da se bo prvi ali drugi morda prej ustavil, da bosta prišla oba z eno in isti mislijo do popolnoma različnih, ki bosta obe spej resnični. — To smo Mi, ki nas je strah, ki se drug drugega bojimo, in skušamo nemara prav zaradi tega strahu pronikniti v labirint tovariševega duha, da bi z njegovo silo okrepili svojo. In tako se časih srepo gledamo. Prav za prav vemo vse. Ampak drug o drugem si nehotе ustvarjamo skrivnost. Hočemo v očeh uganiti misel ali čuvstvo, ki ju ima tovariš. In tedaj vi-

dimo, da ni v teh naših očeh nič ljubezni. Pa tudi sovraštva ni nič. Ničesar ni v njih. Le močne so videti, kakor skovane. Vsak dan so močnejše. In za to močjo se mora nekaj skrivati. Zdi se nam, da bo nekoč kar nenadoma kdo vstal in nam to moč razodel, povedal misel, čudovito jasno in lepo, vseodrešujočo. Zidovi se bodo razpršili in da bo tisti trenutek zasijalo solnce, ki nam ga je v s v o j i pravičnosti vzela tuja misel.

*

Do nečesa je moralo priti. Sicer je minil včerajšnji dan kakor vsi prejšnji. Zdaj že ne verjamemo več, da bi bil kaj svetlejši. Zdelo se nam je. Vse, kar mine, se nam zdi že čez malo časa, da je bilo privid. Le nekaj težkega, turobnega je od sinoči ostalo v nas. In to težko, turobno je od nečesa obsvetljeno.

Popoldne smo čepeli v vrsti in strmeli do večera v tisti križ zgoraj pri stropu. Bilo nam je vsem, kakor da nekaj pričakujemo. Vsak si je natihem mislil, da se nekaj mora zgoditi. Karkoli, da, samo da bi se tisti razganjajoči ogenj v naših prsih za trenutek utolažil. Govoril ni nihče. Od časa do časa se je začulo od tega ali onega lahno hropenje, ki pa ga je takoj zatrl. Nihče se ni maral več izdati. Tistega krogoteka je bilo menda vseh malo sram. Drug proti drugemu smo se čutili krive. Kaj več v nas ni moglo priti. In ure so potekale res, kakor da bi jih sploh ne bilo, kakor da se je čas nekoč ustavil. Želeli smo si noči, teme, da bi prišli ven iz tega mraka. Ali občutek brezčasja nas je tiščal k tlom kakor še nikoli. A ko se je potem naša nada uresničila, ko so se s hodnika začuli težki, enakomerni koraki, ko je v vratih zarožljaj ključ, smo se rahlo zgenili. Paznik je prinesel južino. Kmalu bo noč, smo pomislili vsi hkratu, in vse nas je pretreslo. Vrata so se počasi odprla. Paznik je postavil posode na tla. Votlo je zazvenčalo. Ozrl pa se ni nihče. Pazniku se je zdel naš mir sumljiv. Stopil je v ječo in se pričel razgledovati. Zdelo se nam je, kakor da bi bil za našimi hrbti vohal pes. Bolgar se je nenadoma krčevito stresel. Planil je pokonci kakor pobesnel. Še sede smo se ozrli vanj. Oči so mu bile izstopile. Skočili smo za njim. Bolgar je neprenehoma buljil v paznika. Paznik pa se je kakor v strahu umaknil za korak nazaj, potem še za enega, in nas s čudnim, nekam plašnim izrazom motril — le trenutek — takoj se je zbral in pričel spet vohati. V njegovem obrazu je bilo res nekaj pasjega. Pričeli smo se nehoté umikati. Pazniku so se zaiskrile oči. Gledal je še bolj pozorno. A zdajci smo opazili, da Bolgar ne gleda pazniku v obraz. Da se nekam čudno, prežeče sklanja, vse niže. Telo se mu je v trenutku pričelo sločiti.

Gledal je paznikovo roko, ki je držala vejico španskega bezga.

Poljak je zaječal. Ves obraz se mu je raznežil. Skoro milo je pogledal paznika in s tihim, hripavim glasom izpregovoril:

Pane! Pane! Daj! Daj!

Paznik pa se je le zarežal. Pokazal je dve vrsti močnih rumenih zob. In pričel vejico španskega bezga vrteti. Poljak je spet zaječal:

Pane! Pane! Daj!

Stali smo kakor okameneli, zamaknjeni v veliki, rdeče nadahnjeni cvet in v zelene liste, v temnozeleno stebelce. Ječa se nam je zazdela vsa razsvetljena. Pomlad je prišla vanjo. Pomlad! Pomlad v ječarjevi roki. Po vsej ječi se je razširil omamen vonj. A paznik se je režal, vrtel neprenehoma vejico v svoji roki kakor za šalo in nas opazoval, užival v naši odrevenelosti. Bolgarovo telo se je vse bolj sločilo. Zdajci pa je bilo pazniku šale nemara dosti, vrgel je vejico po tleh in zaloputnil vrata. Ključ v ključavnici je utihnil, a mi smo še zmerom stali omamljeni in bledi pred čudovitim cvetom. Potem pa se je Bolgarovo ogromno telo, ki se je ves čas sločilo, nenadoma podaljšalo, po ječi se je razlegal rjoveč krik, takoj za njim zamolkel padec. Bolgar je ležal z vsem telesom na tleh, ihtel in poljubljal rdeči cvet. Le trenutek smo gledali. Poljak je lažno vrisnil, padel na Bolgara, nanj drugi, tretji, četrti in peti. Med nami se je razvil obupen boj za zeleno vejico. Bili smo krog sebe kakor divji, se grizli in butali ob Bolgara, ki se ni premaknil. Čez nekaj časa se je vdal. Z malone grabeljivimi, tresočimi se rokami smo raztrgali vejico Bolgaru iz rok. Ta je dobil zelen list, oni del cveta. Vsak je imel nekaj. Bolgar se je prvi umaknil v svoj kot. Za njim smo se počasi vsi poskrili na svoja mesta. V ječi je zavladovalo nekaj svetega. Zidovi so onemeli. Lina gori pri stropu je ugašala. Vse, kar je bilo krog nas resničnega in bijočega, je ugašalo. Prihajala je noč. Čudovita noč. V nas je zadihala pomlad z vso svojo prerajajočo in obujajočo silo. Z vejico španskega bezga v roki smo sanjali. Vstajalo je davno preteklo življenje. V prsih nas je peklo. Ali v tej bolečini je bila sladkost. Oživel je vsa ljubezen, ki smo jo kdaj nosili v svojih srcih. In raztrgani cvet je vonjal po vsej ječi. Raztrgani cvet.

Ko pa nas je ogrnila noč, ko so zeleni listi in male rdeče cvetne čaše v naših očeh ugasnile, se je tam iz Bolgarovega kota začulo tiho ihtenje. Bolgar je jokal, je ihtel. Pa to ni bilo ihtenje, bila je uklenjena pesem prostosti.

Zajokali so zidovi.

II.

Noč je minila. Danes smo čudno apatični. Prebudili smo se brez pozdrava. — Nihče ni spal. — Vsi molčimo. Tudi pazniki so zadovoljni. Nihče ni ničesar pripomnil. Zjutraj so molče prišli in molče odšli. Le malo bolj sumljivo kakor običajno so se ozrli po ječi. Ali opazil ni nihče ničesar. Kaj naj bi bil opazil!

*

Raztrgana vejica španskega bezga je zvenela. Cvet in listi so počrnili. V ječi bodo zgnili. Vlažno je in zraka ni.

Mirni smo. Tako čudovito mirni. Prazni do obupa. Skozi lino med križem nas gledajo štiri sive, prazne oči, štiri majhna okenca. Okenca, danes so to okenca, jetniške line. Tako-le bomo nekaj časa vsi prazni gledali krog sebe in si govorili, da so stene stene, da je ječa ječa, da je lina lina, in da smo mi jetniki. Pribijali bomo le dejstva in nihče ne bo pri tem pribijanju razglabljal o čem. Ob vejici španskega bezga presanjana noč nam je vzela vso silo, nas je izpraznila. In kakor da bi se bili šele pred trenutkom sprijaznili s svojo usodo, se nam zdi vse samo ob sebi umevno. Ničesar ni, kar bi nas moglo vznemirjati. To dopoldne je morda šel mimo nas trenutek, ko smo se nazadnje tega svojega življenja privadili. Ali pa se motim? Nemara je vse le trenuten občutek? Bržkone. Da. Da.

*

Dnevi teko. Čas je kakor večno enako tiktakanje ure. Polastila se nas je mrzla otrplost. Le Poljak še kaže znake starega življenja. Njemu ni dobro. Od časa do časa spregovori kako besedo sam s seboj. Mrmra. Zdi se, da od dne do dne bolj slabi. Le malokdaj še omeni Sonjo, Tarasa ali Jošo. Kakor da je vse pozabil. Ali pa mu je zdaj vse tako živo pred očmi in sveto, da skriva vse v sebi in ne da nikomur ničesar. Da, vejica španskega bezga je nam vsem narsikaj pričarala. O, to je, povrnili smo se v prve dni svoje kazni. In zdaj, zdaj, se znova uživljamo v nekaj, v nekaj, kar vsi že poznamo, a si nihče ne upa priznati. Strah nas je. V vsem minulem nemiru, v vsem tistem neznosnem hotenju za nečem, nam je šlo le za eno, za vejico španskega bezga.

In zdaj je zvenela. Umrta je za nas spet ljubezen. Eno življenje je spet pokopano. Le spomini so oživel v novi moči na tiste davno doživljane krašne sanje mladosti, ki so se nam nekoč zdele minljive, ki smo se bali zanje, a so zdaj večne in pojdejo z nami iz teh turobnih zidov. Rodilo se je še enkrat vse bogve kolikrat že preživljeno življenje. Stare rane so spet zakrvavele. Umiramo.

*

Poljak bo umrl. On bo umrl prvi. Samo vemo, da bo umrl. A ob tej misli prav za prav nihče ne misli nanj, ki bo moral umreti pred nami. Vsak misli le nase. In res je vsako zanimanje drug za drugega izginilo. Postali smo lutke. Lesene in cunjaste lutke, od katerih zaječi ali zavzdihne zdaj ta zdaj ona, ali pa se le bolešno zgane, če začuti dotikljaj druge.

*

Motim se, neprenehoma se motim. Zdaj imamo spet nekaj novega. Izpremembo. Prav kakor nalašč nam je te zadnje dni prišla zavest, da smo lesene in cunjaste lutke. Neprenehoma gledamo v strop. Vsi. Že dva dni. Dva dni, o, to si človek lahko zapomni; se mu ne zdi, da sta minili kar dve leti. Izprememba je. Gledamo v strop, kakor da odzgoraj nekaj pričakujemo. Časih slišimo nad seboj enakomerne, počasne korake. Tedaj poslušujemo. Natihem šteje menda vsak te korake. Zraven pa ugibamo, kdo neki more biti nad nami. Kak boljši človek? In ker je nad nami, je morda tudi njegov greh manjši? Bržkone bo to kak boljši človek. Hodi s tako gotovimi, umerjenimi koraki. Ali pa je že star. In sam je. Pa svetlobe mora imeti tudi dovolj. Solnca. Tako nemoteno in lahko hodi po svoji celici gor in dol.

Kaj? Kaj je z nami? Ne! Ne! Bogve, kaj je ž njim. Počasi sklanjamo drug za drugim glave. Oni hodi nad nami nemoteno. Zdaj ga tudi mi več ne motimo. Zgoraj ali spodaj, saj to je vseeno. Tukaj je vseeno.

Le zakaj nas mora biti spodaj šest? Zgoraj pa le en sam? mislimo, mislimo. In se te misli nikakor ne moremo otresti. Gloje nas dan za dnem.

Da, in zakaj je oni zgoraj? Ali je storil on manjši greh kakor mi? Greh? Greh?

Čudno, da smo doslej prav za prav tako malo mislili o tem grehu. Kako smo z a š l i v ta kraj. Ali to res že vsi vemo? Morda je res vse samo ob sebi umevno.

Nič se ne vprašujemo. Vsak ima do drugega nekaj uprav fin obzir. Nikoli se ne žalimo. A če bi se izpraševali, tedaj bi ta ali oni v tem izpraševanju gotovo našel kaj žaljivega.

Le tega, da nas ta prenatrpanost boli in da smo drug drugemu v napoto, ne moremo prikriti. Vendar pa smo se drug drugega navadili. Mislim, da če bi se le eden ločil od nas, bi vsi vzdrhteli. Tako smo si postali nekam blizu in strašno tuji, bolj kakor prve dni, ko smo komaj vedeli, kako je komu ime. Združeni v eno bitje smo si tuj mehanizem. Nič več nismo ljudje. Bog ne daj tega, da bi se kdo spomnil za koga, da je človek. Občutek človečnosti smo skrili, pokopali vase. Oblečeni smo vsi enako. V sivo trdo raše-

vino, ki nam je prve tedne prizadevala bolečine. Na koži so se nam napravili izpuščaji. Ali nihče ni o tem nikoli nič potožil. Vse prenašamo molče. Postali smo stroji. Bogve kako velikih izprememb v nas ne bo več. Polagoma se bomo obrabili kakor stroji. In potem nas bodo vrgli ven. Morda bo tedaj, ko bodo koga od nas vrgli ven, še živ, — zase in za svet pa bo mrtev, obrabljen. Nikoli več ne bo videl solnca. V njegovih očeh bo vladal večni mrak. Ohranil si bo le nekaj spominov. In skozi meglo teh spominov bo zagledal svet, v katerem mu bo usihala zadnja kaplja krvi in se mu bo zdel ves tuj in čuden. Počasi pa se mu bodo razblinili tudi ti spomini. V njem bo ostala le topa, zmerom enaka bolečina. Občutek, da je nekoč bilo drugače, — da zdaj ni ničesar več, ker zanj ničesar več ne bo moglo biti; — in to bo vse.

Časih, kadar imam bolj bistre oči, pogledam koga svojih tovarišev, ki je od mene bolj oddaljen, in vidim, da je njegov obraz preprežen s tankimi brazgotinami. Tedaj se mi spomin na začetek tega sedanjega življenja nenavadno osveži. Nekaj grenkega, silno trpkega začutim v ustih. Po vsem telesu me zapeče, kakor da bi se ga še zdaj opletal železen bič. Po temenu mi zagomaze mravljinici, obliva me mrzel pot in kri mi zapolje, sili vsa v glavo. Povsod krog sebe vidim tedaj samo strašne, od krvave sle spачene obraze. Stojim v globoki kleti do pasu gol. In na tej moji goloti, na gladki, beli polti, se naslaja zakrinkan mož. Govori. Njegov glas je čudovito dober in mehek. Njegova roka je skoro snežnobela in nežna, kakor roka zrele ženske. Gleda me, gleda. Skozi dvoje majhnih luknjic v krinki vidim oddaleč dvoje lesketajočih se drobnih očesc. Čez nekaj časa dvigne ta mož svojo belo roko in pokaže name. Povzdigne svoj glas. Zvok njegovih besed pada kakor balzam na rano. Tako mehek in dober je njegov glas, da me strahotna vsebina njegovih besed prav nič ne pretrese.

Privezujejo me na visok, s krvjo oškropljen steber. Močne roke me dvignejo od tal, krog nog in prsi mi nekdo zadrigne vrv, da obvisim.

«Kdo je bil še s teboj?» zaslišim glas.

Kdo je bil še s teboj?

Kdo je bil še s teboj?

In besede rastejo, zvok je vse močnejši, vse bolj grozeč. Ne! Ne! En sam bo padel, sto, dve sto, tri sto jih bo živelo, če molčiš! V glavi mi šumi, šumi. V ta šum pa udarjajo besede kakor skozi sanje:

«Kdo je bil še s teboj?»

Slišim imena: Ta, Ta, Ta, in Oni, in Peti, in Šesti.

Ali pa jih res slišim? Ali mi jih res kdo glasno našteva tik mojega ušesa? Ali si jih morda ne mislim sam? Ali jih nemara ne

govorim le na tihem sam pri sebi, na tihem, da bi premagal izkušnjavca, da bi si olajšal srce, da bi si prepodil bližajočo se grozo, strahoto smrtne ure. Ne! Ne! Nekdo mi stoji tik ušesa in mi jih glasno našteva: Ta, Ta, Ta, in Oni, in Peti, in Šesti, Sedmi . . ., brez konca. Ali bom priznal, pritrdil . . .?

NE!

Po zraku žvižga. Veke mi padajo vkup. Zveni, po zraku zveni. Nekdo ječi. Železne šibe zvene in se opletajo . . .

«Ali priznaš?»

In iz mene kriči:

«NE! NE!»

Nekdo vpije.

Aaa. Aaa!

Nog se dotika razbeljeno železo.

«Ali priznaš?»

«NE! NE!»

Obliva me nekaj lepkega, toplega.

«He! Ali priznaš?»

«NE! NE!»

In ozračje seka zdaj rezki zvok glasu zakrinkanega moža. Krog mene raste vročina. Telesa se mi opleta bič. Reže v telo. Neprenehoma žvižga.

Pred očmi mi zažari. Z glavo butim vznak, ob steber. V oči mi sili žgoča vročina. Oči! Oči! NE! Ne! ne! Vse slišim, vse vem. Le mižim. Mižim. Glas mi pojema. Vročina v očeh je vse hujša. Mižim. Mižim. In v očeh je vse rdeče. Peče. Peče.

PRIZNAŠ!

Daaa! Vse!

— — — — —

Izdajalec! O, izdajalec! — Nekdo me sune in od mene se odloči nekaj sparjenega in lepkega. Steber. — — — — —
— — — — — Padel sem na tla. Vsega se zavedam. Noge so opečene. Trepalnice ožgane. Krog telesa se mi vijó globoki krvavi kolobarji. Nekdo me suje z nogo v bok. Po vsem telesu me žge, žge. Vode! Dajte mi vode! Telo se mi zvali na nekaj mehkega, voljnega in hladnega. Vode! Pogledal bi rad. Ne morem. Pogledati ne morem. Ničesar ne vidim. V glavi čutim strašno bolečino. Buči, tako buči. In pogledati ne morem. Trepalnice so se mi zlepile. Obhaja me vse večja slabost. Kje so roke? Noge?

Ničesar več ne vem.

In potem, čez dolgo, dolgo časa, sem se prebudil v teh zidovih. Takrat sem bil sam. Jokal sem in se zvijal od bolečin. Takrat sem

še vedel za čas. Zdel se mi je neskončno dolg. In dan sem ostro ločil od noči. Potem pa sem nekega dne nenadoma začutil, da se je z menoj nekaj zgodilo. Nobena stvar me ni več veselila. Čuti so ginevali. Čas je tekel, neprenehoma tekel in nikoli več nisem pomislil, da čas hiti. Utonil sem v brezčasje. Vse mi je bilo odveč, vseeno, do zadnjih dni. Le čut prostora je rasel, rasel v neskončnost. Čas pa je obstal. Ali čudno, kljub prostoru nisem z nikakim veseljem več mislil na prostost. Vedel sem že, da je tam zunaj, za temi starimi zidovi svet. Velik svet. A od tega sveta ni prihajal k meni najmanjši šum. Spomin mi je bil otopel. Pač. Od časa do časa se mi je porajala ena sama velika misel: kako priti ven iz tega prostora. In na to sem mislil potem dan in noč. Časih po dolge ure nisem trenil. Ali pa sem meril ječo, si v duhu predstavljal debelino zidov in ugibal, kje je vzhod in kje sever. A čim bolj sem o tem premišljal in ugibal, tem manj sem vedel. Čez čas sem opustil vsako misel, kako priti spet v svet. Izginila je tudi zadnja nada. Le nekaj je ostalo: M i s e l. — Kaj vem, morda je bilo to le nekako čuvstvo misli. Ali misel je visela nad menoj kakor Damoklejev meč in plavala kakor angel varuh. Vsega me je prevzel občutek misli, neprestanega razglabljanja. Srce se je nekam čudno umirilo, in pogosto je celo popolnoma zastalo. Le ta zavest in tudi sreča, da samo še mislim, me je držala pokonci do današnjega dne. V tej ječi je polno mojega duha. Vsa ječa so moji možgani. In pripeti se, da gre kdaj pa kdaj moj duh iz te ječe v širni svet, pod zvezde, v tihoto neba, v temne gozdove in domove ljudi. Ampak ta svet je popolnoma drugačen, kakor oni, ki sem ga moral zapustiti, preden se je od mojega telesa ločil tisti sparni, od moje krvi mokri steber. In če bi zdaj prišel v svet, ne vem, skoro da ne vem, kaj bi počel v njem. Morda bi bil hudo sam, ves osamljen, tako sam celo s samim seboj, da bi ne mogel ničesar početi. Ali pa, kdo ve ... O, da, prav gotovo — zavel bi vrat inkvizitorju.

Da! Da!

III.

Mislim, da živimo v letu 1496. In če se Bolgar, ki je prišel zadnji, ni zmotil, sedi na španskem prestolu grabežljivi Ferdinand, ki mu pravijo Katoliški. V Rimu vladari poštenjak papež Aleksander VI. V zemlji gospoduje diktator, prior dominikancev, Tomaž de Torquemada. Da, zdaj se spominjam. Zdaj se prav vsega spominjam: Meni in nam vsem je šlo le za vejico španskega bezga.

DRAMATIK ANTON LESKOVEC

MILENA MOHORIČEVA

Slovenska kritika je neutrudno govorila o sterilnosti slovenskega pesništva na eni strani, na drugi pa je smatrala za svojo dolžnost, izpraševati in poizvedovati, pisati intervjuje in v njih pred javnostjo z bobnečimi frazami razkrivati svojo in priznanih in nadebudnih slovenskih literatov notranjo revščino. Obakrat je prezrla ime Antona Leskovca, ki je tih, skromen delal v svojem zatišju, da poišče besedo zase in za dobo, v katero se je izlilo njegovo življenje, da v zrcalu svojega duha ujame nje podobo čim zvesteje in jasneje. Njegovo ime ni bilo ime literata, priznanega in pripadajočega tej ali oni literarno-politični strujici, ki jih mrgoli pri nas, njegovo ime in delo je bilo delo pesnikovo, bilo je zanj čisto osebna, resnična zadeva, zato ni potreboval in iskal zunanjih gest. Bilo je obširno, pripravljal se je in delal vestno za svoj pisateljski poklic, njegova zapuščina govori o tem zgovornejše od vseh besed (glej 3. in 4. številko Doma in sveta, 1950). Kako pa je Leskovec prišel do svojega izraza, kako je dozorel v njem obraz sveta, o tem naj nam govori troje njegovih dramatskih del, ki so izšla v tisku in so zaradi tega dostopna vsem: Dva bregova (Tiskovna zadruga, 1929), Jurij Plevnar in Kraljična Haris (Dom in svet, 1927, 1928).

Kljub temu, da nam njegovi spisi govore zgovorne besede o borbi slehernega stvarjalca, ne le z materijo, ampak tudi z očiščenjem svoje misli in čuvstva, da nam govore često o premajhni oblikovalni moči pisateljevi, je Leskovčevo delo vendarle dragocena zapuščina bodočim rodovom iz naših raztrganih dni, je dokument razbičane misli in razbolelega srca človeka, ki je doživel v sebi prelom dveh svetov in ki se je z vsemi silami boril, da bi ju uravnovesil in se sam rešil ob njunem trenju. Rešil je Leskovec in si priboril v tej borbi misel o čisti človečnosti. Naj bodo te bežne misli ob njegovem delu iskren spomin njegovi tihi tvornosti, naj bi pa bile tudi opomin slovenskemu gledališču, da se končno zgane in prav pojmuje dolžnosti, ki jih ima do slovenske odrske književnosti.

Dva bregova.

Izhodišča in obenem snovi, vsebine, dogajanja nam je iskati v treh sestavnih elementih drame iz življenja beračev, v Roninih sanjah, Macafurjevem gospodstvu in v ljubezni in pesmi Brige. Rona pripoveduje Brigi: «Spim na postelji in sanjam. Ali se ti ne prikaže na oknu fant s kitaro! — Lep fant, predrznega pogleda in zabavno oblečen. Vidiš tak-le: Zelenkast jopič, pisana ovratnica

in križaste hlače. In lepo pesem je pel.» To je najbrže prvi zametek drame; prva pisateljeva misel je bila, postaviti pred nas Rono, divjelepo dekle iz predmestja, ki si iz svojega kroga želi v širši svet, ki nekje v dalji vidi kraj, ki bi bil primeren okvir za njeno lepoto. Vzljubil jo je z vso silo potepuh Flore Briga, njegov odnos do nje je tako čist, tako zelo lep in pesniški, da je najbrže edino, kar bo ostalo od drame, ki je radi raznih osnovnih elementov, kakor bomo videli, kompozicijsko neenotna in tudi v svoji miselnosti ohlapna. Postavil je pred nas moža, čigar odnos do žene je tako kristalno čist, česar ni storil v nobeni izmed svojih treh dram. Vzporedno z Roninimi sanjami stopi pred nas mladi odvetnik Krištof Bogataj, ki naj bi bil fant s kitaro iz Roninih sanj, čeprav v resnici tej svoji nalogi prav nič ne ustreza. Ne more biti uspešen konkurent Brigi, edino, kar ima pred njim — v Roninem zmislu v naših očeh — je, da je z drugega brega. Ta formalna oznaka pa nikakor ne zadošča, tudi ga ne reši njegov zanositi nastop v zadnjih prizorih.

V osnovah je delo ljubezenska drama, nje centralna figura je Rona, žena, ki stoji med dvema možema, a obenem tudi med dvema svetovoma, domačijo in bajnim svetom, domom Lepe Vide in špansko deželo onkraj morja. Vendar pisatelj motiva ni izčrpal vsebinsko in tudi ne pomensko; nakazal ga je komaj v svoji drami in to s precej zunanjimi sredstvi, tako, da ne prepričuje, niti ne označuje globokega simbolnega pomena motiva samega. Rona na primer zahteva od Brige zlate uhane, svileno franžasto ruto, svilene nogavice, srebrno svetlo zrcalo — in Krištofu odgovori na vprašanje: «Kaj bi pa rada postala?» — «Nekaj takega, da mi ne bodo gospodarili in grozili hudobni ljudje. Da bom kakor tiste, ki hodijo v lepih oblekah, imajo bele obraze in se jih ne sme vsaka baraba dotikati. Da bo tisto, kar bo moje, res in pred vsemi — moje!» Take oznake sicer nekoliko označujejo ono, kar je za njimi, a prej kot to zazvenijo banalno in prazno. Sicer Rona v vseh važnejših trenutkih govori o sanjah, tudi ob koncu, ko pride Krištof maskiran na beraški ples, vendar ta nekoliko zabrisani simbol, ne zadošča za trdno ogrodje drame. — Flore Briga je močnejši, stre Krištofa, ali pisatelj je dodal njegovemu dejanju drugačno poanto: češ, nihče ne more in ne sme na drugi breg. Tako je svojo prvotno ljubezensko zgodbo podredil drugi svoji misli o dveh bregovih, o svetu beračev in ostalih ljudi, ki jih veže most, preko katerega je težko priti. Karakteriziral je Leskovec ta svoja bregova na tale način: «Velika voda, globoka in široka, teče po vsem svetu, pa ga reže na dva bregova... In na tem bregu živimo po svoje, ni ga, ki bi nam veleval... Je most, ki vodi na drugi breg. Po njem hodimo vsi, da

na drugi strani prosjačimo, nabiramo, zahtevamo... Tam so njihove postave; če ga dosežejo, ga mikastijo... Tudi oni prihajajo včasih k nam, za zabavo, za pouk, več ne... A zato ostanemo mi svoje — oni svoje. Kdor bi storil drugače, je Judež in bo obešen!» Če si pa hočemo natančneje ogledati ta dva bregova, se njihova središča kaj čudno razblinijo. Drugi breg označujejo pred vsem Ronine želje, v ta namen je postavljen v dramo najbrže tudi župan; Krištof prav za prav nima ničesar, kar bi označevalo drugi breg, morda zmožnost in voljo do dela. Njegove in Macafurjeve besede to sicer označujejo, vendar ne povedo ničesar jasnega, odločnega: «Za berače so nas imeli, za cigane in barabe; pa sem šel, da jim pokažem, da zmoremo tudi več. — Vrnil sem se, da... vsem razcapancem, ki gnijejo v brlogih, pokažem pot... zdi se mi, da sem našel ključ...» A tega ključa, ki ga je Krištof našel — dela, berači ne priznavajo, prav tako nam vlije dvom Ronina izjava: «— Rona jim bo stopala na glave, jim bo mečkala vratove —». In Macafur: «Pokazati moraš, da so te zastonj psovali za beraško seme, da so te zastonj tiščali v malho, tebe, ki si za tri glave višji od njih. To jim moraš pokazati in Macafur mora videti. Potem bo vse v redu —». Tak je torej Macafurjev cilj, in Krištof, ki naj bi bil tri glave višji od vseh — v resnici ni tak. Tudi prvi breg, beraški svet, je označen precej zunanje in tudi ne prepričuje. Moralno in etično postave beračev ne stojijo na trdnih nogah, tudi gospodarsko ne. Na Razpotnikovo opazko: «Križemsvet krade» odvrne Macafur: «Zakaj pa ne, na drugem bregu». Krištof skuša na koncu drame nekako pokazati svoj ključ, skuša prevzeti v tem zadnjem prizoru vodstvo in zabrisati nekoliko meje obeh bregov: «Glejte, zato sem prišel k vam, vi ljudje izpod zemlje. Pri vas sem rasel, pa mi je oko v svet pogledalo. Kjer je lepo, tja sem šel, kakor sto drugih. A ne sam: Na dušo mi je bila privezana dolžnost, da prevedem — če že tako pravite — na drugi breg tudi one, ki so me govoriti učili, ki so mi kruha dajali in mleka, ki so — moji... Ven izpod zemlje, veselite se na solncu, ki je ustvarjeno za vse! Proč z malhami, za menoj, ki kažem pot! Nič več prositi — zahtevati!... Dela in službe —». A Macafur odgovori in ga prevpije: «Brez dela in zaslužka — vas živi Macafur... bolje je slepim, da nesreče ne gledajo». Tako je Leskovec razblinil pomen svojega beraškega brega, onega drugega tudi ni označil. S tem svojim delom je pisatelj odgovoril modi o vzvišenem potepinstvu in beraštvu, nikakor pa ni zajel socialnega vprašanja v njega osnovnem bistvu, ki ga opravičuje in ga je napravilo za gibalo sodobnega sveta. Tudi v Plevnarju nam je stavil to vprašanje bolj kot vprašanje kruha, nego globljega nazora o človečnosti. Tu se je sila njegove oblikovalne moči

zlomila. «Kaj gospoda, kaj bogataši, kaj delavci, kaj kmetovalci! — Če si berač, ostani berač. Ali je dober berač slabši od slabega gospoda?» So to izjave, ki hipno morda kažejo videz moči, a ki natančneje pogledane zagrinjajo praznino, prav tako tudi beraške postave. («Tam vzemi, kjer dobiš, tudi če dá karokriž; slepa malha, gluh drobiž, je beraču paradíž» itd.)

Možno bi bilo zagovarjati dvoje življenjskih nazorov, dvoje načinov življenja, evropskega in azijskega, kakor jih imenujemo, aktivnega in pasivnega, delavnega in v meditacije pogreznjenega. Vendar nam «Dva bregova» ne dajeta opravičila za tako interpretacijo. Priznati moramo, da je misel teh dveh bregov ohlapna, čeprav se je pisatelj sam zase morda nekje na dnu približeval takim gledanjem. Prikazal nam ga ni. Morda je to njegova in vsakega pisatelja, tvorca, osebna tragika: imeti pred očmi in ne moči oblikovati, gledati z gore obljubljeni deželni in ne stopiti vanjo. — Strahotnost, ki označuje tudi ostalo Leskovčevo delo, je prišla v dramo s pesmijo Brige. Demon maščevanja je prišel v Brigo, obrnil se je proti Krištofu Bogataju in ga pokončal. Rone se ni dotaknil.

Zaključil je svoje delo z mislijo Brige: nihče ne more tja. Macafur se je zgrudil nad sinom Krištofom, ki ga je edinega vzgajal za drugi breg. Flore Briga, podnevi izgnan, ponoči bolan, senca človekova, srce brez odeje, najnežnejši ljubimec, ki so mu črna tla postala vsa srebrna, če so jih božale njene nožice, in sive stene so bile v škrlatu, če jih je obsijalo njeno oko, in vsa soba je prepevala, če je bila Rona v njej, ta Flore Briga je molil in prišel do besede amen — skočil je na most in umoril svojega tekmeca, ki je bil zanjo fant s kitaro, ki je bila vanj ona vsa zamaknjena, ko je oznanjal svoje spoznanje dela, ki pa ga je vendarle boljše spoznala in presodila, ko ni bilo sijaja okrog njega: «on je prav za prav falot kakor vsi drugi. Že zato, ker trezen govori kot pridigar, pijan pa dela kakor baraba. Tak bo ostal —, kaj torej pričakujete od njega?»

Svoje dejanje je postavil Leskovec v prvem dejanju v sobo pri Komposarici, v drugem v žganjarno pri Komposarici, v tretjem v visok, teman prostor brez oken. Vedno nas postavlja v beraško shajališče in dom. Ker sloni drama na dvojni zasnovi, tvorita center enkrat Rona, drugič Macafur. Pomanjkanje koncentracije je tudi prineslo premajhno izdelanost posameznih figur, predvsem Krištofa, o katerem vsi govore v visokem tonu, sam pa razen v zadnjem prizoru ne reprezentira ničesar. Slogovno moti v tekstu posameznikov vedno govorjenje v tretji osebi: Rona jim bo stopila, Flore Briga je molil, — in tako še neštetokrat, kar srečujemo tudi v ostalih delih, celo še parkrat v najboljši izmed

teh treh Leskovčevih dram, Kraljični Haris. Nosilci glavnih vlog so vsi dramatične figure, ki bi, postavljeni v drug okvir, mogli učinkovati silno. Tu se njih sila izgubi zaradi pomanjkanja koncentracije. Macafur je močna figura, pri kateri pa je avtor zagrešil isto, kot pri Krištofu, le s to razliko, da so Macafurjeve geste prevelike in prepompozne za to, kar v resnici predstavlja. Tudi zgradba dela ni precizna, tako je v prvem dejanju, po ekspoziciji, ki jo ima od prvega do petega prizora, razen dvanajstega in trinajstega prizora, vse dogajanje z županom in policijo popolnoma nepotrebno, ker nima nikake notranje bistvene zveze z dejanjem in zamisljivo. Je nekako mašilo, ki bi moglo nosilce igre kvečjem potisniti v neprikupno luč. Vrednost imajo ti prizori za celoten potek dejanja le toliko, kolikor je nakazan Krištofov odnos do Rone in požrtvovalnost Brigova. Drugo dejanje nam predstavlja Macafurja, vodjo beračev, — Brigo, nakazuje že temne njegove misli, še jasneje očrta njegovo razmerje do Rone, karakterizira Krištofa in njegov nelep odnos do žene, v nasprotju z Brigo. S pesmijo Brige je podan v delu višek in preokret. Četrty in sedmi prizor padata naglo proti koncu. Delo je bolj mozaik ko arhitektonska zgradba, vsako dejanje je nekaj zase, le tenke niti jih vežejo. Čudno, da se je slovensko narodno gledališče, ki nekako dosledno ignorira slovensko odrsko produkcijo, odločilo za uprizoritev baš tega dela, ki je vendar neprimerno bolj nedognano od ostalih dveh priobčenih del, četudi nudi morda nekaj dramatskih momentov in efektov.

Jurij Plevnar.

Motiva, ki sta zazvenela v «Dveh bregovih», stopita v nekoliko drugačni luči v naslednjih dveh delih samostojno pred nas. Socialni problem, ki ga človeško predstavlja in rešuje v sebi Jurij Plevnar, ter neutešenost iskanja, učlovečena v Kraljični Haris.

Z Jurijem Plevnarjem si je skušal Leskovec odgovoriti na vprašanja, ki so živa vstajala pred njegovimi očmi, ki povzročajo silna trenja v življenju sodobnega sveta. Reševal je vprašanje delavca in delodajalca in se ustavil nekje v sredi, pri najprvotnejši, nujni potrebi slehernega živega bitja, ob vsakdanjem kruhu. Da je Leskovec čutil, da s tem vprašanje novega človeka ni in ne more biti rešeno, nam dokazuje dejstvo, da je njegov junak Jurij Plevnar prejel pokoro za to svojo misel — smrt, ki mu jo je prinesla roka njegovega najzvestejšega učenca. Plevnarjeva tragična usoda je njegov nekoliko neodločni karakter — oponaša mu ga njegov drug v viharju noči —, ki je povzročil tudi, da je omahnil pri svoji idejni borbi in jo hipoma izpremenil v borbo, ki jo narekuje praktična nujnost, borbo za vsakdanji kruh. V bistvu je bilo to izdajstvo nad samim seboj, Plevnar je

to dobro čutil, čeprav je bilo bistveno drugačno od onega, ki so mu ga očitali. Bil je preslaboten, da bi bil šel do konca, morda mu je tudi primanjkovalo vere in zaupanja v boj sam. Bal se je tudi žrtev boja.

Zgradil je Leskovec svojo dramo kompozicionalno jasno in dosledno, postavil je Plevnarja med Ručigaja — fanatičnega, praktičnega človeka, ki svojo ljubezen pod vplivom neskladnosti z geslom in drugih, Plevnarju nasprotnih ljudi obrne v sovražstvo, predstavnika delavstva v naši drami, — in Lijo, nekako predstavnico delodajalcev. Ta razvrstitev je v popolnem skladu z njegovo mislijo, ki jo po Plevnarjevi smrti moremo slutiti, da gre za poglobitev in pridobitev novih medsebojnih človeških odnošajev na podlagi novih oblik misli o človečnosti. Poudariti je hotel človečnost «nasprotnikov» delavstva, zato je postavil ženo na najvidnejše mesto in je nekoliko zasenčil Ručigajev obraz. Plevnarju je postavil nasproti Raka, drznega, močnega špekulanta in intriganta, ki mu Plevnarjeva odkritost podleže, in pa Mladiko, dobrega prijatelja in družabnika. — Oba tabora sta si nasprotna, skušata drug drugega ugonobiti in izrabiti. Leskovec je pokazal na skupne temelje njihove življenjske borbe: na ženo, otroka in na najelementarnejši življenjski interes — borbo za kruh. S tem je podprl dejanje in njegov smisel, a ga vodil tudi dalje preko dela samega, sicer samo nakazal ali vendar naznačil še dolgo pot do ideoloških temeljev novega življenja in človeka. Plevnar bi ne bil smel opustiti svoje borbe in ker jo je opustil, je poginil. Če izvzamemo Lijo, katere obraz ni jasen in tudi ne dosleden, so vse figure izdelane, kakor tudi celotna zgradba, potek dejanja. Vsaka stvar ima svoje mesto, označena je kratko, jasno. Delo je gotovo močno in dramatično učinkovito. Tudi v njem je zazvenelo nekaj strahotnega, kar Leskovca vedno spremlja: Plevnarjev dvojniki. Gotovo je, da se bo, kljub nekaterim jezikovnim in drugim neizglajenostim, pisatelj zgodovine slovenske odrske književnosti ustavil pri drami in ji v tvorbi teh desetletij odkazal odlično mesto.

Kraljična Haris.

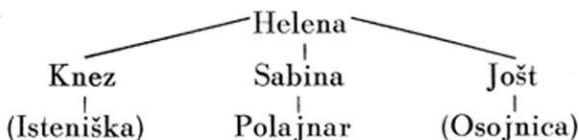
Osnova vsemu delu, njega osnovni motiv in sestavina je bajni zvok zgodbe kraljične Haris. Nje ime zazveni vedno, kadar gre za usodne pretresljaje drame, nje ime zazveni ob koncu odrešilno — čisto Leskovčeva osebna nota. Vedno veruje v odrešenje, zato se Sabina, kljub upiranju, kljub bolni in maščevalni misli, vrača ob Polajnarjevi ljubezni radi ljubezni v življenje — morda celo drami sami v škodo. Polajnar zaključi zgodbo kraljične Haris — vonji pomladi silijo skozi okno —, z njim se vrača v vrtove.

bim vas — skozi okna silijo vonji pomladi — vrnimo se v vrtove.» Tak je konec zgodbe kraljične Haris. S svojim bratom Polajnarjem, ki je, kakor ona, onemel v bolesi, resignaciji in ne pričakuje več — se vrne v vrtove življenja, iz katerih je prišla, v vrtove srčnega miru. Knez in Helena se sklonita in jo poljubita.

Motivično silno zanimivo, eksotično in ekstatično zasnovano drame je prikazal in skušal Leskovec izraziti na čim preprostejši način. Skušal je svojo kraljično približati našim očem, zato je krog Sabine Isteniške porazdelil s skrbno roko ljudi in dejanje, ki je popolnoma nazorno. S tem je morda podčrtal v vsej navidezni vsakdanjosti vse ono, kar sega preko realnega okvira njegove zamisli, kar je storil tudi s tem, da je nakazal svojevrsten ambijent, ki daje radi svojih močnih kontrastov vsej drami poseben značaj in lice.

Skromno meščansko stanovanje pri Osojnikovih — police s kemikalijami. — Grad, temačen, visok, v baročnem slogu, črni sluga Pjer, stari fotelji, težke zavese, otemnele slike, visoka zrcala. — Razkošna, moderna soba v Knezovi vili. Vse odgovarja točno miljeju in karakterizira glavne nosilce dejanja. Oba ekstrema naše vsakdanjosti, revno, siromašno meščanstvo — razkošje denarnih slojev. V sredi med njima temačen grad, ki s svojimi čarobnimi vplivi sicer zanima, privlači, a se ga kljub temu izogibljejo, ker je nevaren; ljudski glas pravi, da v njem straši. Njegova strahotnost je podčrtana kesneje še s papigo, vranom, okostnjakom, s čudno, samo naznačeno (živčno) boleznijo grajskih. Sabina je zvezana s tem gradom, njena mati, pripovedovanje o očetu to nevsakdanjost še stopnjujeta. Krog nje je razvrstil na desno in levo Kneza in Jošta, oba zastopnika meščanskega življenja, njej nasproti Heleno Polajnarjevo, njeno tekmovalko, na nasprotni strani daleč od drugih Polajnarja. Če bi to grafično predočili, bi naša slika bila sledeča:

Jošt kljub svojemu pridobljenemu znanju — tu je mislil Leskovec čisto dramatsko podčrtati obe nasprotji, ne da bi ga postavljajal za predstavnika tega sloja, to je v tem večji meri njegova mati, s katero je omilil tudi njegovo odurno figuro — notranje grob, neotesan, nekultiviran, tip, ki je vse prej kot nerisničen, ki je brez notranje širine, z eno samo nelepo misijo v srcu, sebe poriniti v ospredje, tudi če bi šlo za ne čisto varna sredstva, ki jih hrani v svoji omari s kemikalijami. Njegovo raz-

merje do Sabine je čisto razumarsko, kolikor vanj ne zveni nekoliko ono animalično razmerje, ki ga ima do vseh žen. Da je Leskovec postavil v svojo dramo še služkinjo Zofijo in njeno usodo — ki je motiv zase in tako močan, da zahteva svoje lastne obdelave, morda ni popolnoma koristno za strogo tektoniko njegove drame, dovolj bi bilo za Joštovo karakterizacijo, da bi bilo to razmerje omejeno. Značilno je tudi, kako je Jošt igrača v Knezovih rokah, ki jo ta prestavlja, ne da bi oni kaj slutil o tem. V vsem vidi samo približanje cilju svoje samopašnosti in pozabi vse, tudi Heleno, pred katero na naravnost neverjeten način razgali svojo ničnost.

Knez a označuje najbolje dvoje. Njegovo stališče med Sabino in Heleno in pa njegova krepka volja, njegova osebna sila, ki se ne premakne tudi tedaj, če grozi njegovi materialni eksistenci polom, če gredo vsi njegovi naslovi in vse njegovo premoženje «na sprehod». V njem je nekaj kneževskega, oni aristokratizem, ki pomakne človeka nad vse stvari in ljudi. Zdi se, da se umakne in beži od Sabine prav zaradi tega, ker je njegov odnos edino in le do nje drugačen, in bi moral biti tak čim dalje bolj; pred njo je, in bi morala izginiti njegova nevezanost na svet, njegova železna rezerviranost. Knez se zboji za svoje živce, zboji se Sabine, ker bi pred njo bil preveč človeški, on zbeži brez vseh pomislekov, stre Sabino, le da reši sebe, svojo hladno gesto. Ker pa pri tem vendarle potrebuje opore, se naveže z vso silo na Heleno. Knezov značaj je, v primeri z ostrimi barvami, ki jih je uporabljal za Joštovo sliko, Leskovec podal morda s preveliko rezerviranostjo, a premalo določno linijo, tako da ga je mogoče vendarle bolj slutiti kot doživeti, kar bi pa nam moralo biti dano intenzivneje, saj je to on, — h kateremu se je z vso silo obrnila in razpela pred njim svoj čarobni cvet kraljična Haris — Sabina Isteniška.

Ko Sabina polaga pred Heleno svoj nakit, ugotavlja Pjer: Amsterdam, Alžir. Kavkaz. Sabino je s tem postavil Leskovec še ob koncu v čisto posebno luč. Žena je, ki je svet njen dom, ki vsega pozna, ki pa je stala vedno nad njim, čeprav je živela v njem: «Kraljična Haris, solnce dežele se smehlja med cvetovi, ki krog nje gore. Ona vsem srečo deli. Če ubogi pride, ga s smehom pozlati, kjer bolezen plazi, njen smeh straži pred vrati. Sovraštvo, zavist in laž, zle želje, pred smehom kraljične Haris beže. — In vse je dobro v deželi kraljične Haris. Kraljična Haris je sreča dežele in vsi vrtovi krog nje gore. Petnajst cvetočih pomladi deželi trosi kraljične Haris srce.» V njeno življenje pa je stopil Knez in jo poklical iz vrtov in samote: «Večer je. — Kraljična sanja in sliši glas: K nam stopi, o lepa, odmiče se čas!

— Mladič ognjeni tako govori, zapoved in prošnja mu gre iz oči. — Kraljična vzdihne, podaja roko, teme na kraljestvo padajo. — Kraljična vstaja, objema temo, med gromi, viharji — vrtovi mro. — V nezanih slasteh vsa Haris gori, neznanemu dneve daruje, noči. — Udarja zvon in stoče bron. — V deželi bolezen in smrt in uboštvo in glad — Haris ljubi; in padajo sužnji, gospoda mro — Haris ljubi; nocoj to noč kralju oči zapro.» (Oče je umrl.)

«Kraljična Haris ima prsi posute s solzami boginj, — krog rok se ji ovijajo kače z rubini v očeh — smaragdne in safirne želve ji tko mavrico krog ledij — a na vratu lepé kaplje strnjene krvi golobic. Kdor gleda v noč njenih oči, se zaljubi v smrt, a kogar poljubijo, ga oživé.»

Pesem nima konca. Knez, ki jo je poklical, da je pozabila nase in na svet, ki bi bil edini lahko končal pesem kraljične Haris, da bi se bila popolnoma razklenila divja pesem njenih noči, vihar in ogenj njene mladosti — on jo je pretrgal, on, ki bi bil edini mogel utešiti silni ogenj njene ljubezni, se ga je zbal in ubežal.

«Ne vem, če je to ljubezen; vem pa, da moram izprositi milost», prosi Helena za Kneza. Sabina ji pa odvrne: «Vi torej ne veste. — Da. To ste prav povedali. Ljubezen je le za močne ljudi.»

Njen ogenj ni ugasnil, v hipu se je izprevrigel v drugo smer in skoro bi bil pogoltnil njo samo in ona dva. Nazdravila jima je s pijačo, v katero je kanilo nekaj iz omare gospoda magistra Osojnika, «majhen prašek iz topaza, gospod magister, premagujte svojo ginjenost, pomešano v staro vino, preganja melan-ho-li-jo.» — Polajnar je opazoval Sabino v zrcalu, ko je odvrnila pozornost vseh k vratom in šla z roko preko kozarcev: «Ah, pardon! Tam pri vratih stoji nepovabljen gost — pači se in protestira.» Vsi zro tja, Polajnar pa skoči med nje: «Stojte, za Boga, stojte! — Usmiljenje božje! Saj to ni zdravica, saj to je — mizerere!» Njej sami jo pa, ki kljub vsemu dvigne čašo k ustnam, izbi je iz rok. Sabina pade potem, ko je ostro zavrnila Jošta Osojnika, pred Knezom in Heleno na kolena in prosi: «Bila sem bolna.» Usodni trenutek jo je iztrezil, pogasil je nebrzdani plamen, njeno življenje se je umirilo ob strani brata Polajnarja. Povedel je kraljično Haris s seboj tja, odkoder je prišla, v pokrajine srčnega miru. Ta mir ni več oni, pomladni, ko se je smehljala kakor solnce, to je oni mir, v katerega se povrne vsak človek, ki spozna svet in se vda resignaciji. Tu ji je drug Polajnar, ki stoji skoro izven drame same, je človek, ki je dotrpel marsikaj, ki je pogledal do dna prečesto in se je umaknil nazaj v svoje zatišje, kjer je v lastnem, boleznem neiskanju sreče sveta ustvaril mir, kjer mu je iz lastne bolečine in iz bolečine kraljične Haris zrasla ljubezen zanjo, ki jo je odrešila smrti. Njegova figura je nekako nad vsemi, ne

spada v dramo in vendar spada nujno vanjo, prelomila jo je, zarisala konture čisto geometrične kompozicije drame tako, da na prvi pogled niso vidne; z njo je Leskovec vzbočil, vzvalovil kompozicijsko linijo dela, ki bi bila brez nje, Pjera in figure služkinje Zofije ravna, skoro strogo linearna — kolikor to seveda dopušča bizarnost snovi same. S tem je prišlo v zgradbo dela nekaj onega nemira, ki je značilen za dobo, ki so razgibane kakor naša, s tem se je približal onemu stilnemu principu, ki ga poznam pod imenom baroka. Leskovec je v tej drami stopil na novo pot, ki je bližja nekoliko fantastičnim motivom, nemirnim junakom njegovih dram. Zaključil jo je po svoje. Trpljenje je iz Polajnarja ustvarilo človeka, ki je v svojih temeljih čist in dober, tudi Sabine pesnik ni vodil drugam. «Bila je bolna.» Kljub svoji maščevalni misli ni zakrivila zla, opravičuje jo njena živčna razbičanost, njena strahotna onemoglost. Zato ji je dodelil vendarle neko srečo, namreč v distanci do vseh, živeti čisto in jasno, tiho življenje. Ne pričakovati, ne izgorevati, ampak se pogrezniti v vseobsežnost ali kakor pravi Laotse: «Vrniti se k svojemu praviru, se pravi, mirovati.» Ta zaključek je zanimiv, celo lep, vendar je mogoče v starem smislu nedramatičen, čeprav je v njem najbrže mnogo več človeške tragike in usodnosti življenja, kakor bi je bilo, če bi imeli pred seboj kopico mrtvih. To je tragika, ki je morda večja od smrti same.

Helena stoji Sabini nasproti. Vendar je preslabotna, preveč pasivna, pada vedno iz forme; ni osebnost, ki bi mogla uspešno stati ob Sabini, in ki celo Kneza samega potisne v nekoliko medlejšo luč. Je brezpomembna žena, neizrazita — mogoče je to njena edina izrazita poteza — vendar je dobro pogojen kontrast Sabine; preslabotna je, da bi mogla v resnici tekmovati uspešno s kraljično Haris. Umika se Sabini, ker čuti in pozna svojo nemoč, ker dobro ve, da ob njej izginja. (Zato tudi njena navidezna zmaga, ko je na povabilo ne obišče, ne pomeni mnogo.) Helena je sicer res nekak antipod Sabini, vendar drame ne izpopolnjuje borba med njima, kakor bi na nekaterih mestih skoro pričakovali, borba je le v Sabini sami. Hotela bi do konca izpeti pesem, triumfirati v viharju svojih čuvstev, a gre v mir. Helena je premedla, da bi mogla razgibati dramo, to je «hiba drame», ki vse dogajanje potisne še bolj v osebnost Sabinino. Helena tudi Kneza nekoliko otemni; zdi se, da je bila vendarle denarna korist ozadje. To prizna deloma tudi sam, rekoč: «Bila je laž.»

Zgradil je Leskovec svojo dramo jasno in precizno. Prvim štirim slikam prvega dejanja je dodelil podajanje predzgodovine in nekake ekspozicije, v ostalih slikah je nakazal že dejanje samo.

Knez govori Sabini o Heleni, brzojavka ga odpokliče — naznanja njegov finačni polom, Sabina in Helena se srečata, Jošt se postavi med nju. V drugem dejanju je v pogovoru Sabine s Polajnarjem nakazana rešitev, Joštov prihod na grad vodi k zaostritvi, napetost narašča (čeprav je malo verjetno, da bi ga Sabina sprejela radi drugega, kot radi njegovih steklenic v omari). Sabina poslednjič poizkuša najti rešitev in zaključek svojemu življenju, ki bi ustrezal intenziteti njenega doživljanja in bi do zadnjega razpel njene sile, da bi jo lastni ogenj ogrel in ne požgal. Materina smrt rezko pretrga situacijo. V tretjem dejanju je privedel v pogovor Jošta in Kneza, Heleno in Sabino (Helena se popolnoma zruši pred njo), do zaostritve: Sabinine napitnice in nepričakovanega, harmoničnega konca.

Delo je po svoji zasnovi silno, demonično, vodi nas popolnoma drugam kot smo vajeni. Tragičnosti drame ni Leskovec podčrtal s kako posebno usodo svojih junakov, marveč je iz njih zazvenel z velikansko silo ob koncu vsečloveški poraz. Usoda slehrnega in zadnjega pravega človeka, čigar življenje ostane večno neutešeno, nikdar ne more priti do razcvita vseh svojih sil, čigar namen je favstovsko iskanje, nedoseženje. Videti je jasno, da je bil to nekak preokret za Leskovca; hotel bi bil povedati vse — saj mu ni ostajalo mnogo časa. Njegova pot bi bila vodila v druge pokrajine. Ali pa je bila dopolnjena, zaključena? Kdo more dognati usodo človekovo? K praviru večnega miru se je kmalu povrnil sam.

Ni bilo Leskovcu dano izreči zadnjo dognano besedo, njegova usoda je bila, da jo je iskal in zaslutil in nam to svoje iskanje in slutnjo upodobil. Kakor je iskal svoji misli dognanosti, tako je klesal in delal tudi na svojem jeziku, v pesmi kraljične Haris dosegel višek svoje jezikovno poetične sile, kakor je v «Dveh bregovih» često ostal preveč v nižini. Njegov dialog je karakterističen, včasih prehaja preveč v vsakdanjo govorico, vendar je tudi jezik njegov in ima vse hibe in odlike njegovega dela. Bilo bi in v bodoče — ko bo vse njegovo delo dostopno — bo gotovo potrebno odgovoriti na vprašanje, koliko je obogatil slovensko govorico. Kakor je znak njegovih motivov fantastičnost, strahotnost, vsakdanjost, taka je tudi njegova govorica. Da je čutil pravo, da je imel pravo misel in občutje, o tem nam govore njegove vedno velike in globoke zasnove, kakor nam tudi njih obdelovanje priča o njegovi borbi z elementi. Dokončati je ni mogel, obnemogel je prej in onemel. Pokazal pa je jasno, kam vodi pot slovenske sodobne drame. Bil je prvi, ki je stopil na to pot, in kdor bo šel po nji, bo hodil preko njegovih stopinj.

ISKALA SVA SE . . .

STANO KOSOVEL

I.

Iskala sva se in se nisva našla.
Pa kaj zato! Ptič pel je, grm brstel,
in blažen čas je v moji duši tlel.

Poslušala sva čiste melodije.
In od obeh nihčè, nihčè ni znal,
kako se bliža nama silen val.

Pobožno pred oltarjem sva molila.
Mirno gorela je pred Večnim luč,
bil v svilo všit je na blazino ključ,

in ko so v kotih žarki trepetali,
molitev združila je v sanjah dva.
In polna blagorov med svet sva šla . . .

II.

Obnovljen čas zlato iz solnca prede.
Zelena trava diha iz dobnav
in njen poslanec je spomin sanjav.

Izpod platan me na grobove vede.
Kaj misli duša, ko jo senčni park
je zapustil ob gredi samotark?

Naj rož natrže, naj jih v šop povije
in naj jih nese tja, kjer nema smrt
odpira trudnim vrata v spanja vrt?

Ali visoko pramen naj zasije
in vznese, bojaželjno jo, kot je,
nad tista polja, kjer prostost cvetè?

O ženska, kar sem v tvoji družbi čutil,
kar iz oči sem tvojih bleska pil,
in kar potem sem v sebi jasno slutil —

zdaj se zavedam: božji blisk je bil!

M O J I Ž E N I

V L A D I M I R P R E M R U

1.

Tisoč misli je v meni v tem dnevu, tisoč misli, zakaj?
Tudi ti, žena, ne veš, zakaj?
Mar sem cmerikava breza, ki v jutranji rosi otresa vodo?
Mar sem dete, ki mu uspavanko pojo:
sem, tja, in mamica čelo mu pogladi z roko? —
Ne, žena, te roke krepke postavile bodo
stolp slonokoščeni tja pod zvezde
in bodo zajele sinjine, sinjine in zvezd
in stresle jo bodo v bedo zemlje —
tudi tebi polno naročje —
saj ti si mu razodetje, si moj sen iz daljnih prečutih noči.

2.

Sedaj govorim in moj glas je kot grom:
saj tvoje roke niso več tako hrepeneče kakor nekdam,
med naju se vsidral je led — led, cela planjava;
preko njega hitim in te iščem,
moj korak prekipeva sile
in v duši mi je kakor praznik pomladni.
Za mano je polje, življenje v njega se steka
in rože v trnju cveto, z bodic se odtekajo kaplje krvi —
nad zemljo pa solnce žari.

Ko do tebe dospem, več moja beseda ne bo kakor grom,
v srcu bo tiho prisluškovanje,
ob tebi skrivnostno bo le šepetanje.
In k tebi hitim, da mi boš blagovest — knjiga odprta,
da čital v njej bom bodočnost vseh dni,
ki skozi spoznanja v njih bova šla v roki rokó —
jaz, žena, in ti.

3.

Zavoljo resnice hitim za teboj, ker dana ni mi pravica,
skozi viharje življenja, ki kličejo daljno nebo na odgovor,
in te ni, ko vsa si v meni, ko čutim v žilah slednji tvojega
In te iščem, srca utrip.
ko v noč sprosti se večer in cesta odmeva v samotnih korakih
mimoidočih kakor kladiva, ki me zabijajo v rakev samote zidov —

ko v noč razprostrt je mir tihotni, ki ga prekinja le težko
dihanje ljudi —
njih misli vkovane so med zidovje — in pod deskami tal
drobna neznatna miš, ki gloda deske kakor jekleni zob časa —
ko jutro zbudi se in s šumom korakov nešetih podi se v dan
življenje dela, ki je ogromnega stroja zemlje mogočno kolo —
In te ni?

Vsa zemlja je polna tvoje prelesti, si kakor dih vsemirja:
žarkovje se vsipa skozi njegovo neznanost. —

Brezbrežna si kakor življenje, ki iz studenca se rojstva
si, žena. pogreza v smrt —

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

Kruh in kri.

I.

Mesto preži. Hiša na hišo, človek na človeka. Stisnili so se, hiše
in ljudje. Brez uradnega dovoljenja ne smeš iz mesta. Dvajset
kilometrov obsega osebne svobode krog, v čigar središču stoji vsak
državljan. Iz te zgoščenosti puhti mrak. Hiše so mrak, ulice so
mrak, ljudje so mrak. Ni več dneva, ni več noči. Kaj je lep dan?
Lep dan je idila v Gartenlaube iz leta 1900, ki jo prelistava zapu-
ščena teta na verandi. Sprehod v mestni park, kjer igra vojaška
godba. Udvorljivi častilci iz opere. Zaprášena harmonika v kotu
je nagrobni spomenik nekemu življenju, ki je zdaj samo še sanjski
spomin. Ali so se prevalili vekovi preko spavačev? Kje so svatje
s šopki, veseli svatje z godbo? Njih prazničnost je bila obleka,
— ogrodje je okostnjak. Okostnjak je temelj. Vekovit je spomenik
smrti. Smrt, smrt. Gramofonska plošča se vrti. Pevka pleše. Pleše
iz spalnice meščanske družine na oder, od tam v naročje gospodu
iz Evrope. Plošča se vrti, vrti. Kaleidoskop spominov. Nočni kalei-
doskop. Nekdanjih noči ni več. Čas so uzakonili. Ne več misliti, ne
več čutiti. Moka se bo oddajala v sredo od dveh do treh za hiše
št. 50 in 66, v četrtek od dveh do štirih za hiše št. 67 do 90. Mestni
razglaševalec, stari Jerom, suhljat možiček, tolče na boben. Mogočno
se ozira okrog sebe. Ne zna čitati. Vendar drži oznanilo v roki. Na
pamet so ga naučili. Vse mesto je osredotočeno vanj. Iz oken se
sklanjajo gospe in služkinje, ljudje na cestah obstajajo. Napeto
prestrezajo hripav glas bobnarja Jeroma: «... za hiše št. 91 do 100
v pee-teek od dveh do treh...» Odbobna in samozavestno korachi

dalje. Ni več noči. Ljudje več ne spe. Tudi bdé ne več. Kot uspavani po neki strašni volji nevidnega nasilnika govore eno in isto. Vsi uporabljajo skoro iste besede: rekvizicija ... maksimiranje cen ... III. vojno posojilo ... ne skrivajte drobiža ... Zaupajte: država je močna. Močna ... Močna ... Beograd spet naš.

Trudni stopajo iz hiš, trudni se vračajo v hiše.

Kdo si nevidni, vsegamogočni ...

*

Iz Bohoričevega dnevnika:

Poletje? To je bil samo sen. Pozabiti moram. Laž, laž, laž. Brezdelje. Tako ne sme biti. Zakaj ne sme biti? Ne vem. Ali sem se tudi jaz našel te bolezní? Saj nisem več sam. Tisoč nas je. Sivo je v mislih. Težko je v srcu. Vse te dni in noči: dež, dež, dež. Kako so ljudje spremenjeni. Ali pa so bili vedno taki in sem se jaz spremenil? Kratko in odsekano govore. Čemerno gledajo predse.

Od jutra do večera sama šola. Ves svet je sama šola. Samo svojega, osebnega življenja ni več. Vse jih vznemirja nekaj skupnega. Strah. Strah pred prihajanjem nekega usodnega prevrata. Prevrat v dušah vseh teh dobrih meščanov, živečih že desetletja, kakor so jih naučili živeti predniki.

Krka je izstopila iz bregov. Umazano rjava se vali, noseč s seboj veje, grmovje in droge. Obzorje je zastrto z deževjem, ki ne bo nikoli več prenehalo. Moj Bog: nikoli več. Ali blaznim?

Kam bi zdaj z gledanjem, ki je samo plod lenobe in utrujenosti? V meni ni več vere, pa je tudi v drugih ni. V nas vseh je potrlost, pritajenost in ukлонjenost. Že mora biti tako. Saj ne boš z mislijo razbil te stene mraku, ki nas pregrinja, ki nam duši mlado življenje. Mlado življenje? Zakaj mlado? Kaj je sploh življenje? Ali res samo borba za mirno ležišče, za bogato kosilo? Samo to. Samo to. Vojna je dejstvo. Ne moreš preko. Kakor zavest, da je treba nekoč umreti. Umreti boš moral, to je ukaz višje volje. Zato ne misliš na smrt. Pa vojna? Po čigave volje ukazu? Ne razumem ničesar več.

Moj Bog, o čem zdaj pišejo dnevniki. Vojna poročila in prehrana. Pišejo o pretečem pomanjkanju moke, krompirja, premoga. Svarijo, opozarjajo. Varčujte do skrajnosti! Preko zime bo zmanjkalo vseh živil. Štedite, štedite. Dan na dan isto. Doma, v šoli in na cesti. Vse drugo smo pozabili. Kmetje so začeli skrivati moko. Bojimo se, da bodo cene živilom tako poskočile, da ne bo več mogoče nakupiti blaga. Mesečne plače že zdaleč več ne zadoščajo. Čudno je v meni. Občutek imam, da je vsako delo, ki ne donaša neposrednih gmotnih koristi, igračkanje. Zdaj se ne smemo več igrati. Vsi imajo starčevski izraz.

Ne, ne: saj to je samo motnja. Kaj sem že tudi jaz podlegel zastrupljajočemu vplivu, ki plove po ozračju? Saj to je samo mračni intermezzo.

Tolažim se, tolažim. Kaj pa če se ta intermezzo podaljša v trajno stanje? Če se vsi privadimo temu gledanju na svet, temu novemu vrednotenju?

Edini spomin na nekaj, kar je samo še sanjska prošlost, so učne ure pri nemščini in slovenščini. Profesor za nemščino K. se že sam po sebi močno razlikuje od drugih profesorjev. Zdi se mi, da živi izven našega časa. Včasih se sredi predavanja prekine. Zagleda se proti oknu in čuden nasmeh se mu razlije po obrazu. Ujel je morda skrito misel, ki je samo zanj. Rekel bi, da je prišel iz neke prav izbrane družbe med sivo množico. Ko se spet zave, je kar v zadregi. Govori nam o Schillerju in Goetheju. Zdi se mi, kakor da govori samo nam nekaterim. Ali je bilo res kdaj tako življenje? Takrat, ko je bila gledališka uprizoritev dogodek. Poslušam bajko, ki je uteha in edina radost v teh dneh. Vmišljam se v dobo Sturma in Dranga, v mladega Goetheja, v miselno odmevanje med njim in Schillerjem. Ko pozvoni, se zdramim. Na obrazih sošolcev zaman iščem žara in hvaležnosti. Več jim je do matematike. Tudi sošolci imajo že na obrazih truden izraz dolžnosti. Delati samo to, kar je koristno. Vse drugo je igračkanje. Mladostnost. Samo golo življenje je važno. Kruh, kruh, kruh. Kadar boš žejen in lačen in premražen, se ne boš tešil z literaturo. Čemu tedaj lepe knjige? Čemu neki postavljajo spomenike sanjskim tvorcem? Postavite spomenik mlinarju in žitnemu trgovcu!

*

Tisti, ki se vračajo z bojišča, so pozabili govoriti. Bratje in sestre, očetje in matere se spogledajo samo v objemu, potem molče. Predmeti so demonsko spačeni.

Kako je tam? — Kje? — Saj je zdaj povsod «tam».

«Tam» je neki neznan svet. Ni življenja, ne smrti. Groza je pred skrivnostjo vsega. Človek je tako majhen. Človek se oprime vsake bilke.

«Kakšne rože!» vzklika s suhim glasom poročnik Grohar. Prej ni doma nikoli opazil rož na oknu. Nepremično gleda v baročno omaro. In tudi domači se prekinejo sredi kosila in gledajo v omaro. Kaj so tako ustrezljivi? Kako nadležni so ti ljudje v zaledju. Gleda v les urezano spiralno cvetico. Dávno nekoč je večer obseval to cvetlico in Stašo. Staša je imela zlate lase. «Vsa si iz sonca, Staša,» ji je tiste čase govoril. «Še nekaj let, pa bova imela svoj dom. Sončen dom. Najini otroci bodo otroci sonca.» In sta nagajivo iskala imena otrokom.

V strelskem jarku. Stari vojak razume Groharja.

«O, če bi jo poznali, mojo Stašo. Sredi vrta bi jo postavil in ves vrt bi ogradil z donebesno živo mejo. In samo sonce bi smelo gledati v najin vrt. Saj se še vrnemo, kaj mislite? Ah, kam bi z žalostjo! Kakšen živ fant sem bil. Tako na pomlad, ko je zacvetelo iz zemlje in je kri zagorela, takrat me ni zdržalo v šoli, pa sem šel čez drn in strn, ves dan sem se klatil po gozdovih. Bil sem bolan od prehudega zdravja. O Bog, kako sem že star! Ali je mogoče, da se človek v enem samem letu tako postara?»

«Pa bom imel hišico z vrtom. Hišico kakor v pravljici. In med kmeti bom živel. Ves se bom pokmetil. Kar nič več nočem slišati o tisti učenosti, ki nas je vse skupaj zavedla v strelske jarke. In Slovenci bomo. Še se povrnemo. To bomo govorili ljudem. O, kdaj spet pridem med svoje Dolenjce.»

Pa je prišel samo za tri dni. Kaj bi zdaj s svojimi Dolenjci? Obiskal je nekaj znanih družin v mestu.

Pri «Zlati kaplji» na Glavnem trgu so se zbrali nekateri tovariši, ki so se slučajno našli doma na kratkem dopustu. Včasih so bile noči prekratke. Desetletja — morda stoletja — so se prevalila že od takrat. Vsaka beseda — ples, smeh — ples, kretnja — ples. In dekleta so žarela. Vsak prostor je vzdihaval spomine: Silvestrovi večeri v čitalnici, plesne vaje, narodne veselice, študentovski krožki, pevske skušnje, krokanja ...

Govorijo prijatelji, pa je vsaka beseda plašna, trudna.

«O, tudi tu so se že spremenili», meni Groharjev sošolec Grčar, temnolas, koščen fant.

«Narobe Kana Galilejska», se oglasi jurist Mrvar.

Krčmar toči še prav tako kapljico kot nekoč in fantom je vendar še bolj postregel.

«So pa sobo stesnili. Kar zraka primanjkuje...»

«Kaj še,» ga zavrne Grohar, «na fronti smo se razvadili. Zdaj vidim, da tudi zaledja ni več. Vse je fronta. Vse do obzorja in še čezenj. Nikjer se ne moreš odpočiti do pozabe. Vsem gleda smrt z obraza. Do mrkosti je zamišljen. Kje je Staša? Ni je našel doma. Saj je vendar pisal, da pride. Iz šmarjete ji ni daleč do mesta. Jutri mu že poteče dopust.

Policijska ura.

Ugibajo, kam bi še šli ponočevat. Grohar bi se rad pošteno pogovoril s tovariši o vseh teh mesecih, Mrvar bi se rad pošteno napil. Pa kje so dekleta? Grčar želi posebno sobo. Tisto majhno, kjer so se nekoč kot študentje skrivali pred profesorji in zborovali. Krčmar je v zadregi. V posebni sobi pije Kamin. Groharju zablisne jeza v očeh. «Tudi tu nimamo miru pred ovaduhom!» Krčmar se

vrne povedat, da je soba prosta. Z njim vstopi Kamin in proži vsem roko. Grohar se mu odmakne in se obrne k tovarišem: «Pojdimo na Grm.»

Kamina pa to odmikanje ne razburi. Kar mirno se jim priključi. Gredo čez Glavni trg, ki je ves v temi. Lahno prši. Vsi molče. Pogrebci, ki jih vodi Kamin. Grohar se nenadoma, tik pred mostom, ustavi in zakliče: «Kdor od vas se čuti izdajalca, naj hitro izgine odtod!»

«Tako je», pritrdijo tovariši. Vsi se ozro na Kamina. On pa s smehom razprši njih poziv in jih spremlja dalje. Na koncu mosta se Grohar spet ustavi, in zakliče z ne več pridržano jezo: «Ovduhov ne maramo s seboj!» Zaman. Kamin se samo zasmeje.

Grohar odreveni. Stisne pest, dvigne roko. Grbavec se smeji. Smeh je v tem trenutku iz neke čudne, skoro otroške splašenosti in obupne predrznosti. Mrvar prime Groharja za roko: «Pojdi, pusti ga, topli se ne bomo. — Kamin, umaknite se vendar, saj vidite...»

«Ne, ne, Mrvar, midva s Kaminom se bova pogovorila tako, kot se človek pogovori s podležom. Podlež ste, Kamin.»

«Če vam je v zadoščenje, še ponovite. Udarite. Ubijte me, če vam je v uteho, dobro. Če vam bodo s tem računi v redu, tu sem.»

Grbavec je stal pred poročnikom ves nezaten, veš šibak in žalostne so mu bile oči. V soju petrolejke na ograji je izzival njegov spačeni obraz usmiljenje in osuplost. Ali te oči, splasene, ponižne oči tako strašno trpijo, ali pa tako neizrečeno lažejo in sovražijo? Poročnik Grohar ne bo nikoli razumel takih oči.

«Pusti ga, Grohar, komedijo dela, pijan je.»

«Gospodje, nisem pijan, pa če se vam zdim pijan, ne od vina. Govoriva, Grohar. Povejte na ves glas, da bodo vsi vedeli: Kamin me je ovadil. Mene in moje tovariše je ovadil, ker sem vodil omladinski krožek jugoslovanskih nacionalistov. Povejte na ves glas. Pa prav tako bi takrat ovadil nemčurje Sokolom. Kar tako sem to storil. V nobenem taboru nisem. Udarite me. Saj je res. Strašno sem zloben. Zloben, grd človek sem, drugačnega me vi niste videli. Vi ne!»

«Komedija», je zamahnil Grčar, ne da bi se bil ozrl v Kamina. «Izgubite se, pa Boga zahvalite, da ste tako dober kup ušli. Pameten bodi, Grohar. Fantje, pojdimo.»

Kamin je ostal sam, naslonjen na ograjo pri mostu. Tiho je pršilo na reko. Kdor je telesno slaboten, ostane v zaledju. Ni bilo iz njegove volje. Kdor pade na fronti, je junak, tudi to se ni zgodilo po njegovi volji. Malo premakljajev življenja se zgodi iz zavestne volje posameznikove. Ali človek se boji kaosa in zato je dal ime vsaki stvari: ti si junak, ti si podlež, ti si čuvar, ti brezdomec... Imena so

tolažba, so mejniki, svetilniki v strašni noči. Gorje mu, kdor ne veruje več v imena, ker ve, da so bila izkričana iz bojazljivih človeških ust, ker ve, da je vse neprestano ugnetajoč in razpadajoč kaos. Prši na reko. Noč, ki se v njej utaplja oblike. Žalostna tema. Luč v petrolejki umira. Vse do jutra bo umirala. Z jutrom se bo trudno izmotala iz teme pusta sivina. Še smrt jim je lepa. Umirajo z mislijo na dekleta, na ženo, na mater, na prijatelja. Če se vrnejo, jih sprejemajo z objemi. Jaz pa nimam človeka, ki bi mu rekel: moj si, in ki bi mi vrnil iz srca ta pozdrav.

Nekdo se je pritihotapil mimo ograje. Kamin se je zdrznil in je z velikim pogledom ustavil neznanca v ogromnem črnem plašču, s klobukom do oči, ko je že hotel prestrašen odskočiti. Dva deseta brata. Drug drugega se bojita. Neznanec poprosi ognja za cigareto. Kamin se rezko zasmije. «Saj nimate cigarete.» Uganil je. Črni mož se je zmedel. «Odkod ve, da nimam cigarete? Morda celo ve, da sem dezertar. Ali je detektiv?» Ubežnik vidi povsod zalezovalce. V Judenburgu imajo velik cirkus s tisoč kletkami. V vsaki kletki je sto človeških bitij. Krečejo se in zvijajo, mečejo se na tla, zvrstoma in po ukazu. Ko so izučeni, jih pošljejo s cveticami ozaljšane in z žganjem napojene v vagone in od tam v krvavi svet. V Judenburgu je mnogo sveta: Čehi in Nemci, Hrvatje in Kranjci. Zamrežena so dvorišča, vsakdo poje po svoje. Jaz pa sem najbolj po svoje zapel in sem zletel.

«Kaj mislite? Ali me najdejo? Tršanov sem. Iz Gaberja. Ubijem se rajši, samo nazaj ne. Sam sem videl, kako so jih tri postrelili. V hrbet. Eden od njih je usekal poročnika do krvi. Vsi smo se oddahnili. Groza nas je obšla, ampak oddahnili smo se. Za minuto nam je bilo, kakor da je vse okrog nas svetlo in pomladno in da ni več mrež ne kletk. Morda ste slišali, da so se poskušali upreti, ker se Kranjci ne dajo Nemcem. Uprli so se res. Pa ne zaradi Nemcev. Ampak zaradi kruha. Samo zaradi kruha. Tam je samo to važno. — In koliko jih zblazni!»

Kamin ga je mirno poslušal. «Prišlo bo na moje. Do konca pojde. Vse meje bodo pale. Doživeli bomo trenutek, ko ne bo več mejá ne na zemlji, ne v duši. Silno bo lep tisti trenutek. — Čujte, ali so tam ljudje hudo bolni od domotožja?»

«Do obupa. Vrnili pa so se z dopustov mrki in nezadovoljni. Pravijo, da tudi doma ni več tistega življenja, kot je bilo prej.»

«Vidite, to je tisto. In zakaj ste pobegnili vi?»

«Zato, da na svoje oči vidim, ali res ni več tistega od prej. Ne verjamem jim. Saj svet ne razpade kot megla.»

Zdaj pa se je ubežnik nenadoma zbeгал.

«Ampak prosim vas, človek, kdo ste? Ne povejte nikomur, da ste me srečali. Prosim vas. Da bi vsaj videl ženo in otroke in dom! Potem... potem naj se zgodi karkoli. Saj vem, našli me bodo, prijeli in odgnali.»

«Poženite se čez ta most. En sam trenutek, pa bo vse dobro. Le zakaj tak strah pred trenutkom? Poglejte, saj je tako nizka ograja. Do doma imate pa še tako daleč. Saj ni vredno hoje.»

Ubežnik se je rezko zasmel. Kamin ga je prijel za rob suknje: «Kar ne pričakujte preveč. Za vrečo moke je danes vse naprodaj. Na prstih ene roke bi morda preštel vse omožene, ki so še ostale zveste. In če ste prinesli s seboj samo svoje ubogo telo... Saj veste, v vojni je pala vrednost človeškega telesa.»

Ubežnik je strepetal. Šele čez nekaj trenutkov se je zavedel. Zateglo je vprašal: «Ste vi oženjeni? Imate otroke?»

«Jaz? Sam sem. Čisto sam.»

«Tedaj seveda ne razumete. Niste prijazen človek. Pa brez zamere. Zbogom.»

*

«Dolenjske novice» v novembru:

«V takih časih, ko se bije boj za vsakdanji kruh, je nujno potrebno, da se obrača na urejanje cen vsa mogoča skrb, saj gre za naš življenjski obstanek in za ohranitev tistih stanov, ki že komaj dihalo pod težo sedanje draginje...»

«Vojna je stopila v zadnjo odločilno fazo. Do velike zmage nas loči komaj nekaj tednov. Treba je oddati vse predmete iz bakra ali medi. Srbija vsa zavzeta. Avstrija zmagovita na vseh bojiščih... Pomanjkanje mleka je tako občutno, da prebivalstvo ne more več zadrževati nezadovoljstva. Toda pomisliti moramo, da brez žrtev ni zmage. Moka iz krompirja je prav tako izdatna in porabljiva za kruh kot žitna. V Gradcu so te dni pobrali z novega mestnega gledališča bakreno streho, katero je mesto predalo zbirki vojnih kovin. Lep vzgled domovinske ljubezni. Letos naj ne bo novoletnih razglednic. Denar, ki ga izdaste zanje, darujte rajši v dobrodelne namene.»

V kavarni «Central» igra ciganska godba v korist Rdečemu križu. Pri mizicah sede vsi pomembnejši meščani. Ker je električen tok prekinjen, je kavarnar v naglici zbral nekaj petrolejk in sveč, ki zaman skušajo razsvetliti dvorano. Gostje sede zapuščeni, kot da so se zbrali na povelje. Trudni so. Od črnih oblek se še bolj čudaško odražajo njihovi bledikasti obrazi. Goslač, temnopolt, star cigan, ki ga spremlja na cimbalu ciganka v rdeči, kričavi obleki, z bleščečim potvorjenim nakitom, igra divje razžarjene plese. Poslušalci: kakor bi budil umirajoče. Misel vrta po spominu, v očeh

truden blesk. Nekje je bilo. Nekoč... Kdaj? Roka žalostno prime za skodelico črne kave. Ves svet umira. Cigani godejo kot v posmeh. Ne morete se več prebuditi. Zdaj šele morda čutite, kako je ciganu, ki so mu vzeli prostost. Vrag vzemi vaše paragrafe in zakonike. Prepozno, prepozno.

«Do živega vam pa res nihče ne pride,» nagovori Kamina profesor Komar, «štirinajst dni ste sedeli takrat poleti, pa so vas spustili iz zavora, ker pač ni bilo dokazov proti vam.»

«Če bi me ne, bi bilo vseeno, gospod profesor, saj smo vsi ujeti. Mislim, da ste se tudi vi naveličali vsega, čeprav imate visok zid okrog sebe. Ampak še tak idealist se mora zdaj predramiti. Sodnik, profesor, trgovec, kmet... kdo je zdaj gospod? Kaj je to — gospod? Mejâ ni več.»

Profesor prikimuje: «Res je, res. Kdo bi bil to slutil. Dočakati sem moral razpad svoje filozofije. Toda, kakšna groteska: dijakom moram lagati še vedno, čeprav sam že davno več ne verujem.»

«V kaj ne verujete?»

«V plemenite nagibe človeštva in posameznikov...»

«Ne bojte se, saj tudi dijaki ne verjamejo. Poznam nekaj mladih fantov, zelo so že prebujeni. Ta rod nas je že pustil za seboj. Plemeniti ali neplemeni nagibi, to je zastarela delitev. Resnično, za vse čase veljavno dejstvo je samo nagon. In vsak močan človek je nagonski, požar, ki sveti in upepeljuje... Pa povejte, če gospodična Silva nočoj ni omamljiva.»

Cigani svjrajo. Natakariča Silva se izvija v kotu iz objema. Profesor priznava Kaminu poraz svoje učenosti, sodni svetnik se zaupljivo pogovarja s kramarjem. Zatohel somrak — kako bi ga sveče izmračile? Žalost in muzika pa poplavljata vse meje.

Kamin je bil некоč «izprijen študent». Zdaj se množi vrsta «izprijenih študentov» vseh starosti. Kaminov čas prihaja.

Kamin se bo potisočeril.

Profesor nemščine je некоč poklical Vrezca: «Sagen sie, was wissen sie von Molière?»

«Molière... Molière, — war der grösste Operettendichter.»

Toliko da profesor ni padel vznak. Razred ni razumel, zakaj je profesor tako ogorčen. Bohorič se je komaj nasmehnil. Edini Barbič se je po uri razvnel: «Kaj pa ti je bilo, Vrezec, da si se znebil take trditve? Molière — Operettendichter!»

«Pojdi, pojdi,» je zamahnil Vrezec, ki se zanima zdaj samo za operetne skladbe, odkar se je seznanil z mlado učiteljico, ki igra na klavir. «Operete, drame, komedije, eno in isto. Kdo se bo brigal za tako delitev. V živo seži, v osrčje vsakega pojava: tam boš našel povsod isti večni ogenj življenja. Vitalizem. Borba s smrtjo. Amen.»

Kamin se je potisočiril.

V deželnem gledališču je sedaj nameščen kino Central. Gospod brez stanovanja. Prvovrstna dunajska burka. Nepopisno velik uspeh. Lepa grešnica. Drama v 4 dejanjih s Tatjano Irrah v glavni vlogi. Treba je videti. Gospod brez stanovanja . . .

*

Svetla ura v brezkončnih nočeh umiranja: cerkveni koncert v kapitlju. Vsi so se zatekli, da bi pozabili, da bi potopili svojo žalost pod kupolo zvokov, ki je visoko usločena varuško zbrala brezdomce v prostorje omotične sanjskosti. V prvih, rdeče pregrnjenih klopih sedijo samo odlični gosti: goriški knez in nadškof Sedej, stiški opat Widmann, skladatelj Sattner, glavar baron Rehbach . . .

Tik pod korom stoji Bohorič. Tesni se v gneči neznanih ljudi. Kako so vsi izpremenjeni: vsem sije iz oči nekaj dobrega in lepega, kakor da odsevajo zvoke iz Händlovega Mesije, ki valove po širokem somraku, v katerem je utonil čas v večnost.

Bohorič posluša, pa sliši še bolj samo samega sebe. Prav v tej minuti, ko se zgrinja neka neskončna pokojnost na vse, tista večerna vdanost, ki se razcveta iz Gounodjeve Ave Marije, doživlja mračno razklanost. Ne smeli bi opajati, ko vedo, da bo prebujenje še strašnejše. Čemu kličejo zbegance, ki se že vdajajo mrtvilu, v prostorje neke svetlosti, ki niti sanjati ne smemo več o nji?

Bohorič je ušel z doma. S starši se je bil že spet sprl radi svoje neugnanosti, v šoli doživlja same neuspehe, prijateljem se je odtujil. Ko je stopil v cerkev, je srečal Natašo, ki je ponosno in samozavestno prišla s svojo materjo in še z dvema gospema in si poiskala sedež v sprednji vrsti, kjer so zbrani samo odlični meščani.

Ali ti zvoki dramijo in izsiljujejo privide. Proč z opojem, če moraš biti samo stroj. Kako čudni so ti ljudje: kakor zamaknjeni pozablajo, česar vendar ni mogoče pozabiti. Jutri na vse zgodaj se bodo že spet gnetli v dolgi vrsti pred pekarno, mesnico, trafiko z nakaznicami v zmrzlih rokah.

Zdaj poje Pavla Lovšetova. Rahel nemir začudenja in zavzetja drsi prek poslušalcev . . . Tako lepo se še niso nikoli glasile orgle, ki nanje igra skladatelj Hladnik. In vendar je vse to dozdeven svet, ki se bo že čez eno uro razmezlil. Saj ni več vere, saj ni več prostosti.

Bohorič ne zdrži več. Neprijazno se ozirajo za njim, ki se pre-riva k izhodu in moti ubranost. Komaj stopi na prag v januarski večer, že se mu obnovi trpek spomin. Čez ta trg, ki je zdaj prazen in suho mrzel, je šel lani prvič obiskat Natašo. Takrat se je iskriilo živo zimsko jutro. Kam zdaj? Ne domov, ne domov. Na mizi je bil

pustil odprto «Geometrijo». Naj ostane nedotaknjena, čeprav pišejo jutri matematično nalogo. Pogreznem se še globlje. Ko bo na dnu, bo poslal Bog spreobrnjenje in pomoč. Da vsaj ne bi zdaj srečal kakega znanca. Kaj naj z njim govori? Beseda je izraz močne vsebine. V njem pa ni več moči. Vse je nemo...

Opazil je, da so vrata v zvonik odprta. Nenadoma ga je obšla čudna želja splezati v stolp. Oprezno se je stihotapil do lestve in zaprl vrata za seboj. Zdaj je bil čisto sam. Zazrl se je kvišku v ujeto noč, ki je utripala v zvonečem tikanju stolpne ure. Stopil je na lestev. Spenjal se je v mračno vrtoglavost in rahlo požvižgaval. Žvižgi so se vrtali v temo, ki je šumela kot voda v globoki kotanji. Zaklical je navzdol, prisluhnil ugašanju glasu, ki se je plašen lovil med črnimi stenami.

Sredi poti se je ustavil. Z lestve je skočil na prizidek in stopil v okvir visoke line. Ozrl se je v globino. Izza daljnih gričev je vzhajala polna luna. Hlad mu je dahnil v čelo. Nobenega glasu, nobenega šuma nikjer. Širok mir nad zemljo. Naslonil se je na zid in se prepustil lahni omotici. Imel je občutek, da sanja. Z nogo se je igral po obrobku in trkljal kamenčke v globino. Gledal je za njimi, ki so izginili v mrak...

Če se nagnem nad ta vesoljni mir? Če se spustim? Če skočim? O, če skočim? Po telesu mu je šinil tresljaj vrtoglavosti. S slutnjo je meril: do tal je prav tako daleč kot do meseca. Do meseca! Zavriskal bom čez ves svet. Zamizal je. Odkod to šumenje, ki sega do obzorja? V nogah je začutil trepet. Noga se je hotela kar sama premakniti čez rob. S široko razprostrtimi rokami bom plul po ozračju kakor v sanjah. Vse bo utonilo: dom in šola in to mesto. Ustavil se bo čas. V brzini bo ugasnila zavest. Ves bom opoj, ki nikoli več ne mine. To je smrt. Smrt... Ples skozi ozračje, smrten ples... ples z Natašo. Enkrat in nikdar več. Smrt — poslednje in najvišje doživetje strasti...

Zakričal je kot blazen, da se je slišalo daleč okrog. Za trenutek je počakal. Tedaj pa se je začul zategel glas od spodaj. Ob vznožju zvonika je opazil troje ljudi, ki so začeli klicati na pozor in se ozirali kvišku. Tedaj se je Bohorič zdramil kakor iz neke uspavanosti. Polastil se ga je strah. Da bi ga ne videli, se je odmaknil od line in stopil na lestev. Ves se je streznil. Šele zdaj se je zavedel, kako strašno usodnim trenutkom je ušel. Prijel se je za čelo, ki je bilo vse znojno. «Moj Bog, ali je bilo res? Nad smrtjo sem se sklanjal, nad smrtjo? Tako blizu sem že bil? Ali je res? Da sem že zabrodil v obup? Ne, ne, ne! Nikoli se ne sme to zgoditi! Tisoč je drugih izhodov...» Spoznanje te ure ga je pretreslo do dna. Kakor da je še vedno v nevarnosti njegovo življenje, ki se je še

pravkar z njim tako blodno poigral, se je krčevito oklenil lestve in se začel spuščati navzdol.

Neopažen se je izmaknil na prosto. Čudno sproščen in zmedeno vesel se je vračal in imel je občutek, da mu je nekdo podaril nekaj nad vse dragocenega. Najrajši bi vsakega, ki bi mu bil prišel na pot objel in se mu zahvaljeval iz srca samo zato, ker je človek. V tej čudni radosti pa je ugasnilo za vedno tisto otroško hrepenenje po pravljicnem videzu od nekoč.

*

Jerman je po povratku iz bolnice našel novo, mirno stanovanje pri uradniški družini oficijala Stržena, kjer so mnogo molili, hodili zgodaj spat in se še v pomanjkanju čutili zadovoljne. Stržen je bil suhljat možiček. Misлил bi, da ga je njegova skromnost tako izožila. Naravnost prizadeval si je, da bi ostal neopažen, da bi ne napredoval na družabni lestvici in celo z veseljem je prepustil vsepovsod svoj prostor drugim. Vdanost je bila v njem tako močna sila, da mu je bila celo v odliko. Njegova žena je bila okrogla in majhna. Nekoč dobra kuharica, je morala sedaj zanemarjati svoje zmožnosti. Obe deklici, ki sta obiskovali ljudsko šolo, sta morali doma vsak dan poslušati slavošpeve učiteljicam in se vaditi na strog red ob moraliziranju zgodb o pridnem Janezku in porednem Mihcu. Svet je modro urejen. Cesar in gosposka sta v varstvu božje previdnosti. Vsak upor je delo satana, ki je stopil v človeka. Pobožne pesmice povzdigujejo duha za hojo za Kristom. Dijak Jerman gotovo piše pobožne pesmi, saj je član Marijine družbe. Kako mogočna čustva se bude v srcu, kadar zadoni pri svečani maši cesarska himna.

Oficijal Stržen je veroval v cesarski red življenja, trdno kakor v Boga. Gluh in slep je šel mimo ljudi, ki so se drznili izrekati dvome, ali pa so celo namigavali na razpad šeststoletnega reda. Neumni so, ne vedo kaj delajo, bo jih že kaznovalo, ko pride čas. In ta čas je že blizu. Saj je čital v dnevniku prorokovanje dunajskega astrologa Karla Zanovskega, da se bo vojna končala že letos. Mir bo sklenjen 17. avgusta leta 1916. Leto 1917. bo rodilo novo zvezo treh cesarstev, ki bodo nedotakljiva svetovna sila. Zmagovalci bodo trije cesarji in trije kralji. Nastaneta dve novi kraljestvi, medtem ko bo neki narod popolnoma zginil s površja. Kako prijetna preokoba! Kako matematično natančna!

Na Jermana je vplivalo to okolje blagodejno. Ves tenkočuten, si je razlagal oficijalovo životarjenje kot čisto zavedno življenje iz spoznanja čudotvorne moči reda in ubranosti. Groza izvira samo iz umetnega in umišljenega gledanja na svet, zahteva po napredku,

po svobodi po neprestanem prenavljanju oblik je le krčevit krik halucinirajočega bolnika.

Dokler se ni zgodila v življenju oficijala Stržena usodna sprememba.

«Kamina so izpustili iz zapora?» se je začudil Stržen, ko mu je prvi prinesel to novico Vrezec, ki je prišel obiskat Jermana.

«Saj so ga morali. Saj ni bilo nobenih dokazov proti njemu, a tudi če bi bili», je pomenljivo poudaril Vrezec.

«Kaj, kaj, tudi če bi bili?» se je Stržen vznemiril in osorno pogledal Vrezca.

«Dokazi, zakoniki... menda vendar ne verujete slepo vanje, gospod oficijal? Kamin žvižga na vse dokaze. Kamin ima drugačno moč v sebi. On ve za grehe, za težke grehe marsikaterih visokih gospodov, in kdaj kesneje bi jim lahko občutno škodoval...»

Da imajo visoki gospodje tudi grehe? To ni šlo, to ni smelo iti Strženu v glavo. Če bi mu kedaj prej kdorkoli pripovedoval take bajke, bi ga kratkomalo zapodil. Toda dejstva, da so Kamina, ki je vendar slepomišil vseprek, spoznali za nedolžnega, tega dejstva Stržen nikakor ni mogel prezreti. Ta sam po sebi malopomemben dogodek je povzročil v mišljenju ubovega oficijala zmedo. Ostavil ga je nekdanji mir, začele so se nemirne noči. Polaščalo se ga je nezaupanje. Spomin mu je prikazoval vesti in govorce o nerednostih v državni upravi v čisto novi obliki. Začela so ga plašiti strahotna sumničenja, ki so mu omajala vero v večno tehtnico.

Stržen redkobesedno odgovarja svoji ženi, otrokoma ne razlaga več moralizujočih povestic. Gre na sprehod. Drevesa v božji luči, mirna vekovita, so zdaj eno, ljudje so drugo. Bliža se Velika noč. Ne več pričakovana zaradi potic in piruhov in oranž in procesije, marveč zaradi belega kruha, ki ga bodo zdaj prvič po dolgih mesecih spet deležni siromašnejši sloji. «Dolenjske novice»: «V mestni zalogi se bo prihodnji teden, za praznike, vsem tukajšnjim prebivalcem oddajala najfinejša moka, 1 kilogram po Kr. 092. To znižanje cene se je določilo radi tega, da bo tudi manj imovitim slojem omogočeno za praznike preskrbeti se z moko.»

Prav tiste dni pa je hodila po hišah aprovizijska komisija pregledovat, ali nima kdo nedovoljeno množino shranjenih živil. Med tistimi, ki so jim zaplenili vrečo moke, je bil tudi oficijal Stržen. Vračal se je iz urada, ko je našel svojo ženo vreščeco in prepirajočo se z uslužbenci, ki so odnašali vrečo moke, s tolikim trudom po malem in skrivaj pokupljene po mlinih. Vrečo, ki jo je bila žena skrivala kot zaklad, je zdaj mestni delavec zavlekel čez prag. Strogi uradnik je zapisaval ime stranke, brezbrizen za kričanje žene, ki sta se je oklepali jokajoči deklici. Oficijal Stržen je

odrevenel. Z motnim pogledom je objel ta čudni prizor in se ni upal iz veže v odprto sobo. Prag z vrečo moke se mu je zazdel mejnik. Tam: tiha sobica s starinskimi pokrajinami na steni — bogve, ali so res kje taki pravljlični hrastovi gaji, pod katerimi se odpočivajo sanjske plemkinje v družbi lepih vitezov — tu: mračna veža, ki vodi na cesto, v mesto z uradi, časopisi, daleč od tihega doma, ki je vanj sedaj prvič udarila nevidna sila družbe, države. Obšel ga je besen gnev. Stopil je k uradniku — domislil se je vseh drobnih nečednosti, ki se baje brez kazni dogajajo pri upravi in zaklical: «Izginite odtod. Te vreče ne bo nihče odnašal!»

Planil je k delavcu, da bi mu iztrgal vrečo. Uradnik ga je z močno kretnjo odrinil. Stržen je vzrojil. Pričel je vpiti kot brezumen. Prehiteval se je z očitki, žalitvami in napadi na aprovizacijo, na župana, na uradnike in trgovce, češ, da vsevprek goljufajo in kradejo. Žena in otroci sosednih družin so se zbrali v veži. Hrušč je naraščal in podžigal zbesnelega, ki se je slednjič pognal proti uradniku in ga pahnil ob zid. Ženske so se hrupno grohotale in s vzkliki pritrjevale Strženu. Razvil bi se bil pretep, ko je zaklical Stržen: «Vrag vzemi Avstrijo!» Vsi so onemeli. Vrata so se zapirala. Oprezovalci so se porazgubili. Uradnik je stopil v stran, kratko in odločno je izjavil oficijalu, da ga bo ovadil zaradi upora proti oblasti in zaradi veleizdajniškega vzklika. Pomignil je delavcu in odšel. Vrata v sobo so ostala odprta. Oficijal Stržen je odrevenel naslonjen na zid. Čutil je, da je zanj življenje končano.

*

Vest o tem dogodku se je razširila po vsem mestu. Če se je že ponižni oficijal predramil in zdvomil nad pravičnostjo človeškega reda, tedaj je dih brezredja in brezumja že blizu. Kakor železen obroč ovijajo mesta, deželo in državo vsak dan nove in nove odredbe, prepovedi in postave: «Trgovce z manufakturnim blagom, prodajalce storjene obleke, konfekcionarje in krojače opozarjamo, da je zaukazan popis zalog volnenega blaga, konfekcijskega blaga, odej itd. Prijavne listine. — S polnočjo prvega maja se uvede poletni čas. Vse ure je treba pomakniti za eno uro naprej. — Naznaniti je treba oblasti vse predmete iz kositra, zlitine. — Stroge odredbe glede nakupa, oziroma prodaje goveje živine. Prodaja je dovoljena le zaupnikom Kranjskega deželnega mesta za dobavo klavne živine na izkaznice. Vsi do sedaj neuporabljivi pašniki in travniki se morajo začeti obdelovati, ker primanjkuje krme — —»

Mesto ždi kot ranjena žival. Nemirno diha, blodno gleda. Še tako svetlo solnce izseva krvav, zatohel žar. Kri bojišč in dušljivost zaledja izpuhteva strupeno paro v ozračje.

Grozničav začetek umiranja.

(Dalje prih.)

E N A B O L E S T

† SREČKO KOSOVEL

Ena bolest mi dušo tesní — Mati, daj mi rokó še enkrat,
 tega sveta hladnina; kajti samo v tvojem zavetju
 pride noč — in vse potopi sem čutil življenje, sem bil mlad,
 večnosti globina... kot zdaj sem gorak vsemu svetu.

Moje srce izgubilo je Čutim pogrezanje. Konec sveta
 toplih sanj iskanje, daleč ni od razdejanja.
 kot mramor ga ohladilo je Zebe me. Hlad polzi v dno srca —
 to trpko, trpko spoznanje. dajte mi, dajte mi spanja!

F A B R I K A

FRANCONIČ

Črné se okajene strehe preko polj,
 ki zadaj slepa, tiha v nje strmijo.
 Še dalje zadnji borovci bežijo
 pred dimom, ki se niža bolj in bolj.

Nebo turobno zdi se, da prihaja,
 dotika s čelom se kaminov črnih.
 Nato se dviga. V prámenih srebrnih
 zblesti za hip trop hiš, ki jo obdaja.

Kamina dva sta zvila v vrv svoj dim,
 na vrvi tej se ziblje rdeč titan.
 Sopara ga opaja kakor vino.

Črez strehe gleda in strmi v daljino.
 V rokah plamenov šop ko žolt žafran
 drži in poje stiha siv pogin.

S O M O T N A P O K R A J I N A

FRANCONIČ

Ugasnilo nebo je in labod
 sinjin je zložil ranjene peroti.
 Ječe prek črnih tal zbledele poti.
 Nikogar ni. Samo še žolti lok

odmev je dneva modrih vijolin.
V daljavi mesto je zažgalo svod,
do tal gori mu pozlačeni rob.
Strme oblaki gluho vanj z višin.

Topolov vrsta v črnih kutah gre
za cestnim robom in prepeva tožno.
Ob njih pokopališče. Mrtvece

požira daljni soj izvablja ven
in na obzidju jih obseva rožno.
Smejoč se plešejo v odsevu tem.

Ž A L U J O Č A K U R T I Z A N A

F R A N C O N I Č

S loneča vrhu polnočnih višav,
v lepoti svoji se smejoča, nága,
kot bajka skrita v mesečino draga
sem stala sredi vas, jaz sen daljav.

Pijanost silno, sladki njen trepet
v očeh sem skrivala ko venec zvezd,
ovila v temne jo noči prelest —
tako sem dala vam svoj čarni cvet!

V lase povezala sem plamenice,
ki iz njih strasti se plamen je sukljal...
Kot šum povodnih ptic, jaz Beatrice,

ki vodila sem vas v življenja karneval,
poslušam zdaj življenje kraj pustinj,
ah Sfinks, ki k sebi več ne hrepenim.

N A P R E L O M U

O D L O M E K — S T A N K O Z A L A R

Pozorišče je razkošen vestibul; nekakšen klasičen atrij, ki je v ozadju odprt, tako da je prost razgled na razkošen park. Na levi in desni so vrata v razne prostore. Ob obeh stenah se nahajajo na podstavkih doprsni kipi antičnih bogov. Povsem v ospredju se vidijo široke stopnice, široke kakor ves vestibul. Vidnih je le dvoje

najvišjih stopnic. Skozi orzeli med drevjem parka se vidi ogromen tovarniški kamin. V ozadju še nekateri. Kadar je vse tiho, se čuje monotona pesem strojev.

3. slika.

Lepa, mesečna noč je. Med brnenje tovarniških strojev se vpleta od časa do časa pesem fantov, vasujočih nekje v daljavi. V ozadju se odraža iz mesečine silhueta Tita Hermesa, ki strmi nepremično predse. Po stopnicah prihaja tiho, tiho Angelica. Bosa je in čevlje drži v rokah. Obstoji. Tedaj se Tit ozre in jo opazi.

Tit: Angelica!

Angelica: To pismo sem prejela.

Tit: In si prišla? Zahvaljena mi bodi.
Je noč že pozna in je v srcu dvom
ko temna senca omračil mi misli.
Bo li prišla? Ali je pozabila
že name in na najino srečo mlado?

Angelica: To pismo sem prejela in prišla sem
kakor ste me nekdanj učili in
sem tolikrat prišla.

Tit: Tako hladno?
Kakor da se žrtvuješ le in nisi
dekle ljubeče moje, ki trepeče
v ljubezni svoji neizmerne sreče.

Angelica: Kako Vam naj verujem? Vse odkar
odšli odtod ste, niste spomnili
se me sirote bedne nikedar.
Prejela nisem niti ene vrste,
da bila srcu revnemu bi uteha.

Tit: Odveč je dvom. V daljini bil sem s tabo
in vetru, ki je proti domovini
na svojih krilih bele megle nosil,
izročal sem pozdrave ljubici.

Angelica: Besede vaše sladke so zares
ko da jih govorite gospodičnam
visokim iz visoke svoje družbe
in ne ponočni svoji ljubici.

Tit: Krivična si, Angelica, in veš
prav dobro, da bi bil med srečnimi
najvišji jaz, da smem ljubezen svojo
odkriti vsem očem zavidajočim.
Ker najina ljubezen žarka je
življenja mojega najvišji vrh.

Angelica: Sladak je sen, a kruta je resnica.
Odtod do naše siromašne koč
je dolga pot. Še daljša je od nje
do tvojega visokega domovja.
In vendar — v nočnih uricah je šla
to dolgo pot uboga deklica;
ko mesečnica k tebi je hodila.
A morebiti bi nesrečnica
poti opolzke te nikoli ne
hodila, da usoda kruta ni
okrutne šale dovolila si.
Prejela tvoje prvo pismo sem,
v neznani slasti zadržela sem.
Tedaj je moja dobra mamica
poklicala me k postelji bolniški
in me ko tolikrat opomnila:
Angelica, edinica, Bogu
zaupaj se, gospodi svoji verno
pokori se in nje zapovedi
spolnuj zvesto, pa najsi so težke.
Prišla je noč in na utrujene
njene oči je legel sladki sen
in sem ubogala in k tebi sem —
in k tebi sem prišla ob uri temni.

Tit: Karkoli sem pregrešil se doslej
nad tabo, nad lepoto, nad mladostjo,
kar storil bridkega sem ti, to vse
bom poravnal stoterokrat. Mladost
in moja sila, ves sijaj bogastva,
vse to ti bo ležalo pod nogami,
pod tvojimi prelestnimi koraki,
naj drgeta, kar bo v oblasti moji,
kakor se danes jaz pod njimi vijem.
Saj morebiti kmalu pride dan,
ko sam postanem gospodar tovarne
in vsega, kar je v zvezi ž njo: ljudi
in njih usod. Tedaj bo najin dan.
Ožarjena od bajne sreče stopiva
med nje in jih osrečiva. Tako
sva sanjala nekdanj, ko sva bila
ljubezni vsa opójena. Njim, ki trpe,
bo tvoja roka trnjevenec snela
in svobodna, vsa srečna in vesela
bo množica obsipala te s cvetjem.

Angelica: Besede, ki sem jih že često čula
iz tvoji ust. Besede so besede
in daleč je od njih do izpolnitve.
Je lep tvoj sen, in srečen, kdor ga sanja.
A ko se prebudiš, se ti oči
odpro široko in tedaj prekolneš
svoj lepi sen ko čarovnico krasno,
ki ti oko je omračila jasno.
Tedaj prekolneš me in jaz se vrnem,
odkoder sem prišla.

Tit: Nikar, nikar!
Dejanje, ki v očeh me tvojih dvigne,
dejanje izvršim: odtod, v tujino,
v neznane kraje pojdem, z mano ti
in z žulji na rokah ustvarim srečo.
Sijaj bogastva, ves lažnivi blesk
ostavim drugim, naj jih oslepi,
a srce moje, moja mlada sila,
le tebi, golobica, naj živi.

Angelica: Golobček moj, nikar! Bilo bi kruto
ožuljiti roke svilene z žulji.
Morda srce je tvoje res bilo
pri njih, ki kruh si služijo z roko.
Molčal je tvoj razum. Kdor v rovih temnih,
ob strojih ali statvah preživi
življenja svojega nesrečne dneve,
preklinja vse: Boga, ljudi, usodo.
Naj ne postanem predmet tvoje kletve!
Poglej življenje svoje: vse razkošje
je že ob zibeli ti kumovalo
in vzgajalo te je v gosposko bitje.
Denar, avtomobil, razkošni konji
in lepe deklice — kar je želelo
srce ti v prsih mladih, si imel.
In to naj bi zapustil in zavrgel
za ceno bedne nočne ljubice?
Zavrzi misel nemogočo, blazno!

Tit: Kaj naj storim: O, ljubica, povej,
saj si z ljubeznijo pahnila me
na rob življenja; ljubica, govori!

Angelica: Ostani tu na svojem mestu vse
dotlej, da pride tvoja ura in lahkó

boš storil mnogo, mnogo dobrega.
Ponočno ljubico, golobček moj,
pozabi jo!

Tit: Kako te naj zahvalim,
Angelica, za te besede. Mir
je kakor blagodejen vonj objel
vso mojo dušo. Dekle ljubljeno,
bogato nagradim te za ljubezen.

Angelica: Kako mehak si, orel vzvišeni,
moj lepi orel, skoro premehak.
(Čuje se ubrano petje.)

Tit: Čuj pesem. Pesem s polja za tovarno,
in pesem strojev, a nad vsem nebo
in tisočero zvezd.

Angelica: Kladivar Peter
je svoje fante zbral in poje mi
ko vsak večer ljubezen zvesto svojo.
Kladivar je delavec, morda ga
poznaš, ključavničar pri strojih
in dasi je ugleden, spoštovan,
me vendar ljubi in mi zvesto dvori.
Predsednik je organizacije
in vsem pokretom med tovarniškimi
delavstvom načeljuje vedno on.
Je mož jeklen, bodočnost je njegova.

Tit: Je lepši sen, moj sen o dobi zlati,
ko bodo bratje vsi ljudje na zemlji!
Glej, zvezde na brezmejnem nebosklonu
žive in njih življenje je ubrano,
edini zakon jim je stvarstva genij.
Tako nekdan bo zakon bratom vsem
ljubezni genij, njega bo znamenje
zelena veja oljkova in ne
blesteči meč ko zakonom sedanjim.
In bodo srečni, kakor midva, vsi.
Glej, v dlani tvoji roka mi leži,
ovija dih me tvoj kakor meglíca,
meglica biserna iz pravljice.
Nič, prav ničesar več ne čutim.

Angelica: Le sanjaj, sanjaj, lepi orel moj.

(Počasi pada zastor.)

POEZIJA JOVANA DUČIĆA

B. BORKO

Pesniško delo Jovana Dučića je pred nami v celotni in dokončni izdaji,* ki jo je pesnik opremil z naročilom, da naj ne iščemo dopolnil in izprememb. Hotel je povedati, da pesnim, ki jih ni sprejel v svoja dela, ne priznava očetovstva ne za sedaj, ne za bodoče čase. Merilo, po katerem je razvrstil pesmi, načeloma nasprotuje evolucionskemu pojmovanju umetnikovega dela: čas nastanka mu je prav tako malo pomemben, kakor čas, ko je nastopila ta ali ona formalna mutacija. In vendar je tudi pri Dučiću precejšnja razvojna linija med njegovo prvo zbirko («Pesme», 1901) in novejšimi produkti; snov in forma sta se izpreminjali, kakor se izpreminja organizem v svoji naradni rasti. Toda Dučić ima prav: za poeta ni važna ne ta ne ona klasifikacija, torej tudi ne geneza in razvoj pesnikove tvorne osebnosti. Pesnik stoji pred svojim delom kot stvarnik, ne kot sodnik. Ne čas, temveč intenziteta stvaritve daje posameznim pesnim njih mesto v hierarhiji celotnega dela. Tako stoji Dučićevo pesniško delo pred nami kot popolna enota, kot v samem sebi zaključena umetnina.

Sedanja dokončna izdaja Dučićevih pesmi nam olajšuje pregled in nas intimneje kot prejšnja razmetana in s časom svojega postanka obeležena dela približuje pesnikovi osebnosti. Izdaja obsega pet knjig, a še ni zaključena; trije zvezki proze so navedeni za dogledne mesece. V prvih petih knjigah so izšle mimo pesmi tudi «Plave legende» (pesmi v prozi) in potopisi «Gradovi i himere», ki jim je že Skerlić priznal stilistično prvenstvo v srbski prozi. Ni treba niti poudarjati, da pri Dučiću kot tankočutnem artistu besede in jedrnatem liriku ni bistvenih razlik med poezijo in prozo. Med tem ko so n. pr. «Plave legende» neposreden prehod lirskega razmaha iz vezanih verzov v tok ritmične proze, nam dajejo pisma iz Ženeve, Rima, Madrida, Aten itd. ves vonj in okus Dučićeve poezije, vso stilistično prefinjenost poeta, ki mu je beseda samo simbol za metafizična stanja njegovega notranjega doživljanja. Zaradi tega mora vsako premostrivanje Dučićeve umetnosti nujno zajeti poezijo in prozo kot dvoje kril istega organa, kot izraz iste osebnosti in nji adekvatnega umetnostnega stila.

Naslednje vrstice nimajo namena, da bi v okviru kratkega članka orisale celotno umetniško in literarno fiziognomijo Jovana

* Jovan Dučić, Sabrana dela. Biblioteka savremenih jugoslovenskih pisaca. Beograd. Izdala «Narodna prosveta».

Dučića, ki je izmed zastopnikov srbskega tipa Moderne najbolj izgrajena in kvalitativno najsilnejša tvorna osebnost. Izdaja zbranih pesmi je pisca teh vrstic napotila, da se zaustavi zgolj ob nekaterih problemih Dučićeve umetnosti in da zariše le dve ali tri poteze, ki utegnejo slovenskega čitatelja zainteresirati za njegova dela. Kljub temu, da smo se danes znatno odmaknili artističnemu obožavanju forme in odbranosti, so Dučićeve pesmi še vedno sveže. Trdim, da je njih vrednost prav v tem, da so p e s m i, t. j. umetnine, ki ne učinkujejo na nas po ničemer drugem kot po svoji neposredni poetičnosti. Magija te učinkovitosti gre v dobršni meri na rovaš dejstva, da njih poetičnosti ne moti nesklad med vsebino in obliko. Oblika, ki je v poeziji bistvenejša od gole vsebine, je tu dognana do tiste popolnosti, ki nas preseneča in opaja že sama po sebi in v kateri čutimo tajno osebnosti in umetnosti. Tako se nam formalna dovršenost sama pretvarja v neko doživljanje in nasiča naše notranje hrepenenje po umetniškem užitku. Spričo tega — kar pa ne velja v enaki meri za vse pesmi, marveč le za najpopolnejše — pozabljamo, da za temi poezijami stoji čas in z njim umetnikova osebnost, ki je zrasla iz svojega časa, upila vase njegova stremljenja in poprijela to ali ono značilno potezo splošnega obličja; da so pri oblikovanju teh umetnin sodelovali tudi neki vplivi, literarni programi, morda celo manire in kaprice.

Po snovi je Dučić tipičen pesnik Moderne, in sicer pretežno z impresionističnim nadihom. Snov mu dajejo doživetja, ki pa mu ne pronicajo globoko v dušo in se ne dotikajo njegovega bistva s pretresljivo silo, ki bi razkrivala svet v popolni luči umetnikovega jaza. Dučićevo doživljanje ni preveč jako in zato ne zelo subjektivno; zaradi tega nimamo v njegovih pesmih toliko njega samega, da bi jih mogli po snovi smatrati za zelo samobitne in izvirne. To je opazil že Skerlić, ki je priznal Dučićevim pesmim «mnogo elegance, ubranosti in finoče», vendar pa je pristavil, da «to potlačevanje svojih čuvstev, preobražanje svoje narave, želja, biti drugačen nego so drugi, strah pred iskrenostjo in naravnostjo, iskanje simbolov za vsako ceno, večna skrb za efekte, ki jih doseže s kombinacijami besed in glasov, — vse to dela vtisk hladne prisiljenosti, odrevenele elegance in kdaj pa kdaj prehaja skoraj v manirizem». Danes, ko imamo pred seboj domala že zaključeno Dučićevo pesniško delo (menda mu pesnik sam ne more dodati nobene bistveno nove poteze), ne bomo docela odobraval Skerličeve sodbe, čeprav marsikaj govori nji v prid. Predvsem se nam Dučićevo «potlačevanje čuvstev» na ljubo notranji tvorni disciplini ne vidi tako nenaravno, marveč smatramo, da je ta igra s čuvstvi, ki nikdar ne preide ostro zarisanega polja, ena izmed

karakteristik Dučićeve pesniške narave. Kakor vsi oboževalci lepote zaradi lepote, je tudi Dučić preverjen o veliki važnosti mere za lepoto. To ne velja samo glede formalne strani njegove poezije, marveč takisto glede obvladanja čustev, glede mere v njegovem emocionalnem življenju. Težnja po ubranosti je in ostane poglavitna značilnost pristašev *l'art pour l'arta*, ubranost pa nujno hoče, da brzdamo temperament in «kultiviramo» svoja čustva. Odtod toliko opazni akademizem v taki poeziji, akademizem, ki bi bil pri Dučiću še strožji in doslednejši, če ne bi v pesniku vzlic toliko naglašenemu «francoskemu» duhu živel in agiral slovansko-balkanski, prav za prav dinarski duh, ki neugnano polje pod vnanjo, v tujih pesniških šolah dovršeno polituro. Njegova poezija skuša biti predvsem nezainteresirana, zato je tudi malo zainteresirana na samem pesniku.

Mirna kao mramor, hladna kao sena,
Ti si blede, tiho devojče što sneva.
Pusti pesma drugih neka bude žena,
Koja po nečistim ulicama peva.

Budi odveć lepa da se svidjaš svakom,
Odveć gorda da bi živela za druge.

I stoj ravnodušna, dok oko tvog tela
Mesto kitnjastog i raskošnog odela,
Lebdi samo pramen tajanstvene magle.

Tej izpovedi je ostal Dučić zvest do danes, zato nam je njegova notranja, tvorna osebnost vedno zavita s «tajinstveno meglo», čeprav pesnikom njegove vrste utilitaristi radi očitajo, da poznajo samo sebe in svoje drobne bolesti. Ravno to, kar je Skerlić nazval «potlačevanje čustev», je dalo znatnemu delu Dučićeve poezije blesk «marmorja» in «hlad sence»; zadovoljiti se moramo kajkrati samo s pogledom skozi špranjico, zgolj z elegantno gesto ali z odbrano, fino besedo. Čeprav je pesniku središče sveta njegov jaz, dasi je njegova Muza «odveć gorda da bi živela za druge», je vendar v celotnem Dučićevem umetniškem delu malo intimne izpovedi in tople subjektivnosti, malo srčnega žara in tem več umetne iluminacije, s katero njegov jaz osvetljuje svet okoli sebe. Kakor vsi artisti in simbolisti, se tudi Dučić opaja z neko osebno liturgijo; ne prihaja med nas z gestami prepričanega govornika, marveč s finim likom svečenika, ki opravlja svojo službo v baročni cerkvi, v stvarstvu, ki se pesniku vidi močno dekorativno in malo elementarno. Zato razumemo po Skerliču očitani «strah pred iskrenostjo in naravnostjo». Pesnik živi v veri, da je njegovo tvorno delo izven banalnih življenjskih

zakonov, kakor simbolična duhovnikova obleka in orodje podarjata nadnaravno vzvišenost njegovih obrednih dejanj.

Dučić je predvsem erotik, ki pa ume svojo erotično domišljijo nežno razgrniti na druge predmete in svoje nagonsko življenje sblimirati v fino čuvstveno razpaljenost in v metafizična doživetja. Medtem ko je bil v prvi razvojni fazi izraziti erotik in je z jakimi akcenti razkrival svoje odnose do žene, se je v poznejših pesmih razvil v poeta ženstvenosti, ki spoznava, da ljubezni brazda «daleko van tebe ide». V «Pesmih ženi» pravi na koncu o ženstvu kot enem izmed principov vesoljstva:

Ti si princip, koji i ruši i gradi,
Duh božji u svakoj i struni i crti;
I vetar što buči na obali gladi,
I njiva što plodi u predelu smrti.

Neprekidni izvor ponosa i stida,
I večno bespuće kud se zakorača,
Ti si očarano oko sveta vida,
I venac maslime i držalje mača.

Prva reč je tvoja ključ i prva tajna
Sveg bola na zemlji; u tvoj vrč se saspu
Sve krvi i suze; pustinja beskrajne,
Sunca očajanja gde granu i zaspu.

Pesnik nam mnogo pripoveduje o svojih ženskih likih in o doživetjih z njimi, vendar vzlic tu in tam še jarko-erotičnim barvam ne daje nobene jasne slike. Kakor njegova Muza, so tudi njegove žene zavite v tajinstveno meglo in največ zaznavamo samo daljne, oslabiljene zvoke pesnikove trubadurske lutnje. Žene so bitja, do katerih je pesnik v najiskrenejšem odnosu, vendar se mu v trenutku ustvarjanja vsa doživetja z njimi zlivajo v neko višje doživetje, v senzacijo njegove nadčutnosti. Dučić očituje v erotiki resignirano nobleso in hkratu neutešeno hrepenenje po dojetju poslednje, dejal bi, metafizične tajne ljubezni. Njemu je ljubezen pričakovanje nečesa, kar se še ni razodelo, kar sluti in išče ne samo z nagonom samca, marveč tudi z gorjupo neutešenostjo trubadurja, ki bi hotel v ljubljenih očeh ugledati blek Neznanega in Večnosti.

O Dučićevi erotiki so bile zapisane razne sodbe. Prohaska jo je morda najpravilneje označil kot sevdah; ta rasna odlika ga v resnici močno loči od erotikov njegove vrste v francoski književnosti, ki mu jih nekateri tolikanj podtikajo kot vzorec. Dučić je kot Hercegovinec spoznal tajno orientalskega sevdaha neposredno, v okolju, kjer še živi nekaj iztočnega duha; ljubavna bolelost, ki se izpreminja v sladkost, je zapadnjakom domala ne-

znana; njena naivna toplota še drhti v lirični ubranosti bosensko-hercegovinskih in južnosrbskih sevdalink; njen fortissimo, ki se imenuje «dert», je bil posebno blizu pripovedniku Bori Stankoviću. Dučić je potakem oblekel sevdah v tesni kroj simbolistične lirike in ustvaril erotično poezijo, ki ima poleg zapadnih, moderno-trubadurskih elementov, kakor so prišli do največje popolnosti v genialni liriki Aleksandra Bloka, tudi sladko bolest neutešljive ljubezni, pritajeni krik sevdaha v trenutku, ko se roke iztezajo v objem, ki ne bo mogel nikdar zajeti onega, kar pričakuje ljubeče srce nekje na svojem samotnem dnu, verno, kakor žena z večerno lučjo.

Del erotičnosti je Dučić sublimiral v pesmih, ki jim dajejo snov doživetja s naravo. Narava kot celota ima v Dučićevih pesmih marsikako zagonetno potezo, ki odlikuje tudi njegove žene; osebno pojmovanje narave, ki pa sicer pri Dučiću ni odločilnega pomena, je bolj pagansko nego krščansko in je dobilo šele v novejšem času panteističen nadih. Dučić, ki je v čuvstvenem svetu metafizik, kateremu je pojem več od stvari, zavestno čuvstvovanje več nego elementarna čutnost, tudi v promatranju narode ni čist, brezoseben imaginist, kakor ni brezpogojno subjektiven oblikovalec slik vnanjega sveta. Tudi v tej poeziji se očituje Dučićeva vzdržnost, čut za mero in eleganco. Njegova narava ni nikjer surova; njene slike kažejo, prav kakor slike impresionističnih mojstrov, nežno zabrisanost in subtilno, kultivirano ljubezen do barvnih odtenkov. V prvih pesmih je bil še močno deskriptiven, saj mu je bil učitelj Vojislav Ilić; v zrelejših plodovih, kakor so zbrani v sedanji dokončni izdaji, je opisovanje (naštevanje, kopičenje slik, primer, metafor itd.) nadomeščeno z enotno ekspozicijo, ki tvori z elementi slikarstva in besedne muzike sugestivne slike, katere nimajo odvišne dekorativnosti, slike, ki se blešče in v tihem drhtenju pojo z muziko barv.

Za primer Dučićevega oblikovanja doživetij v narodi, njegovega k brezosebnemu stremljenju nagnjenega in vendar iz samega pesnikovega jaza naperjenega gledanja, naj citiram pesem «Podne».

Nad ostrvom punim čempresa i bora
Mlado, krupno sunce prži, puno plama;
I trepti nad šumom i nad obalama
Slan i moker miris proletnjega mora.

Ljubičaste gore, granitne, do svoda,
Zrcale se u dnu; mirno i bez pene,
Površina šušti i celiva stene;
Svod se svetli topal, staklen, iznad voda.

Prah sunčani trepti nad ispranim peskom,
I srebrni galeb ponekad se vidi,
Svetluca nad vodom. I mirišu hridi
Mirisom od riba i modrijem vreskom.

Sve je tako tiho. I u mojoj duši
Produženo vidim ovo mirno more:
Šume oleandra, ljubičaste gore
I blede obzore što se proteže i puši.

Nemo stoje u njoj srebrnaste, rodne
Obale i vrti; i svetli i pali
Mlado, krupno sunce; i ne šušta vali —
Galeb još svetluca. Mir. Svuda je podne.

Kakor galeb, ki samo «svetluca», je tudi pesnikov jaz prirodi zgolj ogledalo, v katerem se podaljšuje njena slika in ki čuti nekaj, česar sama ne čuti: njen opoldanski mir, metafizičen dih, ki veje preko nje. Pesmi «Jablanovi», «Morska vrba», «Jadranski soneti» in druge so najlepši primeri take poezije v vsej srbski liriki. Tu čutimo, s kakšno disciplino daje pesnik svojemu doživljanju mero in sploh — kaj se pravi, podrediti pri umetnostnem ustvarjanju ves razpoložljivi material, vso imaginacijo, vso intuicijo načelu ravnovesja ter zmanjšati osebno noto na vnanji minimum, ki je poetu-tvorcu notranji maksimum.

O Dučićevi miselnosti, kakor se razodeva v poeziji in ki ni ne globoka niti originalna, bi kazalo govoriti v zvezi z njegovo prozo. Ta neznatni in nepretenciozni oris je izvršil svoj namen, če je piscu uspelo, da je vzbudil v čitatelju zanimanje za Dučićevo poezijo. Lahko ga bo zavrnilo z očitkom, da jasna, vedra, strogim zakonom forme pokorna Dučićeva poezija ni primerna današnjemu vzburkanemu, razklanemu, več kot artistično spretnost in marmorno-hladno lepoto išočemu človeku. Taki očitki bi nas prepričevali le tedaj, če bi notranjost vsakega poedinca mehanično sledila nekim «zakonom časa». Toda ti zakoni so na duhovnem polju sila problematični in psihološka razpoloženost posameznika je baš v naši dobi vse prej kot nekaj enotnega. Zato bo Dučićeva poezija, kakor čista umetnost vseh časov, marsikomu še vedno govorila z besedo, ki je taka, kakor bi bila izrečena šele včeraj.

Z D R A V I L O L J U B E Z N I

THEOKRITOS-SOVRÈ

Drugega leka pač ni, moj Nikias, zoper ljubezen, jaz vsaj dejal bi tako, mazila ne, tudi ne sipe, mimo umetnosti Muz. To zélišče blago-krepilno raste sicèr med ljudmi, le najti je včasih težkó ga. Ti ga sevè prav dobro poznaš; naravno: zdravnik si, k temu pa bolj ko kdorkoli priljubljen devetim Modrícam. Balzam le-tá je že Kýklops, rojak moj, starín Polyphámos s pridom si vlival na bol, ko je ušló mu srcé h Galatéji, komaj mu prvi je mah pognál od senèc preko lica. Bil je snubač, ki ni trošil ne jabolk ne rož in ne kodrov: buril je v slepo na cilj, vse drugo biló mu je ničes. Često so ovce brez njega se vrácale s paše zelene v ógrad na véčer domov, ko je sam — že od zore peváje deklice čast — koprnel med slano halógo kraj morja, bólen od prísadne rane, ki ubožcu kljuvála je v prséh, kar je predrla mu drob mogočne Kypríde strelíca. Končno je našel zdravilo, ko sèdel na strmém je kršu, zroč preko morske ravní, pa pesem si táko zakročil:

«O Galatéia beluška, zakaj me odklanjaš ljubéja, bela ti bolj mimo skute, ko jágnjič bolj nežna v postavi, živa ko igrávo junè, strčeča ko grozd pred zorenjem? Večkrat mi prideš, a žal, zgolj v sladkega spanja omami, vselej izgineš, ko jutro iz sladkega spanja me zdrami, plašno bežé kakor ovca, če sivega volka ugleda.

Ljubim te, dèkle, od dne — še veš? — ko si prvíkrat príšla z materjo mojo v goró samoraslih jacintov nabirat, rekla si, češ, za nasàd, a jaz sem stezé vama kazal. Zeus me potiplji, če imam od tedàj pa do ure današnje misli drugje ko pri tebi: a ti, ko da ni me na svetu! Vem, ljubezniva, o vem, zakaj se mi s strahom ogiblješ: v gnus je sršáva ti ščèt, ki prepenja čez vse se mi čelo v loku zgolj enem — nakazna obrv — od úha do úha, v gnus moje sámo okó in ploščata nosúra nad ustnom. Vendar se, kakor sem spàk, ovác mi na tisoče pase, molznih, ki gostega mleka dájéjo mi v sladko pijačo; níkdar ne zmanjka mi sira, ne v letu ne v hladni jeseni, v trdi ne zimi níkdár: vsevdilj so ozdíce mi polne. K temu mi poje svirél kot nikomur le-tu med Kyklopi, v tvojo, medénčica, hvalo, ob tvoji še v mojo glasec se,

marsikrat v pozno že noč. Redim še enajst ti jelenčet,
samih maróžičev, veš, pa štiri medvedke mladiče.
Pridi, obišči me vendar in vse, kar je moje, bo tvoje.
Pusti že sivo morjé, naj pljuska ob skalno obalo:
slaje prebila boš noč ob meni v mrakotni votlini.
Lovor mi raste krog nje, mi rastejo vitke ciprese,
vije se temni bršljan, grozdnáto se trsje sladká ti;
bistre dobóš i vodé, ki naliva jo gozdnati Etna
daleč mi z belih snežín v res pravo ambrózijsko pitje.
Kdo bi ob tej prelepoti si žélel v morjá še valove?
No, in če sam se ti zdim prekôsmat nemara na pôgled,
saj imam hrastovih klad in živega ognja v pepelu:
rad se ti dam osmoditi, četudi mi dušo zacvrkneš,
rad dam edino okó, najljubše vsegà, kar premorem.

Ej, da rodila je mati me s škrkami: kólike sreče!
Splaval bi k tebi na dno pa bi ljubil ti belo ročico,
če bi ti ličec ne smel: nanosil srebrnih bi zvončkov,
rahlih bi púrpelic cvetja nanosil ti v snopcih rdečih;
škoda samó, da ne mogel bi prédte z obojimi hkrati,
ker se pač té le poleti dobódo, a zvončki pozimi.
Zdaj pa naučim se, o res, naučim se vsaj plávanja, dete:
brž ko priplove kak tujec, poprosim ga, naj me navadi:
znati hčem, kakšna sladkost vam je bivanje v vodnih globinah.

Pridi na dan, Galatéia, o pridi in nič več ne misli,
prav kakor jaz ne, ki tule sedim zdaj, na dom in vrnitev!
Pasla boš črede z meno, ravnala mi ovce molzníce,
žmíkala v grébe boš sir, ga mésila z žarkim siríloom.

Moje nesreče je kriva zgolj mati mi, kvočka jo čavnsni,
ker ti še níkdar ni rekla pohvalne besede o meni,
dasi me vidi, kako se sušim od dneva do dneva.
Čakaj, nalášč ji natvezem, da čutim vročino v možganih,
trga da v obeh me nogàh, naj stisne jo žalost ko mene!

Ej, moj Ciklopče, Ciklóp, le kam ti je pamet zbezljála?
Mar bi šel kôše si plest, mar presnega brstja nalamljat
jagnječji bravi za klajo; resnično, več smisla bi imelo.
Molzi kozó, ki drži! Okani se take, ki uhaja!
Manjka se v svetu deklet! Galatéjo še zalšo si najdeš.
Rade me vabijo punce pod véčer na svoje zabave,
zmerom 'jim sprožim hihòt, da le sedem med nje na poslušek:
kazno je torej, da imam tudi jaz še veljavo v deželi.»

Vidiš, tako je hladil Polyphámos si vročo ljubezen,
s pesmijo kupil si mir, ki ne dá ga zdravnik za zlató ti.

TRI ELEGIJE MIMNERMOVE

FR. BRADAČ

1.

Kaj je življenje, kaj je radost brez zlate ljubezni?
Smrt bi mi želja bila, ako ne maral bi več
skrivne ljubezni, slasti in milih darov Afrodite!
Cvetje mladosti samo miče može in žené ;
ko pa prikrade se tužna starost, mož grd je in mlahav,
vedno mu stiska srcé zlo neštevilnih skrbí.
Niti če gleda žarečega solnca svetlobo, ne sine
v dušo mu radost nikdár; mrzek in zoprn je
dečkom, pri ženskah pa žanje prezir in pomilovanje.
V tako nadlogo nam je dalo božanstvo starost.

2.

Kakor listi dreves, ki v pomladi cvetoči vzbrstijo,
bujno in naglo rastó, solnčno toploto pijoč,
prav tako se i mi veselimo cvetoče mladosti
kratek le čas, ne vedé, je-li usojena nam
srečna življenja pot ali zla; sojenici stojita
dve neprestano pri nas: ena nadležno starost,
druga pa smrt nam ponuja. Povsod, kjer se solnce razliva,
kratko mladost le cvetí; kadar pa ta se ospè,
boljše za nas je umreti takoj nego dalje živeti:
zlo se za zlom le vrstí v našem življenju odslej.
Enemu ruši se hiša, imetje — ubožstvo in beda
trkata s kruto rokó, solza v očesu skelí.
Drugega zopet bolí, da mu dece ni dala usoda,
in v koprnenju po nji stopa v podzemeljski svet.
Tretjega tare bolezen in dušo ubija. Nikomur
ne prizanese nadlog, vsakomur Zevs jih delí.

3.

Neusehljivo mi mrzel pot mezí po telesu,
ves trepetám in drhtim, kadar pomislim, kakó
naglo osuje se cvet prijetne, vesele mladosti.
Sanja prekrasna si le, dragocena mladost!
Komaj se človek zavé, že visi mu nad glavo nadležna,
grda, brezlična starost, vsak jo prezira, mrzí.
Možu ugrabi starost ves ugled, da ga nihče ne ceni,
peša mu bistro oko, peša mu sila duhá.

Dne 8. kimavca bo sto let, odkar je v vasi Maillane ugledal luč sveta veliki pesnik Friderik Mistral, sin trdnega posestnika, ki se je v svojem 58. letu poročil z mlado krasotico, materjo bodočega felibra. Doma so znali in govorili zgolj provensalsščino. V srednji šoli je bistrega dečka zasačil profesor Jos. Roumanille, ko je zlagal provensalske stihe. «Tako sem bil ganjen,» piše početnik južnega preroda, Roumanille, «da sem se zjokal od veselja.» V navdušenju je učitelj prečital dijaku nekaj svojih provensalskih pesmi in poslej sta si bila verna zaupnika. Po končanih pravnih študijah je mladi gojenec modric sklenil opustiti službeni jezik in pisati zgolj v materinščini, da povzdigne plemensko zavest in obudi v novo življenje trubadursko govoricu. Med drugimi mu je bil v zgled bretonski bard Brizeux, morda tudi sloviti lasničar Jasmin, gaskonski poet. Leta 1854. je s prijatelji osnoval književno društvo *F é l i b r i g e*, čigar člani so se s starinskim izrazom nazivali felibri.

V prvih Mistralovih pesnitvah se čuti še vpliv Virgilijevih *G e o r g i k*, a čez malo let se je otresel olimpskih bogov, v katere latinski seljak že davno več ne veruje, in tako našel svoje torišče: pristno kmetsko ozračje, grško-latinsko, katoliško, mistično. V samonikli spojitvi osmerca in aleksandrinca je zasnoval v 12 spevih preprosto in tragično zgodbo Mireje in Vincenta, kjer pa prevladuje slavospev na Provenso. *M i r è i o* (francosko Mireille) je izšla 1859. v Avignonu hkratu z doslovnim francoskim prevodom, novotarija, ki jo je nasvetoval J. Reboul, pek in pesnik v Nimesu. Prvi izvod je dobil Lamartine, ki je oznanil svetu: «Velik pesnik se nam je rodil. Zapadna priroda jih ne dela več, a južna narava jih še zmerom. Solnce ima posebno moč: pravi homerski pesnik se je rodil v teh časih, kakor ljudje iz Devkaliona, iz kamenčka v La Crau,* prvoten pesnik v naši dobi propada, grški pesnik v Avignonu, pesnik, ki ustvarja jezik iz spakedranščine, kakor je Petrarca ustvaril italijanščino, pesnik, ki iz domače žlobudravščine dela klasično narečje podob in skladja v naslado domišljiji ter ušesu, pesnik, ki na vaško brenko igra Mozartovo in Beethovno simfonijo, 25leten pesnik, ki mu na prvi mah curí iz žile v čistih in zvočnih valih selska epepeja... Da, čudo se godi... Človek bi dejal, da se je arhipelski otok, plavajoč Delos, odtrgal

* La kró, pri Rimljanih *Campi lapidei* (kamenito polje), pozneje *Campus Cravensis* ali *Cravus*, département Bouches-du-Rhône. — Op. pis.

od grškega ali jonskega otočja in ponoči brez hrupa pristal pri celini blagodušne Provence, nesoč s seboj božanskega pevca ...»

Gounod je porabil snov za komično opero, vendar je za odrske potrebe močno potvoril Mistralov zasnutek. Dejanje se pričinja pod ruševinami slikovitega mesteca Baus, bivše prestolnice knežjega rodu.* Na bregu Rodana bivata v borni koči med topoli in bekami košar mojster Ambrož in njegov sin, ki hodita po hišah, krpat predrte jerbare in košare. Nekdaj se vračata pod noč iz sela Maguelonne. Nalik ogromnim stebrom jima hudourni oblaki prete za hrbtom. Med gospodarskimi pomenki kreneta vedrit h kmetu, kjer se družina pripravlja na večerjo. Ambrož in Vincent najdeta takoj dela ter jameta plesti z vitrami. Gospodar ju povabi k skledi. Streže pa brhka domača hči:

Petnajst je štela let Mireja ...
Bregovi sinji Font-Vieja
in vi Bausenski griči in Crau-ska ti ravan,
take lepote še niste zrl!
Veseli žarki so jo odprli,
dve jamici obraz nje vrli
imel je, obrazek nežen, žameten, krasan.

Bil njen pogled je rosa mlada,
ki razprši tegobo jada ...
Manj čist in manj mehak je zvezdam njih pramén;
Temnele so ji goste kite,
podolgem v kolobarce zvite
in njene prsi jedrovite
so bile dvojna breskev, sadež še golén.

In vsa prešerna, nagajiva,
pa za spoznanjce še plašljiva! ...
Ah, v čaši vode, da si videl njen čar,
izpil bi jo bil vso hkrati ...

Mistral se ni v samozadovoljstvu ustavil. Zmagovalo je felibrstvo, struja, ki se mu je v dobi splošnega izenačevanja in pretirane edinstva zdela mogočen lek, da se poživi plemenska zavednost na korist celokupni domovini, edini odpor proti despotizmu in privlačnost središča, obkratkem, opreka proti centralizaciji, potvori narodnega zedinjenja.

Mistral je rabil sedem let za M i r e j o. Sedem let kasneje pa je objavil C a l e n d a u (franc. Calendal), obširno kompozicijo v 12 spevih, kjer se je provensalsčina od pastirskega pesništva

* V 13. stoletju je imel kralj Uroš I. soprogo Heleno iz te rodbine. Pravoslavna cerkev je proglasila to plemenito ženo za svetnico, čeprav je bila katoličanka. — Op. pis.

zmagovito dvignila do epopeje. Ako je *Mirèio* deviški med, je *Calendau* mozeg simboličnega leva iz Arlesa, ki v *Zlatih otokih* govori:

Naj s prevaro in nakupom
drugi veča svoj sijaj,
naj z orožjem ali hrupom
tukaj si pripravlja raj:
a Provensa, ta naj peva,
razodeva
z liro, dletom ono vse,
kar s čarobo nas preveva
in povzdiga nam srce!

Tokrat poveljuje zgodbe ribiča iz Cassisa, ki vrši čudovita junštva, da osvoji svojo zaročenko Esterelo, blodečo nalik rusalkam po gorah, kamor so jo pognale njene nezgode. V Mireji je ovekovečil Provensalko, v Kalendalu pa Provensalca, lik krepkega in skladnega plemena, postavljen za nrvstven in družaben vzor mladim južnjakom, kakor je Vergil predočil Eneja kot verski vzor vrstnikom Rimljanom. V številnih vrsticah apostrofira dušo svoje domačije:

«... duša, ki se venomer prerajaš, vesela in ponosna in živa duša, ki hrzaš v bučanju Rodana in njegovega vetra, duša ubranih šum in solčnih zatokov, očetnjave pobožna duša, kličem te! utelesi se v mojih provensalskih kiticah!»

Navzlic epizodam prelestne lepote je ta umotvor manj obče dostopen, ker je preveč krajeven. Avtor je sam izdal, da je to plod njegove borbe proti centralizaciji ter enoličnosti. Mali ribič *Calendal* otme vilo Esterelo: simbol južnih pokrajin, ki s felibrstvom zopet dobivajo svoje tradicionalno življenje. Ta alegorija in *Odana kateleske pevce* sta prinesli poetu očitek, da ima — ako že ne namene — pa vsaj separatistične težnje. Sumljivo je nekaterim zvenela tudi dolga romanca *La Coumtesso* z geslom katalanskega barda V. Balaguera:

Morta diuhen qu'es,
Mès jo la crech viva.

Mrtva pravijo da je,
toda jaz jo imam za živo.

Živa je namreč knežna, ki jo je nje sestra zaprla v samostan. Ali s klicem «s poti! s poti!» se bomo stari in mladi zagnali liki vihra s plapolajočim praporom, da vlomimo v veliki samostan!... Za slednjo kitico se ponavlja pripev:

Ah! se me sabien entendre!
Ah! se me voulien seguir!

Ah, če bi me mogli umeti,
ah, če bi hoteli za meno!

Toda obrekovanje glede separatizma je dokončno pobil L. Lasserre, dokazavši, da sodi Mistral med najjačje vzdrževalce francoskega patriotizma v 19. stoletju.

Ko je izšel *Calendau* (1867), so se na vzajemnih slavnostih zbližali katalanski in provensalski felibri. Oni so poslali tem srebrn kelih, umetnino kiparja Fulconisa, predočujoč dve simbolični osebi z roko v roki. Okoli keliha se vije katalanski napis: *Record ofert per patricis Catalans als felibres Provenzals per la hospitalitat donada al poeta catalá Victor Balaguer, 1867*. Na stojalu pa čitaš pravkar navedena Balaguerova in Mistralova granesa. Poslej kroži ta bokal na pojedinah provensalskih slovstvenikov, pojočih Mistralovo napitnico *La Coupou* po veličastnem ritmu stare Sabolyjeve božičnice. Ljubiteljem izvirnika podajam začetek felibrske himne in celotno slovensko parafrazo:

Prouvençau, veici la coupou
 Que nous vèn di Catalan:
 A-de-rèng beguen en troupe
 Lou vin pur de noste plant!

Coupou santo
 E versanto,
 Vuejo à plen bord,
 Vuejo abord
 Lis estrambord
 E l'enavans di fort!

D'un vièi pople fièr e libre
 Sian bessai la finicioun;
 E, se toumbon li Felibre,
 Toumbara nosto nacioun.

Coupou santo, etc.

Provensalci, glejte čaše,
 dar iz katalanskih rok:
 vsi po redu v zdravje naše
 pijmo trte pristni sok!

Sveta kupa,
 plamen upa
 in sveti žar
 daj nam v dar,
 tvoj silni čar
 prešinjaj nas vsekdar!

Stare pasme ponosite
 morda z nami sled odmre,
 če Felibri spodletite,
 naš se prosti rod zatre.

Sveta kupa, itd.

Naroda, ki se preraja,
 morda prvi brsti smo,
 rodnega mogoče kraja
 glava, slopi čvrsti smo.
 Sveta kupa, itd.

Vlivaj nam mladostne sanje,
 nádeje nam v dušo vlij,
 mislimo da na nekdanje,
 upamo v bodoče dni.
 Sveta kupa, itd.

Kar je lepo in resnično,
 naj do dna prešine nas,
 daj naslado nam odlično,
 ki je ne prekine čas.
 Sveta kupa, itd.

Vlij navdiha v počastilo
 vsemu, kar živi okrog,

poezija je bajilo,
človek z njo postane — Bog.
Sveta kupa, itd.

Vneti v isti misli pravi,
katalanski bratje vi,
na proslavo očetnjavi
v duhu se združimo vsi!
Sveta kupa, itd.

L. 1875. je prišla na svetlo uspela lirska zbirka *Lis Is clo d' o r.* Pomen tega naslova je stvaren in obenem simboličen: «Zlati otoki» se namreč zove skupinica skalnatih in suhih osredkov, ki jih solnce zlatí blizu južne obale. Potem pa je imeti na umu oaze, zlate ostrove v našem življenju, t. j. nebeške trenutke, ko vam ljubezen, navdušenje ali bolešt narekuje verze. Obsega pa popevke, romance, zbadljivke, sonete, žalostinke, povesti itd., vmes mnogo biserov za vse čase. Taki so n. pr. «Ladja», solnčna barkarola, «Občestvo svetnikov», ki po Albalatu prekaša Heinejeve popevčice kakor tudi vse Schillerjeve in Goethejeve balade, «Poslednja sodba», čije začetek ne zaostaja za «Dies irae», i. dr. «Zlati otoki», vesoljnemu občinstvu dostopnejši od Mireje in Kalendala, zrcalijo vse pesnikovo mišljenje in vso širino njegovega duha.

Poskusil se je pa tudi v manjši književni zvrsti, noveli v verzih. Mislim na kroniko iz provensalske povestnice *Nerto* (Mirta), genljivo zgodbo dekleta, ki jo je njen oče prodal hudiču. Don Roudrigo jo želi oteti; vraga pa premoreš edino z ljubeznijo. Čujmo, kako mladec trubaduri lepi devojki:

Ljubav je snopec v nedrju!
— Rodrigo de — sladak napitek,
slastí prečiščenih užitek!
Ljubav je žuboreč izvir,
ki rahlo svoj šušlja nemir,
potem smehlja se nateka
in breg prestopa kakor reka,
otočki mnogi v njej štrlé,
na vsakem tičice ščrle.
Ljubezen je sladak nepókoj,
kipeč v zamaknjenost visoko,
je sen, kjer se topi zemljan
od milja liki nebeščan.
Ljubezen je svetlobe pramen,
ki duši dve ovije v plamen,
da se pijani zgrneta,
za vek se v eno strneta.
Ljubezen je bleščava nežna,
ki se v očeh ugane bežna,

v srce naliva nam dišav
in nas podviga do višav.
To vzdih, to dih je, kamor plove,
odene v cvetje vse grmovce...

Isto leto (1884) je Mistral v Parizu slavil med južnimi organizacijami združitvev Provence s Francijo. Njegov prihod v prestolnico mu je še povečal sloves. 1886. je objavil dva zvezka *T r é s o r d u F é l i b r i g e*, sad 50letnega navora. Ta zaklad felibrstva je prava enciklopedija južnih narečij: nekaj Littré in Larousse ebenem, ki že sam po sebi zadošča za ovekovečenje avtorjevega imena. Gotovo je njegova zasluga, da so nemške in ameriške univerze ustanovile stolice za provensalsčino.

Kar se tiče dramatike, je Mistralova peterodejanka *L a R e i n o J a n o* (kraljica Jana) z Aubanelovim «Sadom greha» skoro vsa odrska proizvodnja provensalskega preroda. Vendar v njej prevladuje lirika, bistvo Mistralovega talenta.

V dobi, ko so po pariških krožkih mladini usmerjali pesništvo proti skrivnosti in simbolu, prenavljajoč stihoslovje v zmislu mehke muzike, je Mistral obnarodil mogočni *P o u è m o d ó u R o s e*, tajnosten ko Rodan, katerega hoče opevati. Spev o Rodanu zaključuje sintezo provensalske pokrajine: Kalendal je slavil pogorje in morje, Mireja ravan in barje, Rodan pa poveljuje žitek in bitek ob veletoku.

21. maj 1899. znači tehten dogodek za sodobno Provenso: ta dan se je otvoril v Arlesu svojevrsten muzej, ki ga je Mistral nazval svojo «zadnje veliko pesnitev». Z zneskom Noblove nagrade (1909) ga je prečaral v istinito palačo. Hkrati so mu hvaležni rojaki za 50letnico Mireje postavili še za živa njegovo soho: častitljivi očak je mirno prisostvoval svoji apoteozi. Poleg proz nih spisov *M o u n E s p e l i d o*, *M e m ò r i e R a c o n t e* (Moj životopis, Spomini in povesti, 1906) in prevoda *G e n e z e* (1912) omenim še poslednji pesniški snopič *L i s ó u l i v a d o*, nekaj dodatek «Zlatim otokom»: sklanja se nad rodno grudo, daje starček z grško jedrnatostjo ljudstvu dobrodušne očetovske nasvete. Naslov «Obiratev maslin» je dvoumen: to je kmetu zadnja trgatav pred zimo, Mistralu pa zadnja bera pred smrtjo. Preminil je za hripo 25. marca 1914. Ves francoski jug je razglasil narodno žalovanje.

Mistrala, ki je ponovno zavrnil sedež v Francoski akademiji, so prikazali svetu že prvovrstni kritiki. Anglež Meredith ga imenuje največjega in najbolj uravnovešenega duha sredozem-

skega, M. Barrès pa se celo vprašuje, ni li Mistral bolj «latinski» od Virgila samega. Latinsko pleme hoče osvoboditi evropskega internacionalizma, v katerem se gubi njegova osebnost, zato napoveduje: d'un moundo nòu l'avenimen, novega sveta prihod.

Še bolj ko veličini in krasoti njegovih umotvorov se sme človek čuditi drznosti njegove delavnosti. Da bi zmagal njegov ideal, povzdig Provense, je bil Mistral izmenoma pesnik, govornik, jezikoslovec, a zlasti Provencalec. Neizmeren je pomen njegove vnete borbe za federacijo in regionalizem, ki sta danes eden izmed pogojev za francoski prerod. Oficijalna literatura se je krepila ob divnem vrelcu, ki ga je pričaral provencalski Orfej: Alf. Daudet, P. Arène, J. Alcard, Ch. Maurras itd. potekajo iz Mistrala. Oficijalna poezija se je ob njem vnovič navadila pažnje za skladno in jasno obliko, ker je jug vrinil severu svojo «umetnostno higijeno». Otresla se je simbolistične meglenosti in tujih vplivov, srebajoč virgilsko kapljico iz Mireje, pesništvo se je meridionaliziralo, kakor je Nietzsche želel, naj bi se pojužnila glasba.

Glavni vir: Anthologie du Félibrige Provençal par Julian et Fontan, Paris, Delagrave, 1920.

PRAVLJICA O RAJSKI PTICI

DRAMA — MAKSO ŠNUDERL

Osebe:

Breda, Ivanka, France, Tone.

Soba kot središče stanovanja, intimno domača, meščanska, a ne obložena, zanimiva po linijah, ki izhajajo iz velikega okna v ozadju.

I.

1.

(Mimo okna v ozadju gre senca.)

Ivanka (*opazuje skozi okno*). Boji se nečesa, kar bi rad. Mimo gre, ko bi rad vstopil.

Breda. Ali je spet kateri pred hišo?

Ivanka. Vedno isti. Isti spet ko dopoldne. Rusko kučmo globoko v čelo, hodi ko v snu.

Breda. Naj hodi! Polna jih je karantena.

Ivanka. Kaj nosi?... Kaj pričakuje?...

Breda. Kaj neki! Doma je. Živel bo dalje, kakor je nehal in z njim vsi tako. Ujetništva je kraj in trpljenja.

- I v a n k a. Živeli bodo... in bodo navezali tam, kjer so nehali. Mar je ujetništvo bilo življenje? V sebi še nosijo slike, ki so jih odnesli. Še zrak in solnce, dušo... in vse, kar je bilo... Breda, pomisli! Z njim se povrne vse!
- B r e d a. Neumnost! Nič se ne povrne! Doslej so živeli drugod, odslej bodo živeli doma. Vsak po svoje!
- I v a n k a. Ne, ne, ni tako! Življenje ni isto. Telo je v tujini in je ujetnik, duša pa hodi čez svet in skozi čas. Vsaj Francetova je hodila, čeprav je njegovo telo bilo že mrtvo. (*Senca v oknu se vrne.*)
- B r e d a (*se glasno zasmije*).
- I v a n k a (*vzneseno, ko da je ne čuje*). Kdor pa se povrne tudi s svojim telesom, ta bo prinesel s seboj kos nekdanjega sveta — onega življenja iz mojih sanj... In tako se bo prekvasila mizerija naših dni — v novi čas!
- B r e d a. Kaj je tebi mizerija? Iz šole si stopila v svet kakor iz ene lepe sobe v drugo! Kdaj si jo čutila? Ne budali! Ni razlik ne v času ne v nas. Spremeni se, da, človeško občutje... Svet in človek sta pa dana od vekomaj.
- I v a n k a. Od vekomaj! Pravkar si se posmejala, ko sem omenila Franceta. Pred štirimi leti si blaznela od boli — vdova; pred šestimi vriskala od sreče — nevesta. (*Ironično.*) In si dana od vekomaj! In se nisi spremenila!
- B r e d a. Ne! Nisem se! Spremenile so se razmere, odnosi med nami in okolico. Ne bi mu odpustila, kdor bi mi očital neznačajnost!
- I v a n k a. Kako klavrna uteha! Z njo se na znotraj pereš pred spoznanjem in bojznijo, ki silita vate in te prepričujeta! Stojiš pred zrcalom in strmiš v gubico na licu, v siv las v kodru. Ali je — ali ni? ... Saj je le slaba volja, ki se upodablja na licu, in luč, ki se utrinja v kodru! Kje bo gubica, kje siv las! Kako sem neumna, saj ni nič! — Tako se tolažiš. V resnici pa je le gubica na licu in tudi siv las je v kodru, ti to dobro veš, a zato si zavest podiš in misli premamljaš, da bi si izbila muko spoznanja!
- B r e d a. Kakšnega neki? Pred starostjo, pred koncem lepote? Pred zavestjo kake spremembe? ... Še je zame čas!
- I v a n k a (*bolestno*). In vendar je vse tako blizu... (*s kretnjo na okno*) ko da je tamle za zastori... Kar odstreti bi bilo zavese — in bi bilo vse dobro.
- B r e d a. Vse to govoriš, ker ne moreš trpeti Toneta in ker misliš, da bi se bila morala dati živa pokopati s Francetom vred. (*Se pretegne.*) Jaz? ... O jaz, ki bi rada živela! ...
- I v a n k a. Ah, ne... Ujetniki, ki se vračajo, so mi žalost po Francetu spet razboleli... Zato se spominjam preteklega in me boli,

ko te vidim, ko da si res vsa iz sedanjosti... Zamíži, Breda! (*Sanjavo.*) Pomlad, solnce, zastave, godba, v zelenju oder, vrste klopi, polno ljudi. Petje, vrisk, igra, ljubezenska scena, čudovito resnična. On — France, ona — Breda...

Breda. Mladost in njen spomin. Bilo je in nikoli več ne bo.

Ivanka. Trg. Ena sama dolga nedelja. Dobri ljudje, brez greha in krivice. Breda — Francetova nevesta, princesa... To je njihov svet. Tam so nehali. Tam prično!

Breda. Naj! Kaj mi mar!

Ivanka. Zdaj se pa oglej: stisnjeno, skopo, sivo, naglo, neprijazno. Še pojo le za denar. Večna megla. Trg je mesto. In vse en sam dolg delavnik. (*Sovražno.*) Ti pa si — Tonetova žena!

Breda (*se razburi*). Vidiš, to ti je na poti! Povej še, kaj je bilo vmes!

Ivanka. Kaj! Potop bi mogel biti, sodni dan!

Breda. Zame je bilo še več: France je padel! In jaz sem ostala živa in živa!

Ivanka. Padel, da. A za pamet, ne za srce. Če meni ni, kako bi tebi? Jaz sem mu bila le sestra. Ti pa, ti... princesa, ne ženska! O, to je bilo mnogo! Po maturi je bil Francetu ves svet igračka, ti pa boštvo! Zato se je čez noč poročil s tabo, ko je nagloma odhajal na bojišče. Kako si gorela zanj! Ko ni meni v duši umrl — da bi bil tebi?... Zato sem ti rekla —

Breda. — da iščem gubico, siv las —

Ivanka. — da mora biti v tebi spoznanje —

Breda. Ah, kaj! Da je bil moj najbolj nepremišljeni korak po oni romantični ljubezni poroka, zakon dveh otrok. To, da! A nič drugega! Sicer mi je pa bilo dovolj hudo!

Ivanka. Čemu, ko je pa bil s tem konec tvojega najbolj nepremišljenega koraka?... (*Ironično.*) Saj ni gubice, Breda!...

Breda. Življenje ne pozna logike. Danes, ko gledam stvar od daleč, dvomim, da je tako vsakdanja reč, kot je zakon, primeren zaključek za tako fantastično ljubezen, kot je bila med Francetom in med menoj. Skladnosti bi ne bilo. In v vsem je bila le mehkoča, žar brez krvi. France ni bil mož. On je bil fantast. Mož je Tone, da, mož, ves in močan!

Ivanka. Mar res ne vidiš, da si že ves čas pred zrcalom?... Po tvoje sme biti zakon le zaključek vsakdanjosti; torej je to tudi tvoj zakon s Tonetom! Med vama tedaj ni ljubezni!

Breda. Kaj je tebi ljubezen in kaj je meni? Za to gre. Ljubezen je ženski v bistvu vera, da je v možu izpolnitev ženskosti. Ta ljubezen je med nama.

Ivanka (*jezno*). Poltenost je.

B r e d a. Molči! Pravico sem imela do življenja. Najsi je bilo poprej karkoli! Tvoje večne očitke za vselej odklanjam!

I v a n k a (*stopi k oknu in opazuje skozenj*). Pravico! Grob si oskrunila v svojem srcu! Vrnilo se bo nadte, zakaj zoper srce si kriva.

B r e d a. Komu sem odgovorna? Mar tebi? (*Spet gre senca mimo.*)

I v a n k a. Srcu. (*Opazi senco in ji pozorno sledi.*) Glej ga, že spet gre mimo...

2.

O t r o k (*priteče iz sobe*). Mama, pravljico! Obljubila si!

B r e d a. Pravljico... Malo prej bi bil prišel... Pa čuj... A več. ljubček, Ivanka ti pove. Ona ve najlepše pravljice.

O t r o k. O rajski ptici!

B r e d a (*posmehljivo*). Da da, o rajski ptici... Ivanka govori danes o samih pravljicah...

O t r o k. Ivanka, povej!

I v a n k a (*bolestno proti Bredi*). Pravljice!... (*Otroku.*) Pa bodi pravljica! Čuj jo, dete! Ko je še teklo mleko v potočkih, se cedil med s cvetic in ljudje hudobije še niso poznali, je živel mlad menih. Rad je hodil v gozd poslušat ptice in hvalit Boga. Ptice so poznale njegovo dobro srce in ga naučile ptičje govorce. Ptič je zapel, mladi menih pa vse razumel. Nekoč je v globokem gozdu zamaknjeno molil. Na vejico predenj je sedla čudežna ptica, rajska ptica. Pela je in gostolela o nebeškem raju in o večni lepoti. Menih je poslušal in poslušal, je vse razumel, na vse naokoli pozabil in ostal tako zamaknjen dolgih dolgih sto let. Tedaj pa je rajska ptica utihnila in sfrlela. Menih pa se je zbudil in vrnil...

T o n e (*vstopi in obstoji na vratih*).

I v a n k a. Tedaj pa — (*Opazi Toneta, trdo.*) Oče je prišel. Nadaljujeva pozneje. Sedaj pojdi. (*Odrine otroka ven.*)

3.

T o n e. Zakaj ne nadaljuješ sedaj? Sem mar prekinil pravljico?

I v a n k a. Da, prekinil si jo. Zate niso pravljice.

T o n e (*se posmeje*). Točno. Nismo več pravljični, ampak strašno suhoparni in stvarni. Čas je ko dren, brez soka, trd in grčav. To raje povej deci! (*Bredi.*) Dvakrat sem danes podil Rusa, ki je postopal okrog hiše in se ogledoval, kod bi najlaže s svojo lakoto. Vojna sodrga, konec pravljic, tako je, Ivanka!

B r e d a. Naročila bom hlapcu. Tudi jaz sem ga opazila.

I v a n k a. Privošči mu, naj se najé, če že res kateri misli na to!

T o n e. Živio! Naj objedo vse mesto ko kobilice! Kar privoščimo jim!

I v a n k a. Krivice ne bodo objedli. Svet objeda profit iz kosti palih, naj še oni malo objedo ta svet!

T o n e. Na primer — jaz...

I v a n k a. Tudi ti brez njih kosti danes ne bi bil bogatin.

B r e d a. Brez sposobnosti in neumornega dela, tako govori!

T o n e. Pusti jo, naj govori! To je njena slaba lastnost, da je odkrita. Še nikomur to ni hasnilo, pa tudi nji ne bo. Prav. Meni je to všeč. Bova manj sentimentalna drug proti drugemu.

I v a n k a. Le bolje postavi besedo! Boš bolj brezsrčen, manj skrupulozen z menoj! Tako reci!

T o n e. Tudi prav. Jaz nisem kriv, da si mi napoti!

B r e d a. Kako boš ti kriv! Hiša je kriva, ki je med vama, in okoliščine!

I v a n k a. Okoliščine! Gorišco z bebcom si tudi nagnal, ker se nista ravnala po tebi, čeprav sta imela po Francetovi materi pravico. Sedaj se hočeš odkrižati še mene! Dom je eden, hiš je dovolj. Ne hiša, dom je med nama!

T o n e. Čenče! Ali se še vedno nisi odločila? Enkrat boš menda morala v službo. Ti ni žal za izgubljeno leto? Tak ideal ti je tvoje učiteljstvo, pa se ne zganeš iz te hiše in ne zaprosiš za službo!

B r e d a (*nadaljuje in smeje se kaže na okno*) — in preganjaš strahove za zavesami!

T o n e. Pametna bodi in dosledna! Ko ne bo več sentimentalnega doma, tudi ne bo brezsrčnosti!

B r e d a (*pikro*). Čuvati mora hišo! Svojo polovico pred mojo!

I v a n k a. Čuvati... Biti v nji! Saj nama jo je France zapustil, ne le tebi, tudi meni! Jaz sem še Francetova, ti nisi več! Če bi zato mene ne bilo več v tej hiši, bi iz nje izumrl naš dom!

T o n e (*ves razjarjen*). Dom! Kaj govoriš? Kdo te razume?... In sploh — kako daleč sega ta pojem? Nadstropje sem dozidal jaz!

I v a n k a. Pa ga odnesi! Saj si vedel za mojo last!

B r e d a. Strup! Tudi ti si vedela, ko se nisi upirala!

T o n e. Pusti jo! — Nič ne bom odnašal! Čemu! Ampak vajino družbo v tej hiši bom razdril. In če Ivanka ne bo hotela, bo boben! Tvoj dom pa bo kupil oni, ki bo več dal! Več pa bo dal, kdor več ima! Pa se meri z menoj!

I v a n k a. Saj ne gre za zid, za dušo gre —

B r e d a. Fraze!

T o n e. Za dušo ni zakona! Jaz se ne odmaknem za ped od te hiše!
Po moji zaslugi je danes trgovsko središče! Za koga sem

delal? ... Povedal sem ti svojo namero, da né bo skrivanja in očitkov! In da bo ves svet videl, kje je pamet, če boš kričala. Kaj ti pa je krivice, ko dobiš za svojo polovice hiše lepo vsoto kupnine in greš z njo v svoj ljubljeni poklic —

B r e d a. — in za svojim ljubljanim —

T o n e. — za ustvaritvijo novega doma, ki bo izključno tvoj?

I v a n k a (*solzna*). Dom je eden ... (*gre.*)

T o n e (*za njo ostro*). Išči ga! To že pravljica ni več.

4.

B r e d a. Rine v vlogo najine žive vesti. Kaj je nama tega treba?

T o n e. Ne vem, kaj namerava. Tu sem pognal korenino. Že raste iz njih deblo. In naj se razkošatijo veje, da požene krona! Morda iz drugih mehkode, poštenja ali neumnosti, morda iz njih gnoja! Kaj mi mar! Nimam vere v vraže in ne v čarovnice, zato tudi vesti ne poznam. Posel je in delo. Drugo je vse za nič. Zato mora dekle proč, ker ne spada v moj krog! Čenč je dovolj. Kar je njenega, se plača — in z Bogom!

B r e d a. Neznosna je s svojim večnim jadikovanjem. Ko da bi ji bil kdo kaj storil!

T o n e (*se domisli nečesa*). Čakaj, še nekaj! V oporoki je želja, da bi hiša ostala nerazdružljivo vajina! Na to sem skoro pozabil. Stvar je odvisna od tebe. Ženske rahločutnosti nisem upošteval. Če misliš, da bi to motilo —

B r e d a (*ga objame*). Da bi n a j u nič ne motilo, to mi je bol in skrb —

T o n e. Le dobro premisli! Poruši se zadnja vidna sled nekdanjosti. Popoln prelom, žena, ako izločimo Ivanko! Zavedaj se tega! Očitkov ne trpim in spotikanja!

B r e d a (*nervozno*). Da — da —, da bi se že porušilo! Moja večna pričkanja z Ivanko so že neznosna!

T o n e. In radi Franceta? Gre za njegovo voljo!

B r e d a (*užaljeno*). Ko da ne bi vedel za mojo ljubezen!

T o n e. Ah to ... Ob vseh ljubezni so pri vas dan na dan tajnosti, ki so na svojem dnu ljubezni nasprotne! — (*Odmahne z roko.*) Sicer pa, kdo bo preiskoval to! Zunaj stoje vozniki in agentje čakajo, trgovina je polna, nerešenih pisem gora! To je življenje! Ti torej soglašaj. Dobro! Ivanka pojde. S tem bo izpodrezana korenika v tebi, če še kje kaj tiči ... In konec!

B r e d a. Tone!

T o n e. Le pustimo to! O ljubezni pa mi rajši ne govori! Saj me poznaš. Takih stvari ne slišim rad. Tisoč razmerij ima to ime,

tisoč jih ga nima. A od teh tisočev v resnici pripada le enemu. Komu in kateremu? Vsakdo je prepričan zase, a v resnici le ugiba. Vse ljubezenstvo je le ugibanje. Uganil je morda šele tisoč in prvi. Pameten človek ne ugiba. Vsaj časa nima zato. On ne čaka — on —

Breda (*ga burno objame*). Naj čaka, naj dirja, kaj mi mar! Tone! (*Strastno.*) Jaz sem ob tebi tisoč in prva!

(*Od vhodnih vrat pade senca in ju zagrne oba.*)

5.

France (*je na stežaj odprl vrata in počasi vstopil v ruskem plašču in s kučmo, negotovo se ozirajoč po prostoru*). Dober dan — ali sem prav —?

Breda (*se sunkoma okrene proti njemu in obstane kot okamenela*).

Tone. Kaj pa je? Kako pa vstopate?

France (*gre mimo njega, ko da bi ga ne bilo, proti Bredi, ki se sklanja predse*). Nadstropje me je motilo... (*Se nasmehne in odkrije.*)

Tone (*ostro*). Kdo pa ste? A, vi! Saj vas sem danes že dvakrat odpravil izpred hiše, pa se mi pritepe vanjo. Kaj hočete?

France (*ga odrine, ne odmakne pogleda od Brede, razširi roke proti nji kot v razodetje*). Breda!...

Breda (*se sunkoma strese in zakriči*). Kdo ste? Vi o —

Tone. No — (*preteče*) izgubite se iz hiše, sicer —

Breda (*se prime Toneta in skloni proti Francetu, ko da bi hotela bolje videti in se na to sunkoma umakne za Toneta; pri tem zakriči*). France!... (*Nato se zruši na stol in ječi.*) Tone, Tone!...

France (*silno prevzet, govori s težavo*). Breda, zakaj — si tako prepadena — sedajle —

Tone (*osuplo, ne razume*). Kaj pomeni ta komedija?... Breda?

Breda (*se skrči vase, ne odmakne pogleda od Franceta*). Ali je... ali ni... ali je...

France. Zdaj ne vem — kaj bi — vse se je razpustilo — France sem — čuj —

Tone (*v rastočem začudenju*). Kakšen — France?

Breda (*drhti in ne more govoriti*). Je — ali ni, Tone — povej —

France (*se sklanja nad Brede*). Sedem let — ena sama velika maša pričakovanja — te minute. Prišel sem — našel sem te — vse je dobro — dobro —

- Tone (*v strahu, da je razumel*). Breda, kaj ti je? Govori! To je preneumno! (*Potrka Franceta po rami.*) Zmota, mož! Zgrešili ste hišo! Kdo ste prav za prav!
- France (*se okrene proti njemu*). Njen mož. (*Se spet skloni nad Bredo.*) Breda —
- Breda (*vsa zmedena*). Kaj je to? Ali mi je bilo slabo? ...
- Tone (*potegne Franceta stran izpred Brede*). Z menoj govorite! In govorite pametno! Mož te ženske je v vojni padel. Ali je zmota ali je lumparija, tega ne bom preiskoval. Rečem vam le, da se na mestu spravite odtod in poskušate kje drugje!
- Breda (*plane proti Tonetu*). Ne, ne, ne — Tone! On je, je — je — je —
- Tone (*izgubi odločnost, omahuje*). Vrag — ali sem živ? Ali sanjam? Njen mož France? ... (*Pogleda zdaj enega, zdaj drugega.*) A — to gre nad — razum —
- France (*se zbira, mehko*). Pomiri se, Breda ... Vem, da te je udarilo in da si še vsa zbegana ... Zadnje mesece namenoma nisem pisal, dolgo poprej pisati nisem mogel ... Hotel sem čiste, nepripravljene radosti, pravo svidenje, nenavadno, nepričakovano! Nisem prav ravnal ... Nisem slutil, da bo tako hudo ...
- Breda (*se oklepa Toneta*). On govori, Tone ... Kaj govori ... Kaj sedaj ... On še France! ...
- Tone (*prepaden*). Mirno Breda, mirno —
- France (*se čudi*). Kaj počenjš, Breda? Zakaj se plašiš? V zadnjem času morda dva ali tri mesece nisem dal glasu — saj veš zame —
- Breda (*krikne*). Ti? ... Ti nisi dal glasu nikoli ... Za tebe nihče ne ve! Šel si v meglo — (*z grozo*) in izginil — mrlič ...
- France. Kako ti je zrvalo dušo! Breda, trezno misli, sem k meni stopi, saj si vsa zmotena! Nazadnje si vendar pisma dobila —
- Tone (*se je med tem vidno zbiral, le glas mu še izdaja notranje valovanje*). Ah, prekleto! Taka je stvar! Mir, mir! Glave na mesta! Da, da. Vi pravite, da ste France, da. To tukaj je Breda. Ona je bila Francetova žena, da, vse to je res ... da, da, da. To je položaj — za blazne ...
- Breda (*ječi*). Meni se bo razkljuvala glava ...
- Tone (*nervozno in hlastno*). Mir, mir ...
- France (*se zgane*). Čemu mir? (*Ogleduje Toneta.*) Tu se je nekaj zgodilo ... Na obrazih vama vidim ...
- Tone (*hripavo*). Haha, zgodilo! Čujte: France ni dal od sebe glasu. Če ste vi France, potem vas ni za nas. Ne za Bredo, ne zame, sploh za nikogar. Od vas je prišel le — mrtvaški list —

France (*se zravna sunkoma*). Mrtvaški list? O meni? ... Če je to šala, potem —

Tone. Blaznež! Šala — sedajle —

Breda. Da, da ... zato si bil do danes mrlič ... Jezus, ali ne vidiš, da vstajaš iz groba? ...

France (*v hipnem strahu pred spoznanjem položaja*). Križani Bog — (*Tonetu.*) Kdo ste vi?

Tone (*se okrene proč, obotablja se*). Par mesecev po vašem odhodu je bila Breda vdova —

France (*ki ga spet premami čuvstvo*). Ti, svetnica ... In jaz nisem vedel za tvoje trpljenje! Saj se mi še vedno zdi, da sanjam nekje daleč v Sibiriji ... (*Strahoma.*) Breda, kaj se je zgodilo z nama? ...

Breda. Jaz nisem kriva — nisem — Tone ... reši me! ...

Tone. Kaj bi to! Vdova ne boš ostajala, saj ti ni bilo treba!

France (*še v iluziji*). Zdaj, Breda, je treba premagati živce ... morava se prav za prav šele pozdraviti. Tako smešno je to ... Sedem let sem vsak dan videl, kako se bova pozdravila. Zdajle, ko sva tu oba, pa se sprostite živci vse nekam drugam, kamor ni volje ne zmisla ...

Breda (*obupno*). Molči — molči ... Jaz svidenja nikoli nisem slutila in si ga želela ...

France (*stresa z glavo, prigovarja toplo*). Še si zbegana vsa, mila, mila —

Tone. Rekel sem, da je tega dovolj! Ali še vedno niste spoznali, da je Breda moja žena?

Breda (*kriče*). Da, da, Tone je moj mož! ...

France (*mrši čelo*). Kaj se pravi — tvoj mož? ... V teh besedah je zmoten zmisel —

Tone. Kajpa! Po vsem jasna stvar! Človek pade; saj ni padel samo eden! Spričevalo o smrti je tu; nič posebnega! Vdova je mlada in se moži. Naravna stvar! To vse ima jasen zmisel. A da iz groba pride človek, tu, tu je nezmisel —

Breda. Namestu pisma — je prišlo poročilo o tvoji smrti — nič, nič več ... Zdaj je o n moj mož — in (*težko*) zdaj veš tudi vse ... (*Se spet zruši na stol.*) Zdaj je padlo po nas vseh —

France. Tudi ti nisi pisala —

Tone. Kajpada! Kam neki! Saj je imela moža!

France (*monotono*). Moža ... moža ... (*Nato se zopet zbere.*) A — o kom govorite venomer?

Tone (*ga stresa*). Tak — zavedite se! Ja z sem njen mož! Njen drugi mož, ker je njen prvi mož France v vojski padel! Ali še ne umete, za vruga!

France (*si vrta v čelo*). Breda... da...

Breda (*krikne*). Da, da, da... spoznaj vendar... in brž, brž —

France (*se težko zgrudi na stol*). Tih... to se ne da umeti... to je blaznost... Moja Breda je vaša žena, vaša žena... K svoji ženi sem prišel, tujega ženo našel... Sodoma... (*Molk.*)

6.

Tone (*stvarno in vsakdanje*). No, vendar! Zdaj smo si vse povedali. In zdaj pojdite, da bo vse tako, ko da niste prišli. Nič me ne glejte! Pravim vam, da pojdite, še prej, ko vas kdo spozna! To zmedo je treba naglo odpraviti, kakor je naglo prišla. — Ne buljite predse! Je brez pomena, človek! Sedaj brž je treba nekaj odločiti. Nas troje skupaj ne more živeti brez nasilnih operacij. Jaz se bom že znašel, a mislim zavoljo vas in Brede. Ako pa mislite ostati, vam pa tudi povem, da ne pojde vse tako zlepa. Tudi to pomislite! Zakaj jaz imam svojo pravico kakor vi! Tedaj najbolje, da izginete! Pogovorimo se o podrobnostih. Jaz za enkrat zaklenem duri. (*Zaklene vhodna vrata in zatemni okno.*)

Breda (*mrzlično*). Ne, Tone, to je blazno — tako ne —

France (*trdo*). Z drugim si poročena —. In vi ste —. (*Temno.*)
Prav.

Tone (*obstane*). Kaj nameravate?

France. Nimam česa. Vrnil sem se. To je bil moj namen. Pa mi je sedem let lagalo. Še hip spoznane laži je grd. Sedem let — je blazno. Kako lepa je bila ta laž, dokler še ni imela svojega imena! In kako strašno grda je resnica...

Breda (*je zbegana bolj in bolj vse dotlej, da pobegne*). Ne tako — ne tako... Nekaj je treba storiti, nekaj se mora zgoditi... Ali kaj, kaj?... Saj tako ne moremo... O, če vdvo skozi vrata —

Tone. Proč pojdite! Daleč stran, še preden vas spoznajo. To je edina rešitev za vse tri.

France (*osorno*). Saj blaznite! V ujetništvo nazaj? Kam?... Tu sem. Res, prevaran za čakanje sedmih let... a tu sem! Hujšega se mi ne more več zgoditi! Nikomur ni treba več rešitve!

Breda. In kaj, France... Kaj se zgodi tu?...

France (*se čudi*). Ti si to vprašala? Saj to ni tvoj glas! Ti tako vprašati ne moreš —

Tone (*odločno*). Je prav tako. To vprašanje je in nič drugega. Drugo vse šele pride za tem. Kaj hočete tu? Karkoli storite, je krivo. Škandal bo in nato vse, kar je za tem v navadi.

France (*se obupno zasmije*). Škandal! Če se vojni ujetnik povrne? K svoji ženi? V svoj dom?

- Tone. Nadaljujte: K ženi, ki je vnovič poročena! V tem je škandal! Zame in za Bredo! Saj sva vsa leta sem pred svetom mož in žena. To se ne da kar tako vreči na kup! To je —
- Breda. — kazen božja —
- France (*živahneje*). — zmeta je! Njo bodo videli! Saj ni nekaj let vojne človeške pameti presadilo! Konec je vajine zmote — to je vse!
- Breda. Med nama ni zmote — saj je resnica ...
- France. Ni! Vsi bodo v tej stiski za nami —
- Tone. — ko psi za divjačino in nas bodo grizli!
- France (*z naraščajočo vero*). Zakaj me motita in premamljata? Ali ne čutita, da je zmeta bila moja smrt in vajin zakon? V vsakih možganih? Svet je ostal, temelji se mu niso porušili.
- Tone. Baš ti — če so sploh kdaj bili temelji!
- France (*krepekeje*). In če? Kaj nam mar? Jaz se nisem izpremenil. Zmeta se popravi. Nisem slep, tudi krivičen ne in ne malenkosten. Breda, vse se popravi!
- Breda (*se strese*). Jezus — kako? ... Zakaj bi se popravljalo ... in kaj? ...
- France (*jo bodri*). Moja žena si! Saj ni nihče razvezal najinega zakona!
- Tone. Neumnost, človek! In kar je bilo vmes?
- France. Zmeta. Senca čez pot. Stopim čeznjo —
- Breda. Ti! ... A jaz? ... Jaz nisem Breda, ki si jo zapustil — jaz sem Breda — Tonetova ...
- France (*z vero*). K meni se vrneš, vsa, veruj ...
- Tone. Blaznost, človek brez uma! Saj žena ni kakor dekla! In najina — otroka, moja in Bredina? ...
- France (*za hip omahuje*). Otroka? ... Vajina ... (*Molči. Potem spet trdo.*) Sedem let sem jo ljubil iz daljave, zaradi vajinih otrok je ne bom nehal!
- Breda (*z muko, ki jo komaj še premaguje*). Saj to ni več zdrava pamet ... Jaz ne dojamem več zmisla —
- France (*fanatično*). A je po srcu. In edina prava pot pred Bogom in pred postavo!
- Tone (*skoro brezupno*). Dobro, dobro! Naj bo tudi po vaše! A nesreča je. Zmeta je. Proč pojdite! Plačam, kar je vašega! Tu ni ljubezni za vas! Tu je le sled mrliča za vami!
- Breda (*cvileče*). France — pojdi —
- France (*z ogorčenjem*). Čemu? Čemu!
- Tone (*z vso vnemo*). Breda je moja, vaša ni več. Mar vam ne pove tega zdrava pamet? Mar naju ne slišite? Mislite, da bo kar mahoma, ko vas je opazila, pozabila vse, kar je zraslo od po-

ročila o vaši smrti med nama? Mislite, da bo takoj spet zagorela njena nekdanja ljubezen do vas? Saj niste bedak! Če ste vi iz groba vstali, ne more tako tudi ljubezen in vaša bivša žena, človek! Vi nimate ničesar izgubiti, ako odidete, le vse nas in sebe rešite! Vi ničesar ne pridobite, ako ostanete, le vse nas pogubite! Bredo pa, saj pravite, da jo ljubite, njo pa rešite sramote in ponižanja pred ljudmi! Otrokom obvarujete starše! Največ pa rešite sebi, zapomnite si to!

B r e d a. Pojdi, proč, proč —

F r a n c e (*močno odbija*). Zločin je! Veljaven je le en zakon. Moj! Pravica je z menoj!

T o n e. Oženite se z njo! A rešitev je le v tem! Vse drugo, s pravico po vrhu so prazne marnje!

F r a n c e. Kar pravim jaz, so prazne marnje? A vaš predlog je kakor trgovski račun —

T o n e. Trgovski račun, da. Točen, resničen, dosleden, ki je edino možen. Vi vendar ne spadate več sem. Ne spadate! Vaš povratek je anahronizem — in z njim vi in vaš svet!

B r e d a (*ječi*). Pojdi, France . . .

F r a n c e. T u je moja žena. Jaz pa naj bi šel, ko da sedem let ni bilo dovolj . . . Ko da me hoče prevarati za vse prestano!

B r e d a (*brezupno in stopnjevaje*). Prevarati! Zdaj pride na svetlo, da sem vzela drugega moža, ko je prvi bil še živ! Da sem v grehu živela — in bodo pankrti moji otroci — kakor kazen božja . . . A če greš, spet zavest, da si živ pokopan — da sem jaz kriva . . . Vidva ne vesta ne kod ne kam — v nasprotni strani se rujeta — jaz pa med vama — med mlinskima kamnoma —

F r a n c e. Ne kriči! Ne obupuj! (*Vzneseno.*) Čas bo vse ozdravil. Dobro bo!

B r e d a (*izgublja oblast nad seboj, kriči*). Ne, ne bo — ne ljubim te — ali si ob pamet, da od mene pričakuješ ljubezni? . . . Nisem svetnica, da bi živela moja ljubezen na tvojem grobu — (*z grozo*). Ne — ti prinašaš smrt, strah me je pred teboj — zakaj, po kaj si prišel —

F r a n c e (*vznemirjeno*). Bledete se ji — pomagajte —

T o n e. Kaj bi se ji bledlo! Komu pa menite, da ste ustregli, ko ste se vrnili? Nji ne in sebi še manj!

B r e d a (*blazneče*). Zemlja se je odprla — preteklost je bruhnila iz nje — vse je zagorelo — o kako gori, gori — (*osa brez uma zbeži iz sobe, hrope*) gori, gori —

(*Žvenket razbite šipe od zunaj in silen krik.*)

Ivanka (*zunaj*). Breda! — Na pomoč! (*Ropot.*) Tone!

Tone (*plane ven in privede polzavestno Bredo, ki jo podpira tudi Ivanka*). Učinki se pojavljajo — vaše vrnitve in še bolj vaše slepote!

Ivanka (*ko polagata Bredo na stol*). Iz sobe je planila naravnost na okno — zdaj odpira oči — je že bolje! Gotovo bi bila skočila na ulico. (*Se ozre po sobi.*) A zakaj? Kaj se je zgodilo tu? (*Zagleda Franceta.*) Vi? ... Mar ste vi prinesli nesrečo? ... (*Stopi bliže.*) Vi ste hodili mimo hiše poprej — (*vzklikne in odskoči*) Bog! (*Se prime za srce in zastrmi v Franceta.*) Vi ste — ti si — (*v grozi zakriči*) France! ...

France (*boreč se s seboj, pretrgano*). Ne, ne groze! Sem, da, sem! Sestrica — sem ... France sem. (*Jo pritegne v naročje.*) Ti si še moja, vsaj ti — ona beži pred menoj ko pred mrličem — celo v smrt —

Ivanka (*strmi v njegov obraz in ga z rokami tipa po glavi*). Ali si res? ... Živ si — France — in ti nisi mrtev? ... Kako da si nam bil mrtev toliko let? — Zakaj toliko žalosti? — Toliko zmote! ... Moje srce je verovalo — moja vera je bila nad pametjo — kljub vsemu — in bi do smrti ne verovala — o, France! Sedaj sva zopet skupaj! Kaj bova sedaj? ... Zdaj se ne ločiva več! — O, kako bo lepo! ... Kakor da nikoli nisi bil odtod! ... (*Blaženo.*) France ... France! (*Hipoma se strese, se naglo oprosti objema, se z grozo odmakne in pogleda Bredo.*) Breda! — Ti si se vrnil! ... Breda! ... Tone! ... Zdaj, ko se je ves svet obrnil, ves svet obrnil, o ... o ...

France. Ne, Ivanka, pomiri se, nič se ni zgodilo, to je vse le malenkost. Breda je moja žena, nihče mi je ni mogel vzeti —

Ivanka (*zakriči*). Saj so ti jo vzeli ... še sama se je dala vzeti, sama —

France. Težko sodiš ... Ni tako. Svojo ženo poznam sam. K nji sem prišel. Čez zmoto stopim — za svojim solncem —

Breda (*vzdihne*). Vode!

Tone (*ji da kozarec*). Tiho!

Ivanka (*hlastno in zagrizeno*). V nji ni solnca. Nikoli ga ni bilo. Ti si videl varljivo zarjo, ko si ji pel o solncu ... V smrt je hotela pred tabo ... Jezus ...

France. Ne pred mano, pred grozo ... Zagorela je —

Ivanka (*sovražno*). — večča! Beži, beži proč od nje!

Breda (*monotono*). Ker si prinesel — smrt ...

I v a n k a (*proti Bredi*). Molči! Ti jo povzročáš, če jo on prinaša! Namestu, da bi ti sama trpela, pa nam trpljenje nalagaš! (*Vije roke.*) Kaj — zakaj — o Bog — Bog...

T o n e (*Bredi*). Ali ti je dobro sedaj? (*Ji pomaga vstati.*)

F r a n c e (*ki ga je zadela beseda smrt*). Breda, če ti pa smrt prinašam — potem živi — jaz pojdem...

B r e d a (*oživi*). Tone!...

I v a n k a (*sproščeno*). Da, France, da, tako storiva! Pusti mu, kar ni tvojega in kar nikoli tvoje ni bilo! Jaz pojdem s teboj, jaz edina, ki sem tvoja, France. Pojdem s teboj kamor hočeš, do kraja sveta! Tam bova neznana živela in sama kakor nekoč... Brž, ne mudi se predolgo! In pustiva jima vse, niti roke jima ne dajva!

F r a n c e (*izmučeno*). Truden sem... Vsaka beseda se je iztisnila iz same krvi... (*Se ozira.*) Na tej mizi je rezala naša mati kruh. (*Boža mizo.*) Dobra miza... Na njo je tudi Breda svoj poročni venec odložila po poroki z mano... Nezvesta miza... (*Protí oknu.*) To okno je sijalo sedem dolgih let na moj spomin... (*Strmi predse.*) Kako bo dalje?... Namestu pozdrava — slovo...

B r e d a (*nestrpno*). Pojdi — odidi naglo —

T o n e. Tako je. To so same besede za solze. Pojdite in pišite, kje boste. Ne bom se prerekal zavoljo te hiše, čeprav sem dozidal jaz. Plačal jo bom vaši žrtvi primerno. Nisem krivičen in tudi slep nisem. Upoštevam, da vam gre za dom.

F r a n c e (*se zgane*). Dom?... Bog, o njem še nismo govorili! (*Raste.*) Ivanka, na dom si pozabila, ko si dejala, da pojdiva proč! Saj res! Ne le k Bredi, tudi v svoj dom sem se povrnil! Zakaj bežati — z doma, ki me ni pozabil in mi ni postal nezvest?...

I v a n k a (*negotovo*). Dom...

F r a n c e (*ki postaja močnejši, z uporom*). O, z doma ne! Neumna sva! Ivanka, od udarcev sva vsa premotena! Kaj misliva! Čemu bi bežala?... Ali ne čutiš, Ivanka, kako naju drži dom, da sva z verigo pripeta nanj, s koreninami zasidrana vanj?... Kako spoznanje! Tu je rešitev! Ni li to tudi Bredin dom? (*Se bolj in bolj ogreva.*) Tudi njo priveže name nas vseh — dom! Moja ljubezen pomore! Ali bodi strahopetnost rešiteljica?... Kako bi jo mogel izgubiti, dokler imava dom?...

B r e d a (*strahoma*). Ti — ne pojdeš — France? —

F r a n c e (*fanatično*). Ne! Ostanem! Tu je moj dom! V njem je moja žena! Kdo mi hoče kaj, kdo mi more kaj? Tu je moja sreča! Resnico vidim!

Tone (*težko*). Tu je vaša ječa! Tu sem tudi še jaz! Jaz vam hočem, jaz vam morem marsikaj! Pa ostanite! Ali pamet bo prišla nad vašo blodnjo!

France (*ostro*). Niste vi ta pamet! Nad njo je pravica! Na moji strani je pravica, božja in posvetna!

Tone. Bedak, še nihče ni jedel od pravice!

Breda (*se glasno ihte zgrudi v Tonetovo naročje*).

Ivanka (*trepetaje*). Preteklost se bo bila z nami . . . to, kar je bilo, s tem, kar bo . . .

France (*odločno*). Dosojeno je! (*Sleče plašč, trdo stopi proti srednjemu stolu in sede*.) Gospodar se je vrnil!

Ivanka. Beživa . . . beživa . . .

France. Pred kom bi bežal? Kje je sovražnik? . . . (*Doigne pest*.)

Breda (*slabotno*). Kaj poreko . . . kaj poreko . . .

Ivanka. Zdaj se zgleduješ po drugih . . . Sramote se bojiš . . . O, Breda! Srce te zove pred sodbo . . . Breda!

France. Ne, Ivanka! Zdi se ti tako! To so živci po tej strašni hudi uri! Kar je slabega zrastle, to se vse poruši! Kar je dobrega palo, na novo zraste! In poreko, Breda, da sem poln sile in vere stal ob tebi —

Tone (*hripavo*). — iz groba, z vso trohno —

France (*osorno*). Molčite vi! Življenje prinašam —

Tone (*se obupno zakrohoče*).

Breda (*kričé plane proti Francetu*). Ne — jaz drgetam pred teboj kakor v mrazu — hlad gre od tebe kakor od mrliča — ti življenje rušiš, rušiš . . . (*omahne, Tone jo ujame, France se umakne*).

Ivanka (*se med obema možema zgrudi na kolena proti sliki Marije na steni, pred katero brli večna luč*). V hudi uri — usliši nas — o — o —

(Dalje prihodnjič.)

OB KONCU GLEDALIŠKE SEZONE

ANTON OCVRK

I.

Nad vse važno je, strniti ob koncu gledališke sezone celoletno podrobno, analitično razglabljanje in ocenjevanje uprizoritev v poslednjo sintetično celoto in v zaključno sodbo o umetniški višini sezone. Prav tako važno je, pokazati na plodnost ali brezplodnost celoletnega truda, naznačiti smer, v kateri se je gledališče gibalo, cilj ali brezciljnost gledališkega nehanja, od katerega je tako kruto odvisna vrednost ali nevrednost umetniških hotenj vodstva in igralcev, kakor tudi razvoj gledališča samega.

Pri tem končnem razmišljanju o poteku minule sezone bi sicer moral predvsem ocenjevati režijske in igralske stvaritve, ki so nad vse važne prav za umetniško vrednost gledališča; toda brezcilnost gledališkega vodstva — od katerega sta odvisna režiser in igralec in od katerega je odvisen organski razvoj gledališča, duhovne podobe naše duševnosti — me sili, da se moram pomuditi pri njegovem delu, pri njegovi politiki in kulturni višini. Nemoč gledališkega vodstva je predvsem očita v repertoarju, ki je plod nesodobnega, umetniško neprefinjenega diletantizma, z našo duševnostjo nesoglašajoče astilnosti in brezciljne gledališke usmerjenosti, in je plod negotovega tipanja pod vplivom tujerodne gledališke smeri. Zato je razumljivo, da se uprava ne trudi dvigniti iz mrtvila dandanes že itak ob stran potisnjenega gledališča, ki se bo moralo sicer — pri nas — brezpogojno umakniti močnejšim umetnostim, dasi tujerodnim vplivom, kozmopolitičnega «zvočnega filma», če se bo še dalje izživiljalo v brezplodnem igračkanju, nejasnem tipanju, brezidejnosti in neumetništvu. Prepričan sem, da nam mora biti «zvočni film» danes še simbol en opomin, da pa utegne biti jutri že naš gledališki pogin — in to ne samo v drami, ampak še prav posebno v operi, ki je dosegla letos višek mrtvila, repertoarne malosmiselnosti, nesodobnosti in umetniškega diletantizma. Če pogledamo na naše gledališče iz umetniške perspektive, potem pomeni v celoti bore malo. Imamo komaj nekaj nadpovprečnih igralcev in pevcev, ki pa še niso slovensko gledališče.

Naše gledališko izživiljanje se mora perokreniti v popolnoma svojsko, zgolj narodno pomembno in umetniško visoko smer, če bo hotelo doseči pravi, našemu življenju in čuvstvovanju umetniško soroden odraz in lik. Razgibati se bo moralo v globino, ne v sodobno širino, ki je često plod rafiniranega evropskega sladostrastneža ali nervozno zdivjanega, stilno neurejenega, v novostih in blodnih poizkusih izčrpanega gledališkega Dona Kihota; prisluhniti pretajnemu viru večno snujočega duha slovenskega genija, ki je v Cankarju izpovedal našo najbridkejšo resnico in lepoto. Ob njem bomo morali rasti in skozi fluid njegove metafizične duhovne podobe bomo morali zreti na svet, ki bo zrcalil vso široko prostranost večnega duha, oblikovanega v stoobraznih umetninah vseh narodov in časov. Takrat bomo doživeli svet skozi sebe in mu vdahnili svojo osebnostno potezo v kreativnem igralskem izživiljanju, ki se bo imenovalo slovensko in obenem občečloveško.

Toda zdi se mi, kakor da je zaman občutil Cankarjev duh veliko karikaturu slovenskega lažiumetnjakarja in širokoustnega rodoljuba, da bi prikazal smešno neogljenost plitkega in du-

ševno nedoraslega narodnega prvaka, ki ne bo nikoli dojel skrotovičeno nakazne podobe svoje nemoči.

II.

Sestava repertoarja in razpredelba del je bila tudi letos brez stilne enotnosti, brez organične zvezanosti in brez ideje, ki je edine važnosti za dobro zasnovano, umetniško zlito in notranje enotno celoto. Repertoar je sestavljen iz del, ki nikakor niso v soglasju med seboj, dasi so med deli izredne umetnine («Faust», «Vihar», «Strahovi», «Nevesta s krono»). Obenem je prepleten z deli najrazličnejših literarnih vrednosti, stilov, časov in idej, s starimi in obrabljenimi komedijami («Za ljubezen so zdravila», «Utopljenca», «Vdova Rošlinka»), z nebogljenimi literarnimi pozikusi («Brez ljubezni», «Ljubimec svoje žene» i. dr.) in z novejšimi, predmestnimi, za literarno neizobraženo maso napisanimi veseloigrami, ki žive od plehkkih domislekov in naivnih situacij («Naš gospod župnik», «Glavni dobitek» i. dr.).

Prepričan sem o dejanski veljavnosti svojih svoj čas sicer le teoretično izrečenih misli o repertoarju slovenskega gledališča. Še vedno trdim, «da mora biti repertoar slovenskega gledališča komponiran zgolj z vidika umetniške vrednosti del, v logični in estetično neoporečni vrsti, da stilni prehodi ne motijo med seboj, da morajo biti dela zbrana v psihološki zavisnosti od naše duševnosti, ki je edini sodnik. Predvsem pa mora repertoar obsegati najboljša naša dela, ker s tem je dana možnost naše kulturne rasti, ki se bo očitovala v samolastni produkciji! Nimamo dramatikov, nimamo dram? Imamo Cankarja! — Vsaktero dvorezno in nečisto hotenje, ugajati visokemu občinstvu in dvoriti hkratu slepim instinktom malomeščanskega okusa s puhlo in neslano — slovenskemu človeku tujo — kramo, nasprotuje etičnemu in idejnemu smislu slovenskega gledališča in se mora dokončno uničiti.» («Premišljevanje o slovenskem gledališču», Lj. Zvon, 1950, str. 155.)

Letošnji repertoar razpada v glavnem v dva dela: na pravi repertoar, ki obsega sedem dram in dve veseloigri, in na priložnostni repertoar, ki obsega enajst del (dram in veseloiger), tri otroške igre in ljudsko brezbarvno dramo INRI.

O pravem repertoarju, ki ga tvorijo: Goethejev «Faust», Ibse-novi «Strahovi», Strindbergova «Nevesta s krono», Schillerjev «Don Karlos», Raynalov «Grob neznanega vojaka», Shakespea-rejev «Vihar», in Sherriffov «Konec poti» ne bom posebej govoril, ker so podrobne ocene že izšle. Ugotoviti pa moram, da je večji del dram režijsko ali igralsko propadel, prav posebno «Faust»,

ki pomeni največji umetniški padec letošnje sezone, nato «Strahovi» in končno srednje izoblikovani «Vihar», ki je mimo scenične bujnosti in teatralične živosti igralsko nenov, neumetniški in shakespearsko nedoumet. Nad vsemi dramami se po umetniški kvaliteti, to je po igralskem in režijskem razmahu, izredno dvigneta «Nevesta s krono» in «Konec poti». Literarno nadpovprečni sta tudi obe veseloigri: ljubka in naivna komedija «Čvrček za pečjo» (Dickens), polna mehke človeške dobrotnosti in prisrčnosti, s tipizirujočo karakterizacijo oseb poenostavljena in dramatično vzvalovljena, je sicer fabulativno narahlo moralizujoča, toda človeško iskrena, prepletena z mnogimi čuvstvenimi globinami, izlivi in s končnim rahlim zaključkom — in moderna «optimistična komedija» Marcela Acharda «Življenje je lepota», poema pesniške prožnosti, vsebinsko zajeta iz velemestnega vagabundstva, toda nad vse prijetno človeško izdelana in dramatično živo zgrajena. Vkljub nekaterim prenostavnim zaključkom in medlim občutjem je nekaj živih in prisrčnih tipov. Pri nas je komedija zaradi nerazumevanja režijsko in predvsem igralsko propadla.

Drugi del repertoarja je izpolnjen z dramatičnimi poizkusi, novotarijami in zelo slabimi veseloigrami. «Intimna drama» Vel. Jankovića «Brez ljubezni» je odrsko slaba in življenjsko brez globlje resničnosti, kaže v medlih in nejasnih obrisih spačeno sliko neke sodobnosti in skuša učinkovati s sila vsakdanjo, popolnoma nedramatično filozofijo, ki si išče problemov, kjer jih ni. — Literarno še slabša in odrsko manj močna je prav tako «komedija» M. Dimitrijevića «Ljubimec svoje žene», kjer se nič ne dogodi, ampak zgolj govori. Snov je nedramatična, niti novelistična ni; osebe v «komediji» pa so mrzle in neživljenjske. — Literarno negodna, odrsko nejasna in notranje nedramatična je tudi M. Begovićeve «tragikomedijska» «Pustolovec pred vrati», kjer se tepeta med seboj moderna analitična fantastika z bolno simboliziranim, fiktivnim življenjskim ozadjem, kar povzroča v igri tragikomično zavozljanost, nedognanost in pesniško neresničnost. Ta blodna raztrganost se kljub bujni navidezni teatraliki razbohoti v neke filozofsko psihološke parbolične nadpomene, ki pa so le nebogljeni učinki od živcev razbičane fantazije in nimajo nikakega odrskega, ne igralskega sokovja. Preobilica osebno nepreživljene filozofije, enostavno prikazana psihoanalitična nelogičnost scene in s silo uprizorjena somnambulnost pa razbijeta že itak slabo karakterizacijo oseb in idejo dela. — Po dramatični moči višja od imenovanih treh iger, toda po literarni vrednosti in po idejnosti neumetniška je moralizujoča drama W. S. Maughama «Sveti plamen», ki ima

svoje osrednje žarišče v dialektično razpleteni moralični tendenci, ki naj ponazori pisateljevo etično prepričanje. Drama se v začetku vzpne v detektivskem zaletu, obstane pa v umetno raztegnjenem tretjem dejanju, kjer se razlije v moralično pridigo in filozofiranje s končno poanto o pravicah matere nad življenjem svojih otrok: «Jaz sem mu (sinu) življenje dala, jaz sem mu ga tudi vzela!» Osebe so zgolj nosilci morale in so človeško neresnični. Postava majorja Liconda pa je v drami sploh nepotrebna. Razen teh del je po pesniški sili nedvomno najmočnejši znova ponovljeni Klabundov «Krog s kredo». — Žal, da je dramatično negibčen in idejno tu pa tam prenaiven.

Večina veseloiger je brez kvalitativne vrednosti. Gledališko vodstvo jih sprejema v repertoar zgolj iz denarnih vzrokov, čeprav dokazujejo dejstva, da gledališče kljub stalnemu nedeljskemu občinstvu ne uspeva nič bolje, da pa umetniško občutneje propada.

«Velika abeceda uspeha» (Marcel Pagnol) spada k mnogobrojnim komedijam enoletnicam, kajti njih pesniška vrednost je tako majhna, kakor je velika njih hipna slava. «Abeceda» je fabulativno naivna in vsebinsko stara. Učitelj Topaz se sredi igre prelomi, kar je tudi v komediji psihološko nemogoče, kaj šele komično. — Prav enaka po vsebinski zastarelosti in okornosti je veseloigra «Naš gospod župnik» (André de Lorde in Pierre Chaine), ki bolj tipizira kakor karikira in ki sta mu dramaturga preokorno vlila v žile nekoliko sodobne morale. — Po samostojni koncepciji in dramatičnosti še pohlevnejša je Lipahova burčica «Glavni dobitek», ki kaže z vsakim besednim dovtipom ljubljansko malomeščansko revščino in pisateljevo neizvirnost v situacijah, preočito komično prisiljenost in čudovit okus naše gledališke uprave, ki se je vendarle oddolžila slovenski muzi na tako dostojen način. «Glavni dobitek» je edino letošnje novoupriporjeno slovensko delo in uprava je upravičeno lahko ponosna. — Poleg Nestroyjeve komedije «Za ljubezen so zdravila», ki so jo presadili z vso banalno neslanostjo v Narodno slovensko gledališče in ki mu daje pravi predmestni zvok v stilu nove Krpanove kobile, smo dobili iz lanske sezone še Nestroyjeva «Utopljenca» s prav isto estetsko vrednostjo kot lani, in do mozga prežvečeno Golarjevo «Vdovo Rošlinko», ki nas noče nobeno sezono zapustiti ter je po mnenju uprave najbrže umetniško pomembnejša kot katerakoli Cankarjeva komedija.

Iz pregleda letošnjega repertoarja je razvidno, da je težišče našega gledališča v slabi drami in komediji. Posebno postane to razvidno, če še pomislimo, da so igrali «Fausta», «Strahove», «Ne-

vesto s krono», «Grob neznanega vojaka» in ostale drame poleg premiere le še za vse abonmaje ter da so se vlekle komedije razen «Cvrčka» in «Življenje je lepo» preko vse sezone. — Iz pregleda je tudi razvidno še nekaj važnih dognanj. Predvsem je važen odnos gledališke uprave do slovenske umetnosti, do naše ustvarjajoče dramske literature. Nato je važen njen odnos do občinstva, ki se kaže v dveh smereh: ali v njegovem podcenjevanju ali v precenjevanju; končno pa je še važen odnos uprave do režiserjev in igralcev.

III.

Osnovna poteza naših režij še ni stilna enotnost, tisto metafizično jedro individualnih posebnosti, ki bi kazalo na svojsko ustvarjanje iz našega duhovno-vizionarnega sveta in iz našega občutja kot središčne praoblike, iz katere bi se porajala vsaka še tako osebno pojmovana režiserjeva stvaritev. Dojeli smo se podzavestno, nakazali smo smer svojemu odrskemu izživiljanju v podincih, do «svoje podobe» se še nismo povzpeli. Režiser, ki se mora še nenehoma boriti s snovjo — zunanjo izraznostjo —, ta še ni ustvarjalec, temveč je bolj ali manj večšč inscenator, lahko je tudi izreden virtuoz v obvladanju zunanje režije. Njegovo delo pa še ni razodetje, v njem še ni umetniškega diha, ki mistično veže v nadtvarnem ujemanju vsebino z obliko v svojevrsten stil, ki ima za podlago življenjsko energijo nadrealne resničnosti. Pri vsaki umetnini odloča moč izoblikovanega življenja, ki poraja iz sebe vseobjemajočo idejo kot svojo najvišjo potenco.

Prava režiserjeva naloga je torej prodreti v kozmos drame, oblikovati ga kot edini v sebi popolnoma zaključen svet, ki ima svojo posebno zakonitost; prikazati na odru — v sceni in igri — osnovno njegovo vsebino in idejo. Z ustvaritvijo novega življenja na odru je podana že moč druge umetniške realnosti. Po moči in prepričevalnosti te umetniške realnosti se dá soditi na režiserjevo osebnost, ki je dvignjena nad zgolj formalističnimi težnjami in sposobnostmi. Vsaka umetnina pa ima svojo posebno umetniško vsebino. Jasno je, da je doživetje faustične duševne razgibanosti, ki se izživlja v večnem hlepenju po poslednjem spoznanju, v vzdušju, občutju, vsebinskem in stilno dinamičnem zanosu popolnoma različna od shakespearske elegično zveneče umetniške samoizpovedi v demoničnem liku — Prosperu («Vihar») in od mogočne simbolike, ki je skrita v dramati. Ta dvojnost mora biti režiserju popolnoma jasna in ga mora voditi pri oblikovanju obeh dram. Predhodnik take — notranje — režije je pri nas M. Skrbinek. Do tega ga je privedla njegova demonična na-

rava, ki je rila v globine različnih svetov. — Velik režiser je uravnan v osebno religijozno doživljanje življenja, ki ga pozoruje skozi stobarvno prizmo svojega svetovnega in etičnega nazora. Zato je režiser prav tako občutljiv pri izbihi del kakor igravec, ki si išče svoji naravi prikladne vloge in more podati dobro le ono, kar je njegovemu ustvarjalnemu občutju blizu. Tega razumevanja naša uprava nima. Ona vidi v režiserju brezosebnega rokodelca, zato mu nalaga najrazličnejša, njegovi naravi nasprotujoča dela. Odtod letošnji popolni odrski neuspeh «Fausta», «Strahov» in drugih del.

V naši dramii imamo predvsem dve režijski smeri. Posebnost prve, ki jo zastopa O. Šest, je zunanja dinamika, ki temelji na vizualnosti, barvitosti, scenični pestrosti in na tehničnem razmahu. Posebnost druge, ki jo zastopa C. Debevec, je poglobljenost v notranjo dinamiko dela, oseb in vsebine: v dojetje središčne stilne posebnosti drame, ki je pri Debevcu prevečkrat miselno poudarjena in je bila nakazana pri Skrbinšku v podzavestnem, emocijskem doživetju. Ta smer, ki je pri nas še zelo mlada in še nima svoje popolne podobe, je bližja umetnosti od prve.

O. Šest je kot režiser zelo pester. Toda prav ta pestrost mu škoduje. Zdi se mi, da mu gre preveč za kvantiteto režij in premalo za kvaliteto. Zato je večina letošnjih dram v njegovi režiji radi površnosti propadla. «Faust» ne prenese eksperimentov v inscenaciji, še manj banalnosti, ki učinkujejo mimo vsebine s svojo preočito tendenco. Tudi «Vihar», ki je v šestovem občutju še najbolj posrečeno insceniran, je izgubil v scenično najbolj živih prizorih vso vsebinsko vrednost. Režiser je iskal sebe, ne dramatika. Barvitost mora imeti svoj vzrok v vsebini dela in z njo mora režiser nekaj povedati. Zato je Šest prešel vse simbolne pomene v «Viharju». Šest nima pravega zmisla za igralca (režija Fausta, Prospera, Bonaparta itd.), zato ne ve z njim ustvarjati, tudi za enotnost ansambla nima čuta, komaj včasih za maso, toda le na zunaj. Tudi moderna lahkotnost in enostavnost režije, ki se je Šest kaj rad oklepa («Pustolovec pred vrati», «Faust»), mora imeti vsebinsko podlago, sicer je nezmiselna. Domisleki morajo imeti svoje težišče v delu, ne pa v sceni («Življenje je lepo»). Posebno ponesrečeno pri šestovih režijah je uprizarjanje pijanskih scen (Auerbachova klet, Trinculo-Stephano-Kaliban). Zbanalizira jih in prikroji instinktom občinstva.

Vse veseloigre («Velika abeceda», «Naš gospod župnik», «Utopljenca») v šestovi režiji so neznačilne, scenično nemogoča pa je posebno komedija «Za ljubezen so zdravila». Prav tako srednje

uprizorjene so drame: «Brez ljubezni», «Ljubimec svoje žene» in «Pustolovec pred vrati». V šestovem stilu sta scenično najboljši komedija «Življenje je lepo» in «Vihar», dasi igralsko ne zadovoljujeta.

Režija C. Debeveca je usmerjena v notranjost drame, v njeno globino. Skuša jo miselno in čuvstveno dojeti, igralsko in odrsko izčrpati in jasno izoblikovati v ideji in igri. Glavni poudarek daje Debevec igralcu, igralski skupnosti v igri in popolnemu zlitju scenične izdelanosti z igro, kar odmakne izvajanje od mrzle teatraličnosti. V nasprotju s šestom pozna Debevec popolno logičnost scene, le da se pri njem včasih preočito kaže zgolj miselna osnova režije, ki je posebno vidna v miselni preračunanosti scene in izvajanja («Don Karlos», «Pohujšanje v dolini šentflorjanski»). Igralca kot najvažnejši člen v drami pritira do izredno učinkovitih, stilno zelo srečnih domislekov, ki temeljijo na psiholoških spoznavah. Zato govorimo pri Debevcu predvsem o režiji igralca in je pri njem mnogo bolj zavedno osebnostno izvedena kot pri Skrbinšku, ki je igralca potegnil vedno za sabo, ali pa ga stiliziral. Posebno močna pa je Debevečeva režija igralske skupine. Predvsem skrbi Debevec za enotno igralsko ujemanje, za ritmično ubranost, sozvanjanje in stilno enotnost. Ta poteza je edinstvena pri nas in nas lahko privede do mogočnih igralskih stvaritev.

Letošnje Debevečeve režije so vse značilne, niso pa vse močne. Njegov repertoar je literarno visok in neoporečen. Od «Dona Karlosa», ki je svojski po pojmovanju klasične nemške igre in morda prav zato mrzel in preveč miselno zaobjet, se dvigne moč Debevečeve režije do «Groba neznanega vojaka», ki ima poudarek v psihološki analitičnosti in notranji igri, se v «Cvrčku za pečjo» razbohoti v prijetno čuvstveno veseloigro in doseže največji letošnji umetniški višek v «Nevesti s krono» in «Koncu poti». «Nevesta s krono» je dosegla svojo umetniško izoblikovanost prav v igralski enotnosti, ki je tako bogata, tako sveža in svojska, da razprede krog izživljanja od igralca še v bogato pravljico širino. Prav isto je pri «Koncu poti», kjer je, radi izredno pogojenih tipov, dvignil posameznega igralca visoko nad povprečnost. Celo nekatere scenične pomanjkljivosti, ki so vidne pri obeh igrah, izginejo spričo igralsko tako močnih stvaritev.

Klabundov «Krog s kredo» ne prinese kljub novo ustavljenemu četrtemu dejanju v dramatičnosti igre ničesar in je šel mimo nas precej medlo in igralsko okostenelo.

Skrbinškova režija «Svetega plamena» je scenično zanimiva, pripravljena in tudi izdelana, toda manjka ji predvsem

notranje sile. Igralsko ni pomenila. «Strahovi» v režiji Marije Vere so, žal, bili poizkus.

Lipahova režija «Glavnega dobitka» je prav v skladu z vrednostjo dela in se more mirno postaviti ob neduhovito režijo «Vdove Rošlinke».

IV.

Naši igralci kot igralska celota niso pomembni prav zaradi stilne razbitosti in predvsem zaradi neenotne igralske izraznosti. Po igralski višini in nadarjenosti so značilnejši nekateri posamezni igralci. Izhodišče našega igralca je še vedno igralska samozgoja, ki si išče vzgledov ob posnemanju ter počasi tipaje rije do lastnega izraza. Večina jih obtiči v prvih razvojnih stopnjah, igralsko okrní in si pomaga le z rutino. Razumljivo je tedaj, da naš igralec ne išče vase za vsakim novim likom, ampak da ponavlja vedno znova v primernih različicah svojo enkratno stvaritev. Vzrokov taki igralski okostenelosti je več in ne tiči toliko krivda v igralcu samem, kakor v napačni igralski vzgoji, nepravilni ceni igralca, malobrižnosti vodstva, v slabi režiserjevi šoli in često v nekritičnem občinstvu. Velik nedostatek pa je, da nima naš igralec nobene izrecno slovenske dramatične vzgoje, ki bi ga priučila slovenske odrske govornice in pravilnega pojmovanja slovenskega jezika. Prirodna nadarjenost je komaj igralčeva prva stopnja, ki ga s pomočjo strokovne vzgoje privede do igralske samostojnosti in umetniškega oblikovanja. Prva skrb uprave bi torej morala biti, da bi ustvarila igralski seminar, kjer bi se vzgajal predvsem igralski naraščaj, ki tiči sedaj po zakotnih tečajjih, ali pa si mora iskati vzgoje v tujih igralskih akademijah.

Med naše najvidnejše igralce spada po nadarjenosti, globini, igralski moči, motivni bogatosti, znanju in stvaritvah — M. Skrbinšek. Njegove letošnje vloge kažejo močno igralsko osebnost, izoblikovanost in umetniško višino. V Skrbinšku se strinjata dva igralska načina: teatraličen in demonsko stiliziran. Kadar najde obema človeško podlago in čuvstveno vsebino, ustvari umetniški lik. Njegova najosebnejša črta je demonizem, to je njegov osebni stil. Skrbinškov Mefisto je pretežno trpel na premočnem demonizmu (Prolog). Zrastel je sicer igralsko do izredne scene (Pogovor Mefista z učencem) — ki je edina v uprizoritvi Fausta in jo prištevam Skrbinšku samemu —, toda potem je znova padel. Mimo Župana v «Nevesti s krono», kjer se je demoničnost človeško očistila v mistični zagonetnosti, se je prikazala nato v vsej svoji nečloveški grozotnosti v Kalibanu, ki je svojevrsten Skrbinškov lik, toda izven Shakespearejeve za-

misli. Človeško resničen in umetniško velik je bil Skrbinšek v svojih mirnih vlogah. Od hladnega vojvode Albe se je povzpел do človeško živega Starca v «Grobu neznanega vojaka» in je našel umetniško višino v Tackletonu, ki je letos njegova najmočnejša vloga in najbolj sugestivna. Posebnost pri Skrbinškovih likih so izredne maske, ki bi zaslužile posebno razpravo. Svoje najbolj človeško čuvstvo je pokazal v Polkovniku («Konec poti»), ki spada med njegove močne vloge.

Po igralski moči Skrbinšku letos najbližji je Emil Kralj. Notranje je on drugi pol Skrbinškove narave: enostaven, miren, preprost, čuvstveno primaren, enoobrazen, zelo teatraličen in intelektualno mnogo manj razgiban. Letos se je povzpел do izredno zrelih vlog, ki obetajo res mnogo. Vsak svoj lik izčrpa zgolj v eni smeri, a ga vendar tako človeško poda, da vsebinsko popolnoma zadošča. Vse miselno razgibane vloge navadno igra zgolj teatralično. Takšen je njegov Marki Poza, premalo schillerski, prav tako tudi Engstrand, ki ga je rešil le teatralično, ali Mož v «Pustolovcu pred vrati». Vse močnejši in po naivni resničnosti svojski je v čuvstvenih vlogah. Tu je dosegel svoj umetniški odraz v Matsu, ki je poleg izrazito mehkega Caleba njegova čuvstveno najboljša vloga. Mats je Kraljeva umetniško preobličena narava. Človeško razvit in ob Matsu umetniško pomemben je bil njegov Osborne. Njegova mirnost pa je bila notranje skrajno dinamična. Igralsko je bil v «Viharju» kot Alonzo edini dober, toda osebno manj značilen.

Igralska moč I. Levarja tiči v široki liniji, v oblikovanju zunanje razgibanih junakov. Levar ne grize vase, ne išče vsebinsko in oblikovno novih lic in likov, ampak živi v vedno isti igralski maski. Prav isto je z njegovo mimiko in kretanjem. Izrazito se to kaže v izgovarjavi, ki je recitativno melodična, neizpremenljiva, odvisna le od modulacije in patosa. Levar živi tekst, ne linije junaka, ki ga oblikuje. Zato je njegov Faust propadel, ker mu ni našel jedra. Zato je Manders medel in Bonaparte («Življenje je lepo») igralsko okoren. Neshakespeareški in igralsko neresničen je tudi njegov Prospero, ki ga je Levar pojmoval preveč recitatorsko in svečeniško. Da ni Levar mnogo-obraznik in več teatralik kaže vloga Smrti iz «Pustolovca». Edina vloga je bil Filip II., ki je tudi njegova posebnost. Tu je našel preko teksta silovitega zamaha v oblikovanju Filipove osebnosti. Levar kot Rožmanov Janez pa je nemogoč.

J. Cesar je naš edini situacijski teatralik in komik. Toda njegova igralska komika trpi na neizdelanosti, ni prefinjena, ampak je še trda, brez psiholoških domislekov. (Primerjaj komiko Pavlova kot Potkolesina!) Cesar je več tipizator, toda le

prerad se ponavlja. Žal, da ga uprava kvari z ničvrednimi, šablonskimi vlogami in mu s tem ovira umetniški razmah. Tak je njegov Siebel, Stephano in Florjan Špeh. Iz učitelja Topaza je napravil lik, pa se je v njem prelomil. Kot Župnik ni vzdržal in je mahedravo zahajal v šablono. Boštjan Brvar je ponovitev Topaza. Njegova izredna in igralsko velika vloga je John. Tu je Cesar ustvarjal. Sijajen je tudi kot Matsov ded, kar kaže, da je v Cesarju veliko vsestranskega talenta.

F. Lipah je besedni komik in včasih dober stilist. Zdi se mi pravi tip za stiliziranje junaka. Njegov Wagner je mišljen pravilno, igralsko pa ni povsem doživljen. Višek mimične komike je Brissot, zelo močan. Mimo kopice «vlog» je prijeten kot Gonzalo, nov in svojski pa kot Trotter. To je njegova najboljša letošnja vloga.

C. Debevec — igralec — je znatno šibkejši od režiserja. Pri njem prevladuje inteligenca nad ustvarjalno močjo. Večkrat je zato hladen. Debevec je pri nas v igri prvi uveljavil situacijske domisleke, kar kaže na osebnost. Mimo Ozvalda, ki je najmanj njegov, je dosegel čustveno igralski višek kot Povodni mož. Vojak je po igralski sili močnejši od Stanhopea.

Sl. Jan ni obrnjen na znotraj, njegovo igralsko izživljanje temelji na zunanostih: na širokem, lokovitem gibanju in deklamatorsko patetičnem govoru. Na tem bolehata Don Karlos in Ferdinand. Oblikovne pestrosti nima in psihološko je dokaj nerazgiban. Njegova najmočnejša letošnja vloga je impulzivni, ognjevit Raleigh, igralsko tudi nepričakovano svež.

E. Gregorin je tipizator duhovniških likov (Pastor). Izrazita vloga je Domingo, igralsko tudi najboljša. V salonskih igrah je premedel, osladen in narejen (Kosta Todorović, Gjurijć). Mimo Antonija v «Viharju» je kot gospod Muche igralsko izoblikovan.

Železnik je bil izreden kot Hibbert, kjer je dvignil lik do značilne karakteristike, kot Sebastjan ni vzdržal, toda «Dobro vzgojeni mladenič» je bil dober. — Potokarjev «Narednik» je omembe vreden.

*

Med igralkami je po svoji igralski razgibanosti, čustveni moči, globini in svežosti najvidnejša M. Šaričeva. Njena bit je eterično prosojna in ni telesno tvarna. Njena narava izdihava neko žensko zagonetnost, ki je prej simbol duhovnega bistva ženskosti kot pa telesne polnokrvnosti. (Takšne — zgolj ženske — naše gledališče nima.) Ta poteza daje igranju Šaričeve neko pasivnost, ki se očituje v poduhovljeni telesnosti, neko mirno vda-

nost in nedoumnost. Ona igra vedno sebe. To se kaže v njeni igri. Očitno je predvsem doživetje, ki učinkuje včasih bolj po pristnosti čustva kot igralski sili. Šaričeva je zelo blizu stilizirani igri, tu dobi njena osebnost nov, nadtelesen poudarek. Toda ona je predvsem komorna igralka, uglašena (glas, postava, mimika) za psihološke ali sanjsko nadrealne like. Zato je Kersti umetniški lik in človeško resničnejši od Elizabeth. Šaričevi naravi je tuja schillerska žena. Svoj igralski višek je dosegla kot Auda. Ta njena vloga je po obsegu igralskega doživetja močnejša od Kersti, po stvaritveni učinkovitosti medlejša. Čustveno pristnost je umetniško izoblikovala v Dotki, ki je poleg Kersti in Aude letos njen tretji umetniški lik. Stella ji je po naravi tuja, zato je ni izigrala. Tudi v Arielu se ni mogla razgibati. Arielova dinamika in bogata simbolnost sta izven izrazne možnosti njene umetnosti.

Marija Vera spada med naše igralsko najbolj dovršene igralkke. Njena igra kaže uglajenost, finost in globoko duševno inteligentnost. Ni impulzivna, pač pa umirjeno zrela. Ibsenov stil ji je zelo blizu, tudi njegova moralna in psihološka analitičnost. M. Vera preoblikuje Ibsenove ženske like v žive postave. Žal, da igra zelo malo. — Helena Alvingova je njeni naravi blizu, toda ni ji našla pravega igralskega izraza. Kot Kerstina mati je segla globlje in ustvarila resnično postavo. Vojvodinja Olivareška spada med njene veličastne vloge. Vsak gib je tu svojski in učinkovit, prav tako vsaka beseda. Kot Mrs. Tabret je živela vlogo in je ustvarila mimo pisatelja resnično mater. To ni več mrzla mati, ki modruje, ampak živa, ki ljubi in čustvuje.

Letošnje vloge M. Nablocke so večinoma nezanimive in igralsko medle. Nablocka je močna igralka velike duševne razgibanosti. Njeni naravi bližja je blazirana, rafinirana velemestna dama kot pa tragično zapuščena ženska, dasi jo oblikuje z občutjem in prepričevalnostjo. V svoje erotične vloge vlije mnogo čutnosti. Nablocka ni Marjetica, ker ne more do pristne deklishe naivnosti. Zaradi tega je bila njena vloga dokaj prisiljena in nedoživljena. Pola, Jelena, gospa Cousinetova in Suzy Courtois niso njene ženske postave.

Mira Danilova se je našla edino kot Brita. Vsa njena impulzivna temna narava je prišla tu do popolne veljave. V Danilovi je več volje nego moči in njene vloge kažejo veliko miselne pregnetenosti. Njenemu igralskemu izrazu so bližje zavratne, satanske ženske od notranje čistih in jasnih. Zato je njena Eboli na višku, ko spletkari, in je igralsko izrazitejša od Regine. Pri M. Danilovi je veliko borbe za izraz. Njena mimika je trpk

grenka, njen obraz je vedno enako mračen. Miselne vloge podaja s patosom in podčrtuje njih temno stran (Sestra Waylandova). Zato M. Danilova ne more biti M i k y.

C. Medvedova je zunanje dovršen, teatraličen talent, poln ognjevitosti, nebrzdanosti in odrske gibčnosti. Radi tega je trpela njena Marta. Igralsko dovršena je bila mimo raznih Lucij Plevelovih kot Mistress Fiedling. Njena Matilda pa je zgolj odrska.

Vida Juvanova je letos oblikovala dve veliki vlogi: Berto in Agnezo. Dasi je po telesu Berti bližja, ji ni bila po duši, običala je na površju. Agneza ji je bila prikladnejša, toda mrzla. Njen glas je premonoton.

V.

Vsekakor koristna in plodna je misel, dvigniti gledališko sezono z gostovanji. Gostovanja tujih igralskih skupin na našem odru morejo biti važna za razvoj našega gledališča. Njih pomembnost pa tiči le v njih prvovrstnosti. Samo takrat so gostovanja res potrebna, kadar morejo nuditi našemu igralcu vpogled v tuje umetniško ustvarjanje, oblikovanje in podajanje res močnih igralskih osebnosti in kadar morejo bistriti okus občinstva ter ga uvajati v razumevanje igralske umetnosti. Vsakršna druga gostovanja, ki so igralsko manj vredna od naših predstav in nimajo nikakega umetniškega vzleta, so nepotrebna in celo škodljiva. Vsebina tujega igralskega stila obstoji v igralskem izrazu, prednašanju in občutju. To ne sme siliti našega igralca v posnemanje, dvigniti ga mora le moč igralske tvornosti, to je tistega umetniškega jedra, ki je občečloveško. Vsaktera druga posnemanja zavajajo igralca le v prevzemanje zunanjih, teatraličnih efektnosti, ki pa so brez pravih notranjih, igralsko tvornih sozvanjanj. Igralec prav lahko odstrè tujo zunanjo stilno posebnost ter tako doživi njegovo pravo notranjo umetniško vsebino. Kdaj je igralec duševno oplojen in kolika je njegova duševna razsežnost, se da soditi po vplivu gostovanj, kar je važno za študij igralčeve osebnosti in njegovega stila.

Letošnja sezona je bila natrpna z gostovanji. Pri pregledu različnih igralskih družin, ki so nas obiskale, se kmalu pokaže smer gledališkega vodstva. Vsekakor ni bilo docela pravilno, da so si gostovanja sledila kar drugo za drugim. — Skupina «Moskovskega hudožestvenega teatra» je bila kot igralska celota raztrgana in samo še na posameznikih blesti odblesk nekdanje slave. Igralsko pomembni so bili samo: P. Pavlov kot Porfirij Petrovič, Ljubim Torcov in Podkolesin; Hmara kot Razkolnikov in V. Grečeva kot Pulherija Ivanovna, Ana Iva-

novna in Fekla Ivanovna. — Zanimivo je bilo nato tudi gostovanje «Comédie française», ki so nas stilno uvedli v nov svet, in gostovanje praških igralcev (Dostalova, Vojta, Vydra, Scheinpflugova). — «La petite Scène» je v celoti igralsko hladna razen par igralcev in je učinkovala samo v stilizaciji Molièrove «Prisiljene ženitve» in komedije Anatola França («Komedija tistega, ki se je poročil z nemo žensko»). — «Sinja ptica» je pomenila zgolj scenično in odrsko kabaretsko novost, ne pa kot umetniška skupina. — Nepotrebno pa je bilo gostovanje ljudskega odra «Die Tegernseer» in prav posebno Hrvaških seljakov s «Prigorsko svatbo».

Zelo zanimiva bi bila tudi gostovanja posameznih tujih igralcev v znanih in pri nas že oblikovanih vlogah.

VI.

Posebno poglavje našega kulturnega življenja je opera. Zaslužila bi temeljite in stvarno kritične študije, ki bi utemeljila: pomen slovenske opere, njen namen, njeno vrednost (pevsko, igralsko, muzikalno, režijsko in scenično) in njen dosednji razvoj. Popolnoma jasno je, da je naša opera v celoti umetniško šibka in kulturno pasivna. Saj nikakor ne ustreza težnjam sodobne opere, je brez jasnega cilja in brez pojmovanja svojih umetniških nalog, ter se izživlja v nestilnosti, v starih, do mozga premletih opernih delih in pevsko okostenelem prednašanju. Tudi operni repertoar je dvoličen: hoče z operami zadovoljevati muzikalno izobraženo občinstvo, z operetami pa muzikalno neuko, predmestno množico. Letošnji repertoar je naravnost tip operne brezcilnosti. Opozoril bi rad le na najvažnejše repertoarne nezmiselnosti. Ali je morda znak naše operetne višine Zellerjev «Tičar», morda Lortzingov «Carintesar», morda Straussova «Beneška noč» in druge? Poleg Verdijevega «Ernanija», Bellinijeve «Norme» in podobnih poslušamo prav tako že do neokusnosti pevsko in igralsko okostenelega «Gorenjskega slavčka», «Prodano nevesto», Křenekovega nezmiseln dojetega «Jonnyja» in večno se ponavljajoče opere v osladni zastareli izvedbi, režiji in sceni. Ali ne obsega pravi letošnji repertoar zgolj Wagnerjeve «Valkire» — pevski in odrski pozkus — in nič bolj uspelega «Lohengrina»? Nova je še «Hasanaginica» (Šafranek-Kavič) in umetniško nepomembno, muzikalno nebogljeno, vsebini Cankarjeve farse neskončno oddaljeno Bravničarjevo «Pohujšanje v dolini šentflorjanski».

S tem se je komaj nakazal uvod v kritično razpravo o slovenski operi. O režijski in scenični izvedbi del v operi sploh

ne morem govoriti. (Izvamem Debevčovo režijo «Pohujšanja»!) Znova bom samo opozoril na režijo obeh Wagnerjevih del (Krivecki), na okostenele režijske domisleke pri italijanskih operah, na omladno režijo «Evgenija Onjegina (Krivecki), «Gorenjskega slavčka», «Bohème», «Norme» in drugih. Končno pridem do največjega slovenskega oksimorona, do Povhetovih operetnih režij, kjer ni najti razen plitke tradicionalistične režije niti drobtine režijskega znanja in sposobnosti.

Jasno je tudi, da opera ne pozna ne režije pevca ne režije pevskega zbora, komaj režijo baleta. Na globino režijskih domislekov da slutiti zvočnik, najnovejša scenična naprava pri «Črnih maskah», s katero je režiser razbil poslednjo pevsko in igralsko iluzijo. O igrilstvu pevcev si pri nas niso na jasnem in povsem prevladuje, kljub Šaljapinovim igralskim stvaritvam, prepričanje, da bodi operni izvajalec zgolj pevec ne pa tudi igralec. Seveda o napačnosti tega nazora ne bom razpravljajal.

Na isti višini kot repertoar in režija je tudi naš operni pevec. Izvamem res kvalitativno redke in izredne pevce. Velika hiba večine pevcev je izgovorjava. Ne znajo pravilno izgovarjati in peti slovenskega besedila. Po pevski kvaliteti je večji del pevcev-solistov pevsko še nezadosten. Marsikomu služi naša opera le za šolo. Kako naj poobčutim Marčecovo nedognano in neizšolano petje, ki je povsem šele na svojem pevskem začetku? In Marčec poje Lohengrina! Pevskemu zboru popolnoma manjka pravih tenoristov in sopranistinj. Višek naše pevske umetnosti pa je opereta. Pojmovanje operete pri nas je naivno. Kajti ne zavedamo se, da mora biti operetni izvajalec res tudi velik pevec, ne pa zgolj slab igralec. Naša opereta pa poudarja zgolj njegovo problematično igralsko stran (Drenovec, Povhe, Peček in podobni).

O muzikalni izvedbi, o orkestralnem podajanju, o zborovskem petju in o posameznih solistih bi bila nujna obširnejša študija.

VII.

S tem je očitno pregled minule sezone. Še dokaj malenkosti bi bilo treba omeniti (n. pr. «Gledališki list»), toda v njih ni glavno težišče. Zanimiva in prav tako važna bi bila tudi študija o našem občinstvu, ki je neke vrste soigrajoči del gledališča in ki vsaj podzavestno soglaša in podpira obstoj takega gledališča, kot je. Tak psihološki oris bi odkril najrazličnejše podtalne vzroke naše gledališke krize in razblinil marsikatero iluzijo. Seveda živi duševno globlji del občinstva v večni opreki z gledališko smerjo, toda njih protest je molčeč.

S tako zgodovino minule sezone stojimo pred novo, o kateri pa še ne vemo ničesar.

P R I G O S P E M U R N O V K I

I V A N G R A H O R

(Nadaljevanje in konec.)

Dogodek z eksplozijo.

Vojna še traja. Nihče ne ve, kam še pridemo. Nad mestom se pojavljajo sovražni zrakoplovi in mečejo bombe. Na polju se je vnelo municijsko skladišče in porušilo del predmestja. Mile je bil na sprehodu, ko je zagrmela eksplozija. Močan zračen sunek ga je potegnil vznak, da bi bil kmalu sedel na sredo ceste. Sprehajalci so začeli bežati proti mestu, vsipali so se iz gozda kot hrošči in ob vsakem novem poku so se poganjali z novo brzino. Tekli so v curkih. Mile je kmalu zastal. Počasi se je zibal ob strani sorodnika, ki ga je bil slučajno obiskal. Sram ga je bilo lastne nemirnosti, ker je hotel pred vsakom pokazati hladno kri. Spraševal ga je o vojni in o življenju v jarkih, o Ukrajincih in o še majših stvareh. V sebi je že dognal, da ni eksplozija velikih skladišč nič posebnega in da se ne boji tudi, če bi vse mesto porušila. Mesto je nenavadno vrelo, ko sta se vračala. Poslovil se je od svaka in hitel domov.

Prerival se je iz ene ulice v drugo, ljudje so ga suvali in vpili nad njim. Zdelo se mu je zelo zanimivo. Prebivalci mesta so zaprli vse ulice, podobni so bili vojnim beguncem, obloženi s hišno opremo in s culami oblek. V pisanem toku so vreli na polje. Klicali so se čez cesto, matere so hitele naprej z otroci, pod plašči so tiščale na prsih skrite dragocenosti in zlato. Lasje so se jim razpletali in jim padali na oči. Dva stara gospoda sta glasno govorila o zadnjem potresu in prerokovala mestu pogin. V ozadju je puhal pritisk groma. Zdelo se je, da zemlja z vsakim pokom odpre svoje žrelo. Buh...

Mile se je opotekel v vežo. S smehom na ustih se je preril med ljudi, stopal je čez skale raznega blaga in komaj došel na stopnišče. Iz kuhinje je pridrvel gospod Murn in se pripravil, da vse pozaklene. Presenečen je obstal na pragu in jeknil.

«Ješ, ješ, gospod Mile, hitro odtod! Vzemite s seboj odejo in kar imate! Odejo vzemite, bo mraz.»

S polja je veter prinašal šumenje taborečih množic, vmes je odmeval grom. Leon in Mile sta kmalu našla taborišče domačih beguncev, tam se je zbrala vsa hiša št. 1. Pred kopicami je koračila Lija. Hodila je mirno gor in dol, kakor da se ni zgodilo nič, le njen obraz je žarel in izdajal, kako uživa. Opazila je prihajajoča dijaka in stopila naproti.

«Nocoj boste spali pod nebom.»

Čemu ne? — sta se razveselila, rekla pa nista in tudi začudila sta se samo v sebi. — Glej, glej! Liji se je odvezal jezik.

«Čemu neki?» sta spregovorila. «Eksplozija pojema in do noči je še čas za beg.»

Našla sta gospodinjo, ki je že mirno sedela na svojem.

«Kje so odeje, Leon?»

«Odej ni. Mi bomo spali prav lepo in mehko doma v posteljah.»

«Glej ga! Še tukaj ne boš zatisnil oči», so se vmešale sosede in potem jih je zagrnil nov trušč.

«Hiše se rušijo.»

«Ogenj! Kadi se.»

Krog in krog se množe kopice blaga in otrok, starši vrešče in begajo. Kdor je zavzel dober prostor, čepi in nadzoruje okolico. Lija je spet zapustila svojce, obe materi jo kličeta nazaj, Mina hiti za njo skozi vrvež, a vse zaman. Zdaj so stopili že v prazni del ulice, komaj jih oko še razloči: Leon, Lija in Mile. Vračajo se v stanovanje, njihov načrt je trden, da ni nevarnosti in da predlagajo vrnitev.

Mile je legel pol ure nato, prvi, in s smehom na licih je zaspal. Smejal se je, ko so ga vsi plašili, da ni varno spati pod streho in še posebno v pritličju. Lija je pomagala in to je bilo, kakor da ga poziva, naj bo junak, ki vzdrži neustrašeno in hladno kri, kakor ona. Poslednja beseda iz kuhinje mu je brnela v ušesih in je bila njena. Oj ti, visoka Lija.

Drobci.

Po tistem groznem potresnem večeru, ko je zračni pritisk res podrl nekaj zidov, se je življenje hiše št. 1 vrnilo na stari tir. Pretekli so meseci šole in snega, spet je prišla pomlad, a Mile se ne spominja kakih posebnih dogodkov. Malenkosti so že bile; tu in tam se je kaj pripetilo v domačem krogu. Prišla je Pepca z Dolenjskega in ostala pri svoji teti tri dni. Spala je v isti sobi in nič se ni bala. Leon in Mile sta šla večkrat z njo v mesto in drugo jutro, v nedeljo, sta bila zaspana. Pepca je bila zdaj že domača, prišla je po zajtrku spet v sobo in vrgla oba iz postelje. Takšen hudiček, pravi hudiček je za svoje petnajsto leto.

Na vrtu je zrasla trava, pod kostanji si lahko tudi legel in bral knjigo. Zvečer je navadno čas za telovadbo, za metanje ročk in za igre. Bahanje pred dekleti človeka mine. Včasi se je Mile z velikim užitek razvedal po drevju, zdaj je postal resnejši. Najlepše kostanjeve veje ni več. Kadar zadene pogled njeno mesto, njeno okrušeno ramo, se Mile začudi in ne razume, kako se je mogla zlomiti?

Zakaj prav pod njim? Pogledal se je in je imel občutek, da je močan. Taka misel pride tudi, ko človek bere junaške in detektivske zgodbe. Na vrt pridrvita Nada in Herta, divji sta in neumni, iz vsake igre napravita smeh in vrišč. Pobral bi perišče kamenja, da ju spodiš, a ne smeš, in zmerom bolj drzni sta. Obkrožata ti ležišče, skačeta čezte in vpijeta:

«Smrt, smrt, vstani že...»

Pregnal bi jih s kamenjem, pa ne smeš; nekoč si zbil steklo iz velikih vrat. Veš, da boš plačal škodo, bežiš pred zasmehom in se še sam režiš z ljudmi, da ne opazijo, kako si potipal denarnico in si mislil: pet ur inštrukcije. Od nekod so prileteli Wielicki, brskajo v drobcih stekla in raznašajo nesrečo po hiši, kakor da so oni prvi zvedeli zanjo.

Miletu so v želodcu od prvega dne. Od vseh vetrov znašajo pošte, mešajo se med dijake in jočejo, če udariš. Franci in Karl kujeta z deklami zarote proti vsem, mali Fric rad tožari. Vsak teden preplavijo hišo z zastavicami izzivajočih barv, da se jim komaj umakneš. Ali se boste čudili, če je človek končno sit bedastoč in udari? Murnova dijaka sta skrajno dostojna in vesta, kaj je prav. V stanovanju pa žaljivk ne preneseta. Tako je prišlo do prvega obračuna in je moralo priti; Mile ni kriv.

«Kdo je windischer Hund, windische Schweine, Pakasch in gemeine Bande?»

Karl Wielicki stoji sredi Murnove kuhinje in bruha v ljudi take psovke. Mile je poslušal in ne more več, stiska pesti, premaguje se in ne more več, plane, udari. Prevrnil je Karla na divan, da so zaškrtali leseni tečaji, in gospodinja je planila vmes. Tako je prišlo in ne govorimo več. Leon in vsi sošolci bi storili tako.

«Vem, a tepsti se ne smete, njihov oče je vladni svetnik», pravi gospod Murn. Torej prizna tudi on. Ali so ženske banda, če demonstrirajo za sladkor in petrolej?

Konec.

Leon in Mile jesta kruh z Martinove ceste in vse razumeta. Ker nočeta, da bi zvedela gospodinja, sta začela skrivati hlebček v Miletov koš, ki je v sobi pod levim oknom. Dolgotrajna vojna je vplivala tudi na Leona. Turk ni bil nikoli dobrega zdravja, že večkrat se mu je vlila kri in postal je bled. Hlačnice mu otepajo okrog beder, suknja se pobeša čez ramo, lica so se nagubala. Če stoji pred zrcalom, si vedno misli, da je spet lačen, in pravi, da se spominja sedmih suhih krav. Mile gladu skoraj še ne pozna in le občuduje tovariša, ki hodi radi majhnega hlebčka neokusnega kruha tako daleč, prav na nasprotni del mesta.

«Kaj pa, če gospa slučajno pogleda v moj koš?»

«Zakleni! Ni treba, da bi vedela.»

Česa se Turk boji? To je bilo zanimivo. Mile je ocenil skrivnost in zdelo se mu je, da se spleča. Prejšnje leto je stanoval pri gospodi. Hrane so imeli še manj kot pri Murnovih in glad je tam najbolj občutil Slavko, njegov brat. Za Binkošti je bilo, oba sta ves popoldan tavalala po mestu, sama sta ostala, utrujena sta bila in lačna. Kako prav bi bil takrat prišel takle hlebček... Zdaj se je Mile spominjal tistih dni in je postal Leonu zvest prijatelj. Kdo ve, kako se mu je pripetilo, da je nekoč pozabil ključ. Šele v šoli se je domislil. Zdaj je že vseeno.

Gospa stoji pri štedilniku, kopačko drži v levi roki in se huduje na nekoga, ki bi bil lahko neskončno daleč. Ob vhodu v spalnico sloni Leon, vse prste je zataknil za robove telovnika, obraz se mu je povesil in za njim so se vsuli dolgi lasje. Gospod Murn dela. Obrnjen je proti oknu in nemirno pogleduje čez hodnik na vrt, kjer se v travi in listju še bleščijo deževne kapljice. Vsi trije so odzdravili malomarno, gospa se je le za hip ustavila v govoru, potem je zaprla še vrata v vežo; ni hotela, da bi slišali drugi ljudje ali pa se ji je zdelo, da je njen glas že šibak in ubit. Pripravljati je začela kavo, a jo je že popolnoma pozabila. Še nikdar ni bila tako huda. Na suhem vratu se ji napenjajo žile, glava se ji je stegnila daleč nad prsi, da že ni več samo del telesa, s katerim jo veže le še odločna kretnja desnice. Solnce ji sije skozi okno naravnost v obraz in jo muči, ker se ji desno oko solzi.

Ko se je Mile ustavil v malem prostoru med gospo in Leonom, mu je postalo tesnó, začutil je, da se je tudi v njem nekaj zgodilo. Čutil je nekak strah, izgubil je oni občutek, ki mu je v hiši št. 1 določal le mesto gledalca. Nekje, prav blizu, je zadevalo srce ob steno, zunanosti so odpadale, pod njimi so se odkrivale nove misli in v njih razum ni našel izhoda. Mile je stopil naprej, oprl se je z desno roko na divan, ozrl se je, kakor gospod Murn, skozi okno in ni videl ničesar. Potem je sedel na divan in poslušal, a tudi razumel ni vsega.

«Saj nisem jaz kriv», si je začel pripravljati svoj zagovor; a je to namero takoj zavrzel. Ko jo je popolnoma strl, se mu je zdelo, da se je znašel in se je zravnal na svojem mestu, da bi poslušal vse do konča. Čudno je bilo, da še ni razložil besed, padale so v zmišelnost in tam sproti izgubljale svoj vsakdanji pomen. Z vsako se je potopil še globlje, nazaj v doživetja, ki so bila nekoč majhna in zdaj že skoraj pozabljena, da se človek začudi, ko stopajo predenj. V kaki zvezi se mi povračajo te tako daljne podobe in pletejo

svojo mrežo krog nas? Ali ni gospod Murn že dostikrat molčal in pogledoval takole na vrt? Ali se niso gospej zmerom solzile oči? Vsa ta notranja vprašanja so le še odločneje zaokrenila njegovo pozornost od zunanosti v komaj čutno vsebino dogodka. Naenkrat se mu je zdelo, da gospejine stroge besede niso obsodba; da so tožba in prošnja in da on to razume. Le gospa Murnovka bi to prošnjo rada v svojem glasu zatrla in skrila pred vsemi ljudmi.

«Leonu sem povedala, zdaj naj še vam, Mile. Kakor vas imam rada in oče vas ima rad, tega ne maram. Da bi moji dijaki od drugod sprejemali in prinašali kruh, kakor da stradajo, tega pri meni ni bilo in nočem, da je. — Jaz sem zmerom skrbela, nobena gospodinja ne skrbi tako za študente, pri gospodi so stradali, mi pa nismo. Povejte, če ni tako! Ali ste bili kdaj lačni?»

Dalje ni mogla. Zadnje besede so se ji kar trgale in čisto suhe so bile, niso povedale vsega. Nato je zajokala, kakor da ne pričakuje odgovora.

Mile je sedel nemo na divanu in se ni več oziral, a zdelo se mu je, da vidi vse tri obraze popolnoma razločno.

Ali ni vseeno, kaj in kako je bilo?

Leon ni rekel ničesar, zato se je povrnil v sobico globok mir. S sklonjeno glavo je šla gospa proti vratom do shrambe; vlovila je v roko dve solzi in jih otrla v predpasnik. Gospod Murn se je ozrl za njo.

«Saj ni treba tako vpiti, mati! Povedala si mu in meni je ljubše, da gre, če mu ni prav. Vi pa tudi, gospod Mile.»

Ko je to rekel, se je gospod Murn dvignil od okna mirno, z obema rokama je prijel naočnike in jih odložil. Prisedli so k mizi in pili kavo, samo gospa se je še nekoliko nekje pomudila. Potem so si vsi naenkrat pogledali v oči.

«Le glej me. Turk! Pa vi tudi. Huda sem», je še ponovila gospa, preden sta se dijaka odpravila h knjigam. Leon je vzel v sobi iz koša poslednji krajec kruha z Martinove ceste, ga zavil v papir in odšel.

Mile ga ni spraševal in ni rad premišljal o tem sporu z gospodinjjo. Stvar se je sama rešila tako, da si je Leon poiskal drugo stanovanje, daleč od Murnovega. Minila sta nato dva tedna, preden jih je prvič obiskal. Suh je bil še nekoliko bolj in očitno bolan. Gospod Murn ga je menda srečal na ulici in privedel v hišo. Najprej ga je oštel, zakaj ne pazi na zdravje.

«Vam je treba hrane, kakor ste jo imeli pri nas. Še pol leta tako, pa vas pokopljemo. Dobro poglej, mati, kako je rumen!»

«Jaz nisem mislila, da pojde ta vrag res drugam stanovat.» Turk je pogledal gospo, ki je to rekla in ji smeje odvrnil:

«Saj vem. Predolgo sem bil pri vas. — Zapodili ste me.»

Zdaj se je smejal tudi gospod Murn:

«Fant! Kar s palico vas bom.»

«Poslušajte, Turk! Zdaj morate priti vsak dan k nam na kavo.»

Šele zvečer se je Leon poslovil od hiše št. 1. Mile ga je spremljal, da bi se pogovoril z njim, zdelo se mu je potrebno.

«Boš videl, Mile, da me ne bo več, ker človek nikdar ne more od vas domov.» Leon govori in gleda hladno po ulici. Glej, prav takole bi lahko rekel, mogoče kmalu spet pridem, si misli Mile. Po poti do doma se mu vrača ista misel že drugič, s tako mislijo gre človek domov, kadar je naenkrat bolj sam. Mogoče prideva nekoč k njim oba, tako, kakor je prišel Turk, sama, mogoče niti ne bova vedela, kam greva, in gospoda in gospe Murnovke ne bo več.

S T R A Ž N I K

V I N K O K O Š A K

Prav za prav bi vas moral ukleniti», je rekel stražnik Ivanu Kranjcu, ki ga je moral spremiti z vlakom v preiskovalne zapore oddaljenega mesta. «Toda če mi obljubite, da ne pobegnete, vas ne bom uklenil.»

Nato sta odšla molče na postajo in sedla v vlaku v poseben oddelek.

«Dolga bo», je spregovoril stražnik, slekel plašč in ga obesil v kot. «Prav za prav ne grem nič kaj rad, revmatizem imam in v vlaku se človek najlaže prehladi.»

Potem sta spet molčala in namestila svoje stvari po policah.

Naenkrat se je stražnik obrnil h Kranjcu:

«Ampak vaše obleke je škoda za zapor. Obleči bi morali kaj slabšega. V takihle zaporih se obleka tako pokvari in dandanes je vse tako drago. Koliko jo porabim samo jaz v službi. Le pogledjte, kako oguljen je moj plašč, no, pa upam, da mi ne bo treba kupiti novega.»

«Zakaj ne?» je vprašal Kranjec.

Ni mu odgovoril naravnost.

«Koliko, mislite, da imam službe? Petindvajset let, pa brez vojne. Pred prevratom sem bil v Trstu, potem so me internirali Italijani in tri mesece vlačili po taboriščih, ker sem poslal fanta čez mejo v šole. Končno so me vendarle izpustili in dobil sem službo tukaj. Do predlanskim sem delal službo zunaj, sedaj pa ne morem več in me uporabljajo le še v notranji, ali pa za stražo javnih poslopij. Sicer pa mislim kmalu v pokoj; samo na novo službeno pragmatiko čakam, zato si tudi ne kupim novega plašča.»

«Ali ni neroden takole visok ovratnik?» ga je vprašal Kranjec, ko je videl, kako težko diha, ko je malo delj govoril. «Zakaj pa se ne napravite malo bolj udobno?» Potem je vzel s police svojo aktovko in začel razkladati po klopi jestvine, da bi večerjal. Ponudil je tudi svojemu spremljevalcu. Sprva se je ta branil, nato pa je vseeno vzel, samo Kranjec mu je moral obljubiti, da tudi on ne bo odklonil njegovega. V zavitku je namreč imel nekaj sira in šunke ter črnega kruha in pollitrsko steklenico dalmatinskega vina.

Preden sta začela jesti, je stražnik odpel bluzo in odložil ovratnik ter pas s samokresom na polico. Ko sta se nasitila, sta popila vsak pol steklenice vina.

Enolično udarjanje koles ob tračnice, popito vino in utrujenost sta ju vedno bolj uspavala.

Kranjec je sedel v kot in se naslonil na plašč, da bi zaspal. Stražniku pa se je hotelo govoriti, ker ni smel zaspati. Pravil je Kranjcu o svoji družini, o sinu, ki bo letos maturiral in tako hvala bogu prišel do kruha, in o hčerki, ki je že nekje v pisarni, da malo pomaga doma.

Potem je spet začel o plašču: «Če ne bodo kmalu sprejeli pragmatike, si bom res moral kupiti novega.» Ogledeval je plašč od vseh strani in poznalo se mu je, da res ne bo več dolgo zdržal.

Spet sta utihnili. Kranjec je kmalu zaspal. Ko se je čez kako uro zbudil, je videl stražnika, kako se bori s spancem. Zasmilil se mu je, zato mu je rekel: «Pa se še vi malo naslonite in zaspite; gotovo ste utrujeni.»

«Včeraj sem imel nočno,» je pravil stražnik, «danes pa me je poklical predstojnik, ko sem prišel v službo, k sebi in vprašal, ali bi vas hotel spremiti. Da bi sicer že lahko šel kdo drug, vendar pa, da bi mlajšega težko pogrešil, ker je precej opravka zunaj. Potlej pa je še rekel, da niste nevarni in da se mi ni treba bati, da bi mi ušli. No, pa sem si mislil, kaj hočem, morda pa bi le šel, v teh krajih še nisem bil in nekaj jajc, moke ali masti lahko kupim za dom. Pravijo, da je tam precej ceneje kot pri nas. Zdajle pa sem prav za prav precej zbit; saj veste, včeraj nočna, danes vi, jaz sem pa že star.»

«Ne uidem vam, nikakor ne,» je rekel Kranjec in si mislil: «če bi tudi nameraval, temu gotovo ne bi, star je in prav za prav dober človek; kakšne sitnosti bi mu napravil s tem, morda bi zgubil še službo, on pa že računa na pokojnino.»

Zleknila sta se vsak v svojem kotu in zaspala.

Kranjec se je zbudil precej zgodaj. Skozi okno je videl medle silhete mimo bežečih brzozavnih drogov, na obzorju se je svetlikalo, v nekaterih oknih vaških hišic je gorela luč.

V kupeju je bil slab zrak, Kranjec je čutil v ustih neprijeten okus, kakor po neprespani noči. Hotel je odpreti okno, da bi se malo osvežil. Ko pa je pogledal na svojega spremljevalca, ki je trdno spal in kateremu se je poznala utrujenost na obrazu, mu je bilo hudo, da bi ga zbudil. Stopil je preko njega, ki je imel noge uprte ob steno, tiho odprl vrata in stopil na hodnik. Odprl je okno in strmel v pokrajino.

Čez nekaj časa je zaslišal za seboj težko dihanje, pogledal je v kupe in zagledal stražnika, kako si menca oči in se ne more spomniti, kako je zašel semkaj. Vstopil je v kupe in se zasmeljal:

«Ali ste že mislili, da sem vam ušel?»

«Ah, saj vem, da ste dober človek,» mu je odvrnil stražnik, «le zakaj neki se pečate s takimi rečmi. Škoda vas je. No, mislim, da ne bo hudega in se bova kmalu spet kje srečala. Pa ne takole kot zdaj. Samo, če me boste hoteli poznati takrat. Prav nihče nas ne mara, še matere grozé otrokom z nami. Moj bog, kako pač mora človek živeti, saj ni najprijetneje otepavati se vse življenje s pijanci in barabami. Če bi imel človek opraviti samo s takimi kot ste vi, bi že šlo. No, sicer pa pojdem menda vendarle kmalu v pokoj.»

Vlak je nenehoma hitel preko ravnine, kjer je še tu pa tam ležalo kaj snega, droben dež je enolično pršil na okna, na obzorju sta se stikala neskončna ravnina in nebo.

Molčala sta in premišljala vsak svoje.

KNJIŽEVNA POROČILA

F. S. Finžgar: Zbrani spisi III.—VII. V Ljubljani 1929. Založila Nova založba v Ljubljani. Strani 272.

Leta 1912. sta izšla prva dva zvezka Finžgarjevih zbranih spisov, ki obsegata zgodovinski roman «Pod svobodnim solncem». Delo je tedaj v «Ljubljanskem Zvonu» zelo stvarno in v bistvu zelo pravilno ocenil dr. Janko Lokar (L. Z. 1915., str. 185.—191.). Tretji zvezek je izšel šele leta 1922. Lansko leto je izdala Nova založba, ki je od Jugoslovanske knjigarne po vojni izdajo prevzela, že sedmi zvezek. O vseh teh po vojni izdanih spisih ni «Ljubljanski Zvon» objavil nobene ocene. Zamujeno po možnosti izpolniti je namen tega referata, ki bo skušal v kratkih opombah ob posameznih zvezkih ugotoviti najvažnejše vrline in nedostatke.

I.

Ves tretji zvezek izpolnjuje socialni roman «Iz modernega sveta», ki je bil prvič natisnjen leta 1904. v «Domu in svetu». Delo je po svoji problematiki med onimi proizvodi svoje vrste, za katere je našel Upton Sinclair nekoliko zlobno, toda duhovito opredelitev, češ, da razrešujejo socialni problem na ta način, da zvežejo delavskega voditelja in kapitalistovo hčer v svetem zakonu. Skoro dobesedno tako je pri Finžgarju, ki je vrhu vsega

vedno pripravljen, v stvari, ki jo idejno odklanja, videti akcijo zlih in podlih človeških moči. Odtod njegovi shematični in neosebni značaji ter povsem svojevoljno razdeljevanje dobrih in zlih osebnih kakovosti med zastopnike kapitala in delavstva.

Pri tem pisatelj zelo nedostatno pozna milje, zlasti meščanskega. Tu se včasih približuje naivnosti. Edino, kar je na romanu razmeroma pozitivnega, je dovolj zanimivo in napeto pripovedovanje dogodkov, kar pa je vrlina le tedaj, če bralec lahko pozabi nežive obrise oseb, ki to dejanje vodijo. Pa niti ta pisateljska spretnost ni v tem romanu v najvišji fazi svojega razvoja. Do viška je prišla šele z zgodovinskemu epu «Pod svobodnim solncem», čigar največja odlika je poleg rodoljubnega zanosa morda ravno plastično in do napetosti zanimivo pripovedovanje. Roman «Iz modernega sveta» bo zadovoljil le najpreprostejšega bralca. V izbranih delih bi ne smel biti ponatisjen.

II.

Četrty zvezek obsega dva spisa: novelo «Dekla Ančka» in «vsakdanjo povest brez konca» — «Srečala sta se...». Obe sta izšli v «Domu in svetu», prva leta 1915., druga leta 1905., torej med obema romanoma, med socialnim in zgodovinskim. V vsem Finžgarjevem delu, ki se je menda pričelo s pobožnimi soneti in sonetnimi venci v Jeranovi «Zgodnji Danici», živita zlasti v prvi dobi drug poleg drugega dva elementa, ki sta si tuja in celo nasprotna in ki se le redko zlivata v enotno snov. To sta njegov prirodni zmisel za stvarnost in pa neka privzeta ali kakor koli vcepljena mu poetičnost, ki je čisto sentimentalna in skoro vedno nepristna. Brez pretiravanja se lahko trdi, da se je ta tuja primes iskreno izrazila in s stvarnim darom strnila samo v romanu «Pod svobodnim solncem», kateremu je dala oni junaški polet in zanos, ki je značilen za to najbolj uspelo delo Finžgarjevega zgodnjega pripovedništva.

V povesti «Srečala sta se» je ta nepristna poetičnost ali to monotonsko in neizbirčno deklamiranje o velikih in majhnih stvarih še zelo važen sestavni del. Predmet povesti: ljubezensko srečanje dveh zelo mladih in zelo obupanih ljudi (on zaradi nepretragične brezposelnosti, ona iz istega razloga in še zaradi nepretragično nesrečne prve ljubezni) je predmet za lahkotno veseloigro, ki bi smela biti kvečjemu malce sentimentalna. Mladi Finžgar ga tolmači in pripoveduje «krvavo» resno in žalostno, brez najrahlejše ironije (mlada človeka resno govorita celo o samomoru, važen psihološki moment je grob junakove matere), — in se ne nasmehne niti tedaj, ko se po tolikšnem obupu tako idilično znajdetta v objemu. Nasprotno, zdi se, da hoče pokazati celo dvigujočo moč ljubezni... To je mnogo blage žalosti za nič. Ginljivost zaradi ginljivosti.

Popolno nasprotje tej povesti je «Dekla Ančka». Kmalu po velikem romanu in po odmoru, ki ga je v njegovem delu povzročila izžrpanost po tem obsežnem tekstu, se je Finžgar na novo usmeril. Zdi se, kakor da bi mu bilo ogromno delo, ki ga je s svojim delom dovršil, odprlo pogled na pravo in primerno, stvarnem in njegovi naravi ustrezajoče opisovanje. Pričel je brzdati sentimentalno poetičnost in gojiti stvarno pripovedovanje. Boj za novi način se jasno izraža v nekaterih črticah desetega in enajstega leta in je v prvi obsežnejši stvari po premoru, v povesti «Sama», najbolj očiten. «Dekla Ančka» pa je že primer novega, očiščenega sloga.

Povest dveh mladih, siromašnih kmetiških ljudi, ki se imata rada, ki se želita zvezati in ustanoviti svoj dom in ki ju mlada kri prehitita ter jima po-

vzroči mnogo bridkosti in trpljenja, pripoveduje Finžgar stvarno, jasno in prepričevalno. Prava pisateljska gesta, katere zmisel je vedno samo: «Poglejte, tako je življenje!», se mu sicer močno izprevrača v manj pisateljsko, ki pravi: «Tako se greh kaznuje!», toda vendar še dovolj obzirno in prikrito. Volja, ki je v tem tihem boju med pisateljstvom in učiteljstvom, je morda nekoliko vplivala na potek fabule, zlasti na nekoliko raztrgani zaključek z Aničino nepotrebno in tudi tehnično nezadostno obdelano potjo v Ameriko. Sicer pa ima novela vse značilnosti Finžgarjevega pisateljsko-človeškega obraza: rahlo idealiziranje in primitivna delitev ljudi na dobre in zle. Poznanje miljeja, ki je sedaj kmetiški, je izvrstno; enotnost in zgradba povesti v velikih obrisih dognani. Slog jednat, kratek in trezen. Skratka: dobra, solidna in zanimiva povest.

III.

Peti zvezek združuje pod naslovom «Prerokovana» štiri «slike iz svetovne vojne»: «Boje», «Kroniko gospoda Urbana», «Golobovo njivo» in «Polom». Po vsebini bi pa sodile v ta zvezek tudi še «Slike brez okvira». «Prerokovana» je po najobsežnejši povesti, po «Bojih» (1915/1916), nedvomno Finžgarjevo najzrelejše in najpopolnejše delo in pomeni v proizvodnji njegove zrele dobe prav tak vrhunec kakor «Pod svobodnim solncem» v proizvodnji njegove mladosti.

Po tej knjigi ostane najdalje v spominu njen ton, njeno osnovno razpoloženje, ki je hkratu njena dragocenost. Finžgar je navadno v svojem pripovedovanju hladen in trezen, neintimen. O življenju govori tako, kakor govori skoro vsak resen človek njegovega stanu. Skoro vedno je preprosto moralističen. Zdi se, da zaradi tega, ker ga opisovano življenje vendarle redko, redko prevzame do dna. Pri «Bojih» se mu je očitno godilo drugače. Mogočnost iz tira vrženega življenja je odprla tudi to, tako nedostopno notranjost. Zdaj mu človeško življenje ni več tako preprosto in tako lahko razumljivo. Pač, njegovo ospredje je še vedno boj običajnega dobrega in zlega, toda nekje v nedostopnih globinah, ki jih Finžgar tu prvič in doslej morda poslednjič dojame, pa je življenje še velika in žalostna skrivnost, ki vzbuja v pisateljevem srcu skoro groznico pred veličino časa in prvobitno bolečino nad usodo človeškega rodu. Še v nobenem svojem delu ni Finžgar tako dojel življenja. Nikdar ni bil tako resnično, čeprav še vedno štedljivo intimen.

Tudi tu je njegovo pripovedovanje preprosto in neumetelno. Tudi tu so značaji zopet opazovani skozi rožnato steklo navadnega idealizma. Zopet srečujemo neresnično zle ljudi. Toda vsi nedostatki so kakor raztopljeni v resni in plemeniti toploti občutja. Delo je strnjena in krepka celota. Življenje poteka naravno in smotreno, dokler se končno ne odtrga z grozo. Toda tudi ta groza je harmonična in vzbuja bolj občutek pretresljive lepote nego življenjsko bolečino. Nedvomno, kakor bo roman «Pod svobodnim solncem» še dolgo brala mladina, ki je željna junaških in velikih dogodkov, tako bo še dolgo bral «Boje», kdor si bo želel resnega, plemenitega in v pravem pomenu besede človeškega in intimnega berila.

IV.

Najobširnejša in najpomembnejša povest šestega zvezka je «Sama», ki obsega tri četrti knjige. Izhajala je leta 1912. v «Domu in svetu». Po upadu po zgodovinski epopeji je prvo pisateljevo obsežnejše delo. Ves njen ustroj

je značilen za proces preorientacije v smeri in področju, ki se je v Finžgarju tedaj vršil. Zmes strogega in poetičnega sloga ter mešani mestni in podeželski milje dajeta povesti značaj negotovosti in neodločnosti. Zato ni čuda, da je povest razstrojena tudi v zgradbi, kar je pri stvarnem Finžgarju sicer redk pojav. Oseba in usoda, ki ju želi predstaviti kot poglavitni, sta osrednji samo po položaju, ne pa tudi po važnosti. Nedvomno sta Smrekarjev boj za denar in oblast ter Minkina pravda za pravico važnejša in pomembnejša nego neizrazita in medla zgodba brezosebne Alene v ljubavnem in poklicnem življenju. Tako je celota povesti raztrgana v več delov, ki se drug z drugim bore za osrednjo pomembnost.

Značaji so tu risani v posebno grobih in očitno neverjetnih potezah in so ali neokusno odurni ali pa neresnično plemeniti. To velja zlasti o obeh najizrazitejših osebah, o Smrekarju in junaški učiteljici Minki. Alena sama je popolnoma medel pojav. Nekateri stranski značaji so nejasni, neokretna skica je jeguljasti ljubimec Brest. Povest je navzlic poučni volji celo v tem pogledu skromno delo, ki danes ne bo več zanimalo in ki bo kot prehodna točka v Finžgarjevem delu pozabljeno.

Poleg «Same» vsebuje ta zvezek še štiri krajše povesti. Nastarejša «Kakor pelikan» je prežalostna, a tudi prevsakdanja zgodba. Nekoliko bolj prepričevalna je tragična smrt gostača «Boltežarja», dasi je mnogokje literarna. Še najbolj resnična in preprosta je «Naš vsakdanji kruh», v kateri se je Finžgarju posrečilo podati mnogo resničnega trpljenja ubožne kmetiške družine. Poslednja, «Tri črne žene» je novejšega datuma. Zdi se mi nekam čudaško shematična v svoji tendenčnosti. Kot gola pripoved pa bi bila popolnoma nesprejemljiva.

V.

Sedmi zvezek je zbirka ciklov. To so «Moja duša vasuje», «Spomini», «Slike brez okvira», «Pisma». Med nje sta uvrščeni samo dve samostojni črtici: «Na Petelina» in «Gospod». Knjiga je urejena kronološko z namenom, da bi bila «živa priča, kako dolga in trudna je pot od »Duše, ki vasuje« do »Gospoda«. Dosedanje razmotrivanje pisateljevega dela nam je njegov razvoj v glavnem pojasnilo. Zato ga tu ne bomo opisovali znova. Le k sklepu tega poglavja bo omeniti opazovanje, ki zadeva neki proces ali vsaj prve znake nekega procesa v Finžgarjevem današnjem pisateljevanju. Pred tem pa kratek razbor posameznih ciklov.

«M o j a d u š a v a s u j e» je doslej najstarejši spis zbranih del. Obsega uvod in osem črtic in povesti. Izmed teh so nekoliko pomembnejše: «Zakaj», ki obdeluje preprosto in dovolj obrabljeno snov, ki pa vendar dovolj močno posreduje vprašanje po zmislu usodne krivičnosti življenja; «Blagajničarka Vanda», ki je najboljše značaja, je najbolje pripovedovana, dasi je ostala pisateljsko neizčrpana poteza njenega značaja, ki jo je bralcu morda najbolj omilila: njeno mladostno stremljenje po izobrazbi. Zelo romantična je črtica «Pesnik», ki bi bila lahko dobra, če ne bi bil glavni ženski značaj tako neresnično spremenljiv. Najbolj me je zanimala «Video meliora proboque...» Zdi se, da je Finžgar v tej meditaciji zbiral pogum za svoj veliki tekst in za vso svojo nelahko pisateljsko smer med ljudstvom in izobraženstvom. Mimogrede izreče tu o Cankarju besede, ki bi mogle biti prva ideja za «Pohujšanje». Evo jih: «Samoglav je, da bi se ne bal vraga samega, in če bi prišel k njemu, bi ga otvezel za roge in privezal k pultu, da bi mu pipo tlačil in cigarete prižigal.»

V ciklu «Spominov» so zanimivejši poslednji trije. Izmed vseh zopet najbolj «Ecce homo», ki je najbolj oseben. Finžgar pripoveduje o kritičnem trenutku svojega življenja in o svojem mogočnem omahovanju med življenjem in smrtjo, ki vsebuje pri vsem balastu mnogo nepotvorjenega.

«Na petelina» je lovski popis, ki ga je šteti med najboljše slovenske stvari tega žanra. Je stvaren in poetičen, poln pristnega čuta za naravo in njeno življenje, je lepo zaokrožen, resničen in tako človeško in iskreno zaključen, da je resnično pretresljiv.

«Slike brez okvira» predstavljajo z uvodom in dvema črticama dva realistična orisa vojnega siromaštva in srčnih zmed. Povesti spadata prav za prav v «Prerokovano» in sta zreli ter dovolj kepko pisani stvari, toda veličine osnovnega občutja «Bojev» seveda ne dosemeta.

«Pisarna» vsebuje dve zanimivi novelici «Murčke» in «Joška», dočim je «Nevesta» nekako trivialna in samo epizodna. Prvi dve očitujeta siguren in zrel pisateljski prijem in zanesljivo roko pri izvedbi, vendar nista več nego zanimivi.

Zadnja leta se mi dozdeva, kakor da se pripravlja v Finžgarjevem pisateljstvu nov preokret. Njegov slog, ki je bil v «Prerokovani» in še v marsikateri kasnejši povesti skop in skrajno štedljiv, toda vendar nekako naravno lagoden, postaja danes nekako bolj napet in bolj nasičen z energijami. Včasih se — morda pod vplivom Pregljevih stilizmov — pojavljajo v njem nenavadnejše oblike in fraze. Tu in tam postaja Finžgar rahlo alegoričen ali vsaj shematičen. — Vse to priča o nekem dogajanju, ki seveda še ni zaključeno in ki ga zaradi tega ni moči prav jasno opredeliti. Finžgar, ki je svoj čas vse izrekel, kar je imel povedati, se sedaj često zadovolji z namigovanjem, s čimer izziva bralčevo domiselnost k stopnjevanemu sodelovanju. Nekoliko vsega tega je čutiti v «Gospodu», ki zaključuje sedmi zvezek. Prehodi so smejejši, misli često odtrgane in izgovorjene na pol. Moralni pogled se zdi globlji. Toda jasnost je nekoliko oškodovana, posebno v zaključku. Morda so to prvi koraki v novo.

VI.

Splošen pogled na vseh pet obravnavanih zvezkov je z resnejšega literarnega stališča dokaj negativen. «Dekla Ančka», «Prerokovana» in še nekaj krajših črtic, to so pozitivne postavke v tem pisateljskem proračunu, v katerem pa še manjka vsa Finžgarjeva dramatika in še marsikaj drugega. Vse negativno v njegovem delu se dá obrazložiti z enim samim važnim psihološkim nedostatkom. Odkar poznam «Boje», se ne bi več upal trditi, da Finžgar ni pisateljska osebnost, toda dejstvo je, da se v veliki večini njegovih spisov izraža samo njegova vnanja, vsakdanja narava, dočim je resnična rezervirana in zaprta. To dejstvo dela njegove spise brezosebne in neintimne. To dejstvo je tudi vzrok, da se v njegovo delo včasih vsiljivo, včasih skrito vmešava njegova praktična moralna in splošna življenjska pamet; več, da je ta pamet v večini njegovih spisov gospodovalna. Naravno, kjer se je gospodar umaknil, gospodari hlapec. Zato je edino, kar bi Finžgar moral storiti — pregnati hlapca! V tem je problem njegovega pisateljstva.

Če motrim dolgo vrsto njegovih spisov s tega stališča, se pri marsikaterem izmed njih zaman vprašujem po i n t i m n i zvezi med njegovo zgodbo in Finžgarjem samim. Kje je tu drobec osebnega izkustva ali trenutek njegovega življenja, pa najsi bo v še tako predelani obliki? In ga večinoma resnično ne najdem, ker ga ni. Kaj je tedaj stvar sprožilo? In si moram odgovoriti z lite-

ratskim odgovorom — dober sujet. Pojasnujem si: čista epika pač. Toda zopet si mislim, da je tudi najčistejša epika brez globoke intimne klice nemogoča. In če še pomislim, s kakšnim veselim presenečenjem prebere človek v tej dolgi vrsti sive epike stvari kakor: «Video meliora proboque...» ali še kar nekatera mesta v «Ecce homo» in kako blagodejen je zaključek opisa «Na petelina», se vnovič preverim, da je intimnost bistvo vsake umetnosti. Praktična morala in zdrava življenjska pamet sta vedno vsakdanji, resnična intimnost nikdar. Zato pravim vnovič: zatrite ju!

Intimno Finžgarjevo osebnost je v večji celoti pokazala samo «Prerokovana». To delo naj bi bilo izhodišče vsemu njegovemu bodočemu početju. Doseči v sebi ubrano zbranost, ki se razodeva v «Bojih», naj bi bilo pglavitno Finžgarjevo pisateljsko prizadevanje. Če jo doseže, ne bodo «biseri» več redko sejani v njegovem delu. Za seboj ima dolgo življenje, ki je gotovo bogato na osebnih izkušnjah in notranjih bojih. Ti naj bodo snov njegovemu delu v poljubno preobraženih likih, in preverjen sem, da nam bodo pomenili več, nego njegova opazovanja, pa najsi bodo še tako skrbno in spretno podana. Res je, za tako delo je treba mnogo junaške odkritosti, zlasti za človeka njegovega stanu in še v našem majhnem življenju; toda katero delo more biti brez junaške odkritosti dragoceno in resnično pomembno?

Josip Vidmar.

Dr. Jakob Kelemina: Literarna veda. Pregled njenih ciljev in metod. V Ljubljani 1927. Nova založba. 8°. 120 str.

Knjiga, ki je izšla vzporedno z dvema drugima publikacijama sorodnih strok, umetnostne in glasbene teorije, je v tem dejstvu našla pol svoje usode. Nihče ni smatral za potrebno poglobiti se toliko vanjo, da bi pokazal na čisto svojevrstne miselne osnove dela, ampak jo je meril ob sistematiki stila, ki jo je rodilo nekaj bistveno drugega; to paralelno merilo je delo gotovo postavilo ob stran. Misel razprave ni bila, postaviti lasten sistem, lastno šolo, ki naj bi postavila in ustvarila kaka nova metodična sredstva za znanstveno delo — če je to pri obilici sistemov in metod sploh možno —, avtorjeva misel je bila, podati prerez skozi ogromen, skoro nepregleden material, ki ga ima pred seboj vsakdo, kdor se bavi s temi problemi; avtor je hotel predvsem orijentirati, postaviti stvari v red in na mesta, ki jim gredo. To ni eminentno važnega pomena le za slušatelja literarne teorije, ki mu je bila študija v prvi vrsti namenjena, s tem delom je postavljen literarno-estetskim prizadevanjem pri nas sistematski temelj, na katerem bodo morali nujno zidati naši bodoči pisatelji poetik, metrik, stilistik itd. Dr. Keleminova zasluga je, da je razširil problem literarno-teoretskega dela in pokazal preko zgodovinskih nalog, opozoril na ogromen znanstven material in pa pokazal na potrebo smotrenega znanstvenega obravnavanja literarno-teoretskih vprašanj. Zato je potrebno neko čisto realno znanje, ne le nekakšna intuicija in občutje. Vsakdo, kdor se hoče udeležiti kjerkoli, mora nujno iti skozi ogenj sistematske vzgoje. Kdor te nima, se prečesto sklicuje na intuicijo, občutje in podobno (kam to privede, nam dokazuje naša dnevna kritika), kdor je povprečen, dober delavec s poznanjem dokaže stroke, bo izvršil solidno delo; šele oni pa, ki bo prepojil svoje znanje z lastnim ognjem, bo zmožen ustvariti kritiko, ki bo enakovredna umetnini.

Delo samo je rodilo prepričanje o relativni vrednosti sodbe posameznikov, o njih enostranosti, zato je dr. Kelemina skušal pokazati na probleme literarne vede iz čim širših razgledov, upoštevajoč ugotovitve vseh mogočih struj, ki so se bližale predmetu z najrazličnejših vidikov. Svoje delo je razčlenil na ta način,

da nam je predstavil najprej splošni pregled nalog literarne vede, estetskih in zgodovinskih, skušal nato pokazati delo literarnega teoretika, analizo pesniških umotvorov, nato pa delo, cilje in metode literarnega zgodovinarja, oziraje se na vse važnejše dosedanje šole. Tak način dela je morda težaven, težko je vsestransko zagrabiti predmet brez poudarkov, kljub prepričanju o enakovrednosti in enaki pomembnosti vsakega najmanjšega člana. Do tega ga je pa privedlo nešteto primerov iz strokovne literature, ki so, čeprav sijajni v posameznostih, vendarle pomanjkljivi, in nikdar ne obsežejo umetnine v vsej njeni problematiki. Zato je skušal dati stvari čim manj subjektiven ton in je skušal pokazati na probleme, izhodišča in metode čim širje, čim bolj informativno-vsestransko. Dotaknil se je vsega, kar je bistveno za umetnino, dasi vsega zaradi majhnega obsega študije ni mogel izvesti. Ni iskal bistva umetnine v tehnični izvedbi ali zgolj miselni strukturi, ampak je bistvo iskal med njima, kjer gotovo je. Tudi ni ločil dela od stvaritelja, človeka ni postavil izven njega okolja in časa; pokazal je na vpliv slednjih, ne da bi omalovaževal individualnost pesnikovo. Dotaknil se je obeh tipov umetnostnega gledanja in ustvarjanja, idealizma in naturalizma, baroka in renesanse, proste in objektivne forme, realizma med njima. Besedo slog ali stil, ki jo rabimo često za razne stvari, je opredelil in ločil: stil osebnosti, stil pesniške vrste... stil dobe. Pokazal je dalje na bistvene pojme: vsebino — vsoto prikazanega gradiva, snovi; zadržaj: miselno, čustveno, simbolno značenje umetnine, nje celotni življenjsko-psihološki kompleks; obliko: zunanjo, metrično formo; postavilo: kompozicijo v celoti.

Delo literarnega teoretika te vrste ni kakor ono pisateljev normativnih estetik, ki sedeč za svojo pisalno mizo gradijo sisteme, njegovo delo je osnovano na dolgoletnih študijah sto- in tisočletne literarne prakse. Njegova naloga je razbrati svojstvenosti in skupnosti umotvorov in jih urediti, njegovo orožje pri tem delu sta analiza in sinteza. Tudi se ne more zadovoljiti le s pogledom na delo, ki ga ima pred seboj, zanj je važna geneza, ki mu često razjasni marsikaj sicer prikritega in temnega. Sklicevati se tu na izjave kateregakoli pisatelja, tudi na Tolstega in Dostojevskega, prav gotovo ni na mestu, ker je njihovo delo drugačno in ima druge cilje kot znanstveno dognanje.

Nedostatek dela je iskati predvsem v besednem slogu, ki je včasih za neopučenega in neorientiranega čitatelja težak, v nekaterih jezikovnih okornostih, kamor pa gotovo ne gre prištevati terminologije. Zaradi predpisanega obsega je delo zelo natrpano, zgoščeno, kar opravičuje gornje očitke, in tudi vse one, ki bi hoteli videti v literarni vedi slovensko poetiko.

Delu, ki je zasnovano na tako široki, nečasovni bazi, je prav gotovo v nekem oziru zagotovljeno življenje. Želeti bi bilo le, da bi dr. Kelemina, čigar neovržna zasluga je, da je prvi oral ledino, svojo započeto zgradbo tudi sam gradil dalje in bi Slovencem napisal tudi sistematiko literarne teorije — poetiko, in obdelal ostale panoge literarne teorije — kaj kmalu.

Milena Mohoričeva.

F. M. Dostojevskij: Selo Stepančikovo in njegovi prebivalci. Humorističen roman. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani 1929. Založila Tiskovna zadruga. Prevodna knjižica 12. Strani 245.

«Selo Stepančikovo» je med prvimi deli drugega Dostojevskijevega pisateljskega začetka. Nastalo je neposredno po desetih letih molka v katorgi, v prisilni vojaški službi in v izgnanstvu. Dostojevskij imenuje delo humoristično. Toda humor v pravem pomenu besede je kajpada njegovi naravi tuj.

«Selo Stepančikovo» je v resnici strupena moralno-kritična povest. Humor se izraža v nji samo v komiki poglavitnih značajev, ki pa so risani in pretiravani s tolikšno srditostjo in s tako okrutno vnemo, da vzbujajo v najbolj napetih in najbolj značilnih položajih težko ogorčenje, sovraštvo in gnus namestu smeha ali posmeha. Pravo naravo svojega humorja je označil Dostojevskij s tem, da je ta svoj roman vzporedil Molièrovemu «Tartuffeu». Tudi «Tartuffe» je namreč moralno-kritična ali moralno-satirična komedija, ne pa komedija čiste komike, dasi je vendarle vsebuje več nego «Selo Stepančikovo».

Podrobnejše primerjanje francoske in ruske komedije o svetohlinstvu bi lahko dalo prezanimivo in poučno studijo. Pokazalo bi zelo plastično značilne razlike med obema moralistoma in psihologoma, in sicer glede njunih človečnosti kakor tudi glede njune tvorne moči. Pri tem pa je pripomniti, da je Dostojevskij s pojmom moralista dovolj pravilno označen, dočim Molière, ki se posmehuje človeškemu pojavom v imenu osnovnega življenjskega zdravja in prirodnega življenjskega okusa, ni povsem tisto, kar je vsebina predstave o moralistu. Mimo tega bi to primerjanje gotovo pokazalo naslednje: kakor je svetohlinstvo, ki temelji na pretiranem in slepem obožavanju prosvete, mogoče samo v Rusiji, tako je tudi pristno ruski ves položaj Fome Fomiča v polkovnikovi hiši, značaj in osebnost polkovnika samega, zlasti pa razplet kritičnih dogodkov, ki je nelep, med zdravimi in moškimi ljudmi nemogoč in človeško poniževalen. Tartuffeova osebnost in usoda sta občéčloveški; toda v kristalni jasnosti moralnih kontur se vendarle zopet razodeva neka osnovna lastnost francoskega duha: tista jasnost, ki rada vidi življenje morda za spoznanje bolj eksaktno in celo za rahlo senco bolj mehanično nego je. Ta jasnost je popolno nasprotje ruske nepreglednosti in tiste značilne, nekoliko zagonetne kaotičnosti, ki ima svoj vzrok v malce pretiranem stremljenju, zajeti življenje do poslednjega, še tako malo važnega trepeta.

Kot delo, ki je nastalo neposredno po usodnem premoru, je «Selo Stepančikovo» silno obremenjeno in preko mere razvlečeno. Material za osrednjo osebnost je Dostojevskij po lastnih izjavah zbiral več let. Je pa naš roman v vseh smereh pomembnejši od «Stričkovega sna», ki je nastal skoro hkratu z njim. Vrednost dela leži predvsem v obeh poglavitnih osebnostih, zlasti v Fomi Fomiču, ki je razbran z vso psihološko prodirnostjo. Toda stremljenje, izčrpati vsak položaj in vso obsežnost značaja do skrajnosti, žene Dostojevskega neredko v pretiravanje, ki se okusu upira, in v izmišljanje pregrotesk-nih zapletljajev in situacij. Strastna in rafinirana analiza značajev dela vtis razkrinkavanja in je v slabem skladu s staromodno in skoro naivno preprostostjo fabule. Umetniško psihološko pa je nedostatek tega romana v naslednjem: Foma Fomič je oseba za komedijo. Njegova človečnost zasluži smeh. Smeh Dostojevskega je pretežak, preresen. Poln je nekega mračnega in za-grizenega sovraštva, ki se posreduje tudi bralcu. To neskladnost med dano osebnostjo in čuvstvom, ki se ti napram nji sugerira, občutiš z odporom. Prišel boš mestoma opazovati avtorja in se ne boš strinjal z njegovim čuvstvenim spremljanjem dogodkov.

Roman je prevedel Vladimir Levstik, ki je avtor skoro vseh prevodov Dostojevskega v slovenščino, kar jih imamo dobrih. Dostojevskij je jezikovno zelo samosvoj in zelo nenavaden pisatelj. Njegova dikcija je popolnoma edinstvena in je nenavadno izrazita. Posebno v dialogu, ki je vedno poglavitni del njegovih romanov. Njegove osebe večinoma pripadajo nižji plasti izobraženstva in govore žargon tega sloja. Levstik je pripovedna mesta prevedel

z vsó spretnostjo. Onemu grotesknemu žargonu, ki niha med duhovitim stilom ter skoro banalno realistično govorico polinteligence, pa ni našel v slovenščini žive in prepričevalne nalike. Toda prevedel ga je s solidnim razumevanjem, izvirnika, zmiselno in pravilno.

Josip Vidmar.

Julijska Krajina. Nacionalno-kulturni pregled. Uredil dr. L a v o č e r m e l j. U Ljubljani 1950. g. — Štampala Delniška tiskarna, d. d. u Ljubljani. Str. 73 + 2 mapi.

O priliki primorske kulturne razstave, ki jo je, kakor znano, priredila Organizacija jugoslovenskih emigrantov v Jugoslaviji od 27. aprila do 7. maja 1950., je izšla poleg majhnega, ličnega kataloga tudi knjižica, o kateri poročam. To je prva pomembna publikacija o naši slovenski in hrvaški manjšini, pisana v srbohrvaščini in tiskana v cirilici. Avtorji posameznih člankov, oziroma razprav so razen Mihovilovića vsi Slovenci. Uvodno besedo je napisal predsednik Organizacije jugoslovenskih emigrantov dr. I. M. Čok, kratko razpravo o inenu Julijske Krajine je objavil urednik dr. L. Čermelj, zemljepisni obris dr. V. Bohinec, statistični pregled Vinko Zorman, zgodovinski dr. M. Kos. O glasbeni kulturi italijanskih Slovencev piše D. Doktorič, o likovni umetnosti pa dr. F. Mesesnel. Zgodovino naše književnosti v odrezanih pokrajinah podajata pregledno dr. J. Lavrenčič in Ivo Mihovilović. Knjižica je torej zmiselno urejena, in sicer tako, da po svojem obsegu in vsebini res naredi vtis celote, a prav nič ne moti bralca, ki bi iskal zgolj objektivnih podatkov o narodno-kulturnem značaju Julijske Krajine. S tem je dosegla ta skromna in dostojna propagandna brošura trajno vrednost.

Z obsegom knjižice sta bili že določeni tudi obe književno-zgodovinski študiji, o katerih naj spregovorim v tem kratkem poročilu. Vem, kako revna je naša sodobna poljudna in znanstvena literatura o naši kulturni zgodovini. To vrzel je opazil tudi pisec članka «Istorija», dr. M. Kos, in je poskušal rešiti to vprašanje, ki je bilo uredništvu najbolj na poti, na svoj primeren način. Podal je kulturno-zgodovinsko skico. Gotovo vrzel s tem še ni izpolnjena, samo zakrita je, da je v nadaljnjem pregledu preveč ne občutimo. Zdi se mi potrebno povedati, da večje naloge knjižici in avtorjem sploh ne predpisujem in je niti ne smemo, dokler je naša kulturna zgodovina tako splošno zanemarjen svet. S tega vidika moramo priznati Lavrenčiču, da je svojo nalogo dobro rešil, in isto menda lahko rečemo o Mihoviloviću, ki opisuje Istro. Oba sta podala pregled naših kulturnih spomenikov od časa narodne priselitve do zadnjih let. Kulturni razvoj v širino se v tem ni uveljavil in ni mogel uveljaviti, komaj da ga bo tujec v podatkih zaslutil, a gotovo si ne bo mogel iz njih napraviti žive slike. Na tej točki zahtevata naš čas in naša usoda novega in temeljitega dela. Mala propagandna knjižica nas le znova opozarja na to, ko nam zbudi misel, da bi propagandno dosegla največji uspeh ona študija, ki bi sodobnemu pojmovanju kulturne samostojnosti primerno predstavila naše življenje, torej taka študija, ki bi predstavila tudi notranjo razvojno črto, književno kulturo kof živec v življenju našega ljudstva. Da je to tako jasno pokazala, štejem knjižici v novo veliko zaslugo.

Končno prinašata omenjeni študiji najboljši dokaz za zgodovinsko pravo naših manjšin in v tem zmislu imata tudi propagandno velik pomen. Čeprav ne merita niti jakosti naše kulture niti njene kakovosti, sta vendar posrečeno predstavili njeno avtohtonost, njen ljudski značaj in kontinuiteto. Oba avtorja naštevata dokaj izčrpno založbe, časopisje in kulturne delavce, ki so v zadnjih dvajsetih letih združeni z usodo Julijske Krajine. Lavrenčič je v svoji študiji

(Slovenačka reč na obalama Soče i Jadrana) naštel tudi dela naših najbolj znanih pisateljev, oziroma pesnikov, pozabil ali prezrl je le kako ime iz najmlajših vrst in od pomembnih menda samo pesnika Antona Ocvirka, ki živi zdaj v Ljubljani in ki sodeluje pri «Zvonu» in «Modri ptici». Pogrešam pa vsaj skromnega pregleda o našem prosvetnem, društvenem življenju, kar hoče v drugem članku nadomestiti Doktorič, pogrešam besede o slovenskem ljudskem odru, ki je tam zarezal posebno globoko v naš značaj in vpliva še na to stran meje. Mogoče bi pravilna slika zadnjega desetletja šele s tem jasneje oživela pred nami, pokazala tudi značaj našega ljudstva in odprla pot v skromno, življenjsko bogato mladinsko gibanje. Za vse to se založbi še priporočamo.

I. Grahov.

Prešernov «Sonetni venec» in «Krst pri Savici» v srbskem prevodu. Beograjski gimnazijski profesor T. Đukić je izdal kot ponatis iz časopisa «Misao» srbska prevoda — oziroma kot jih imenuje sam prepeva — Prešernovega «Sonetnega venca» (Beograd 1929) in «Krst pri Savici» (Beograd 1930), s kratkim, dokaj točnim komentarjem.

Prevodi slovenskih pesnikov in pisateljev so v srbsčini in tudi v hrvaščini zelo redki, to pa ne morda radi tega, ker bi Srbi in Hrvatje brali slovenske pisatelje v izvorniku — kot n. pr. pri nas zagrebški šund v snopičih, hrvatske prevode iz «velikosvetske» književnosti (Pitigrilli, Decobra itd.) ali Nolitovo izdajo Remarque-a «Na zapadu ništa novog» — temveč radi pomanjkanja vsakršnega zanimanja za slovensko književnost pri tamkajšnjem občinstvu (obisk razstave slovenske umetnosti iz Julijske Krajine v Beogradu, gostovanje naše drame v Beogradu in Zagrebu). To dejstvo občutimo zlasti v repertoarju zagrebškega in beograjskega gledališča, kjer Slovencev vobče ne poznajo, kljub temu, da uprizarja ljubljansko gledališče vsako leto celó dela srbsko-hrvaških avtorjev, ki so pri uprizoritvah na domačih deskah propala. Prav zato moramo biti vsem prevajalcem iz slovenščine v srbohrvaščino hvaležni, da se ne ustrašijo truda in zanimanja ter kljub vsem zaprekam seznanjajo Srbe in Hrvatje z našimi pisatelji in pesniki.

Bojim se pa, da lirika ni najbolj prikladna, da bi nas medsebojno seznanjala in zblíževala; in to iz dveh vzrokov. Znano je namreč, da se splošnost najmanj zanima prav za liriko, drugič pa, da je za prevode iz lirike potreben prevajalec, ki je obenem sam tenkočuteč pesnik-umetnik, kot pri nas n. pr. Oton Župančič.

*

Đukić se je tako v «Sonetnem vencu», katerega je on prvi v celoti prevél v srbsčino, kakor tudi v «Krstu pri Savici» (prvi hrvaški prevod Deželić, Zagreb 1868, v desetercu, prvi srbski prevod Marjanović, Beograd 1900, v dvanajstercu), potrudil, da bi «zadržao o tom tehničkom pogledu sve odlike originala», kakor so razmer, akrostih, tercine in stance. Grešil pa je — morda prav radi želje po tehnični dovršenosti prevoda — deloma v tem, da je včasih precej samovoljno in prozaično spreminjal pesniške prisposodbe, primerilo pa se mu je celó, da je nekatera mesta prevél popolnoma napačno, ker ni razumel teksta. V dokaz tej trditvi naj sledi nekaj primerov:

Ne ugluší se vatra željí mojí?
nád koji tvoje mile oči snaže,
a jezik vezan, uvrede se bojí.

Željá se ôgenj v mēni ne poléže,
Dés' úpa tvoj pogléd v srcé ne vlíje.
Strah razžalíti te mi jēzik véže.

(III. sonet)

Sirotne naše gore kamenite:
na njih je, same, naš zaborav pao!
Samo ih stranci pohvalama kite. —

Kaméne naše zapušéne bóž'ce,
Samíce so pozábljene žalvále,
Le ptújke so častíle Kránjcov mnóz'ce.
(VI. sonet)

Očeva naših nesloga nas mori,
s Pipinom vrat svoj tuđem jarmu dasmo;
otada samo za pobune znasmo
i divlji Turčín sa nama se bori.

Oblózile očétov razpértije
Z Pipínovim so jármam súžno rámo;
Od tód samó kervávi púnt poznámo,
Boj Vitovca in rópanje Turčije.
(VIII. sonet)

Podobnih primerov bi lahko navel še nekaj.

že v prvem vidimo, da ni prevajalec docela razumel teksta. Prešeren namreč ne vprašuje, ali se ne bo «ogelj želja» v njegovem srcu polegel, če mu ona ne bo dajala upanja, temveč trdi prav nasprotno, da se kljub temu, da mu ne da upanja, «ogelj želja» v njem ne poleže.

Popolno nerazumevanje teksta pa dokazuje drugi primer, kjer je zamenjal Đukić rimske boginje virov (posredno muze) Kaméne, z našimi kamenitimi gorami, ki naj bi jih hvalili samo tujci, medtem ko je Prešernova misel, da so Kaméne naše umetnosti zapušéne boginje-samice, ki žalujejo od vseh pozabljene, ker so častili Slovenci samo tuje boginje umetnosti.

Tretji primer sem navel, ker je Prešernova formulacija osnovne važnosti za njegovo gledanje naše zgodovine in posredno za razumevanje «Sonetnega venca», kjer ni izrazil Prešeren samo svoje ljubezni do ljubljene dekleta, temveč tudi do slovenske domovine (kar navadno pozabljamo), kar poudarja zlasti v prvi in drugi kitici IX. soneta. Đukić je izpustil Vitovca, niti ni v njegovem prevodu jasno, ali se zdaj (to je za Prešerna) «Turčín se nama bori», ali je bilo to že v preteklosti. Prevod pa bi moral biti prav tu še posebno natančen, ker podaja Prešeren v zgoščeni obliki vse važne mejnike slovenske zgodovine in Vitovec je zlasti važen, ker se je boril proti Habsburžanom, ki so nam vladali potem toliko stoletij (dasi vemo danes, da se ni bojeval Vitovec iz nacionalnih interesov).

V ostalem moramo priznati, da se bere prevod gladko. V «magistralu» je ohranjen v malo spremenjeni obliki tudi akrostih.

*

Iste vrline in napake lahko opazimo tudi pri prevodu «Krsta pri Savici». Smiselno zlasti motijo naslednja mesta:

Ko slavu hoće — u mraku ne čami!	Nar v èč svetá otrôkam slíši Sláve,
Naš put je tamo gde nas zavet veže:	Tje bómo nájdli pót, kjer njé sinóvi
Zakon i veru gde biramo sami.	Si prósti vól'jo véro in postáve.

(Uvod.)

Prvi stih je Prešeren sam podčrtal in s tem podčrtal svoje slovanstvo. Đukić ga je popolnoma izpremenil, kar bi se nikakor ne smelo primeriti (Marjanovič ga je ohranil: «Slavinoj dečici svet najveći spada»).

Popolnoma je pokvaril prevajalec smisel lepe pesniške primere Črtomira z Bohinjskim jezerom, katerega gladina je tako mirna kot zunanost Črtomirova, medtem ko v njegovi globini (notranjosti Črtomirovi) «sômov vójska pod vodó ne míne / in drúgih róparjev v dnú globočine», pri Đukiću pa bremo: «gřabl'jivci samo borahu se sade / za hranu koju ratimova j d a d e» (podčrtal podpisani).

Najbolj pa moti netočnost prevoda v naslednjih stihih, ki jih smatram za ključ k razumevanju Črtomira in deloma tudi vsega «Krsta», ker povedo, zakaj je Črtomir sprejel krščanstvo. Prešeren pravi:

«Ljubézni vére, in mirú in správe,
Ne bránim se je vére Bogomíle,»

prevajalec pa trdi:

(podčrtal Prešeren!)

«Ne želim da se Bogomila kloni
ljubavi koja sa Hristom je združí;»

*

Po vsem tem se bojim, da kljub očitnemu trudu, da bi bila prevoda točna in lepa ter prevajalčevi želji, da bi ju celo mogli imenovati prepev, ne bosta vzbudila pri srbskem bralcu tistega umetniškega ugodja, kot ga nam vzbuja izvirnik ter da ne bo dobil srbski bralec prave slike o Prešernovi umetniški veličini.

*

V poročilu o prevodih «Sonetnega venca» in «Krst» v «Glasniku Professorekoga društva» 1950, str. 237, se je pripetila poročevalcu J. J. B. majhna nerodnost, ko trdi, da je Prešeren «opevao platonsku ljubav prema čuvenoj lepoticí ljubljanskoj, m i l i o n e r k i (podčrtal podpisani) Juliji Primicovoj». Tudi se ne morem strinjati s poročevalcem, da je «Krst pri Savici» ep, s katerim naj bi bil Prešeren «preteča najboljem epiku slovenačke književnosti A. Aškercu». Morda pa bi vendarle ne škodilo, če bi bil v uredniškem odboru «Glasnika Professorekoga društva» zastopan vsaj en Slovenec.

Zakaj uporablja prevajalec za Prešernovo ime obliko Prešern brez e-ja v končnem zlogu, mi ni znano.

V i n k o K o š a k.

Cankarjevo «Moje življenje» v italijanščini.¹ Prevod Cankarjevega «Mojega življenja», ki ga je bil Bartolomeo Calvi lani obljubil v svojem prevodu «Kralja na Betajnovi», je letos izšel v tako razkošni knjižni opremi, da se skoraj kosa s prevodom «Hlapca Jerneja», ki sta ga pred petimi leti objavila v Trstu Regent in Sussek. «Il Re di Betainova» je imel 45 strani uvoda, «La mia vita» jih ima kar 71. Njegova obsežna načitanost nudi prevajalcu priliko, da uvaja Cankarja v najširši krog svetovnih slovstvenih umetnikov in ga zapleta med imena, ki smo jih bili do zdaj malo vajeni videti v taki zvezi. To početje ne diši po samougodnem razkazovanju nabuhle papirnate učenosti. Dasi se pisec včasih za trenutek oddalji od svojega predmeta, vendar je vse podrejeno vrhovnemu smotru: boljšemu umevanju Cankarjevega bistva. Calvijevi izsledki izzovejo gotovo raznovrstne odmeve v Cankarjevih proučevalcih. Tukaj se ne moremo spuščati v njih podrobno razkranjanje. Omenimo le par značilnejših stvari, ki kažejo, kakšna vprašanja načenja Calvi in kako jih pretresa.

Razpravljajoč o virih in vzrokih Cankarjevega črnogledja, imenuje Cankarja «največjega predstavnika tega psiho-patološkega stanja slovenskega slovstva» (str. 51). Calvi ne veruje Izidorju Cankarju, da je Cankar že z dvajsetimi leti «odpadel» od krščanstva, temveč sodi, da je bil v globinah svoje duše zmerom veren (47 in 48). Zameta Grafenauerjevo mnenje v «Bijografskem leksikonu», da bi značile prav «Podobe iz sanj» vrhunec Cankarjeve umetnosti, češ, da vrhunca ni iskati v tem ali onem delu, ker je več Cankarjevih del po svoje velikih (52 do 54). Za «Moje življenje» domneva precejšnjo Cankarjevo odvisnost od Rousseaujevih «Confessions» in upa, da mu bo dano, to domnevo v kratkem zanesljivo podpreti (67). Ob koncu razprave skuša

¹ Ivan Cankar: La mia vita. Traduzione dallo sloveno, studio critico e note di Bartolomeo Calvi. «Mussolinia» Edizioni Paladino. MCMXXX — Mantova — Anno VIII. Lire 12. — Strani 267.

vso Cankarjevo duševnost sestavno očrtati (68 do 74). Ves uvod priča, da bere Calvi Cankarja precej tako, kakor je Cankar bral druge pisatelje: «Prepiral sem se s pisateljem kakor Jakob z angelom» («Moje življenje», 85). Le tako branje more biti resnično plodno.

Calvi priznava, da je izmed vseh slovenskih pisateljev najteže prevajati Cankarja. V celoti bodo beroči Italijani iz Calvijevega prevoda lahko dojeli Cankarjevega duha in zaslutili veličino njegove umetnosti. V posameznostih je prevajalec kakor v «Kralju na Betajnovi» naletel na marsikak trd oreh. Strl jih je vse, vendar so po razbitih lupinah ostali še tu in tam koščki jedrc, ki se niso dali izvrtati. Nekaj manj uspešnih mest nam pokaže, kakšne nevarnosti prežijo v slovenskem besedilu na tujega prevajalca, če ni skrajno previden in v obeh jezikih, našem in svojem, izborno podkovan.

Cankarjevo besedilo:

...uro, ki že zdavnaj ni več šla, ne bila... (Moje življenje, str. 3).

Ni kriknila ves čas, še zavzdihnila ne (15).

Nobena, še tako bučna igra nam ni dala toliko čiste, globoke, skrivnostno svete radosti, kakor tisto poluglasno pogovornje v mraku (16).

morda bi se bili čudili, da se je zgodilo po besedah angeljevih (18).

Velika noč in Mavsarjev hrib! (20).

Kar me je veselilo in modrilo, ni smelo biti v nobenem stiku s šolo (39).

je gledal obli rob rjave punčice (54).

Pred petnajstimileti sem prišel domov (77).

Calvijevo besedilo:

orologio... che già da molto tempo non andava più, senza essere stato... (str. 83).

Non emise neppure un grido in tutto quel tempo e neppure si levò su (96).

Nessun divertimento così sciocco ci aveva mai procurato tanta pura, profonda e segreta gioia quanto il chiasso che facevamo nell'ora del crepuscolo (97).

forse ci saremo meravigliati perchè ciò accadeva dopo le parole dell'angelo (99).

Una grande notte e un colle di Mavsar! (100).

Duello che mi rallegrò e mi fece savio, non poteva venire in nessun caso dalla scuola (123).

fissava il tondo dorso di una bruna bambola (141).

Un po' prima che compissi i quindici anni tornai in famiglia (169).

Prav bi bilo:

orologio... che già da molto tempo non andava più, nè suonava...

Non emise neppure un grido in tutto quel tempo e neppure un sospiro.

Nessun divertimento, per quanto chiasso, ci aveva mai procurato tanta pura, profonda, misteriosamente santa gioia quanto quel discorrere a mezza voce nel crepuscolo.

forse ci saremmo meravigliati se le parole dell'angelo si fossero avverate.

La Pasqua e il colle di Mavsar!

Duello che mi rallegrava e mi faceva savio, non doveva stare in nessun rapporto con la scuola.

guardava il tondo orlo della bruna pupilla.

Quindici anni fa venni a casa.

Vedla me je sko-
zi prvo izbo (116).

sprožil je kazalec
ob palcu in muha je
plusnila v sredo vodé
s toliko močjo, da se je
globoko potopila, pre-
den je ni počasi in
sunkoma priplulo
na gladino (155).

zdelo se mi je, da živi v
drugem svetu, ki ga ne
poznam; in da bi se
zgrudil od osup-
losti in groze, če bi
ga spoznal (146).

Kakor veščica je bila
tvoja mladost (150).
dokler ne poginejo
od vsega hudega
(152).

Če se Bogu ne smilijo,
se ne smejo tudi člo-
veku ne (152).

Mežnar in ministrant
sta potrkavala (160).

Manjših netočnosti je tudi precej. «Mesarjeve klade» so postale «mizarjeve» (le travi del falegname, 84 in drugod). «Vzdih» ni «respiro» (82), temveč «so-
spiro». «Zastro se oči» ni «si schiudono gli occhi» (82), temveč «si chiudono gli
occhi». «Silen dim» ni «il fumo silenzioso» (82), temveč «un denso fumo». «Isba»
in «dolina» Italijanu nista to, kar Cankarju, zato bi se te dve besedi bili mor-
rali prevesti. «Izrezek podobe» ni «l'espressione d'un' immagine» (100), temveč
«lo squarcio d'un' immagine». «Spotoma» ni «subito» (106), temveč «per via».
«Kobilica» ni «zanzara» (150), temveč «cavalletta». «Ruhe» niso hrvatske «ruhe»
ali slovenske «rjuhe» (165), temveč nemški «mir». «Zagrnuti» ni «svelare» (199),
temveč «velare». «Ustna» niso «le bocche» (212), temveč «le labbra». «Narav-
nost» ni «naturalmente» (253), temveč «direttamente». «Duhati mrtveca» ni
«puzzare di morto» (254), temveč «fiutare il cadavere».

Ker se knjiga drugače gladko bere, se take nepopolnosti skoro ne opazijo
in se izgubijo v preobilici res lepih, Cankarja vrednih mest, n. pr. klestiti =
fare il vandalo (106), cmerava mevža = cuor di coniglio (112); V prvem tre-

M'aveva ricono-
sciuto dalla prima
stanza (210).

fece per prender-
la tra il pollice e
l'indice, ma la mosca
si tuffò in mezzo all'ac-
qua con tanta forza, che
vi si immerse profonda-
mente, anzichè ar-
rivare adagio e
d'un colpo sulla
superficie (231 in
podobno 254).

mi pare visse in un
altro mondo, che io non
conosco; e che si sa-
rebbe data volen-
tieri la morte per
la costernazione e
lo spavento, se l'aves-
se conosciuto (240 in
241).

Come esperta fu la
tua giovinezza (245).
finchè essi non si sot-
tragono a tutti i
cattivi (247).

Se non fanno compas-
sione a Dio, non pos-
sono farla neppure al-
l'uomo (247 in 248).

Il sagrestano e l'inser-
viente bussarono
(255).

Mi condusse at-
traverso la prima
stanza.

fecce scoccare l'in-
dice lungo il pol-
lice e la mosca si tuffò
in mezzo all'acqua con
tanta forza, che vi si
immerse profondamente
prima di essere
portata adagio e a
scosse sulla su-
perficie.

mi pareva visse in un
altro mondo, che io non
conosco; e che io sa-
rei stramazato al
suolo per lo stu-
pore e lo spavento, se
io l'avessi conosciuto.

Come un fuoco fa-
tuo fu la tua giovinezza.
finchè non crepano
per aver sofferto
tutte le sciagure.

Se non fanno compas-
sione a Dio, non de-
vono farla neppure al-
l'uomo,

Il sagrestano e l'inser-
viente suonavano il
cariglione.

notku, še v poluzavesti = *Li per li, tra il sonno e la veglia* (238) i. dr. Lastna in krajevna imena prikraja Calvi za laška usta: Vrhnika = Vernica, Tičnica = Uccelliera, Trdina = Terdina, Horjul = Oriolo, Močilnik = Mocilnica, Ljubija = Lubia, Retovje = Retovie, Matica = Matiza, Ribnica = Ribnizza, Ljubljana = Lubianizza. Na par mestih je nekaj besed izvirnika izpuščenih (n. pr. «Prva misel v priselnem zavzetju je bila:» str. 22 v izvirniku), zdi se, da ne hoté, ker pisatelj sam poudarja, da je hotel dati popoln prevod. A. B u d a l.

SLOVENSKI JEZIK

Jack London: *Mož z brazgotino* in druge novele. Priredil Tone Seliškar. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani. 1930. Druga izdaja. 96 strani.

Pričujoča druga izdaja šestih novel z življenjepišom in sliko ameriškega pisatelja Jacka Londona se loči od prve samo v tem, da so popravljene neke tiskovne pomote. Seliškar je novele priredil in s tem hotel reči, da se ni tesno oklepal besedila izvirnika, marveč da je nameraval ustvariti vzporedno z izvirnikom svobodno umetniško predelavo. Izvolil si je pot, ki je na videz lažja, v resnici pa nevarnejša. Od takega prevajalca, ki ve, da se dva jezika ne skladata kot dva geometrijska lika in da prevajanje ni rokodelski posel, upravičeno pričakujemo domač in neizumetničen jezik in slog ter tako dovršeno preustvaritev, da je prevod, oziroma predelava, Slovincem to, kar tujcu izvirnik. To pa zavisi od jakosti prevajalčeve sile ustvarjanja.

Seliškarjev prevod, ki se še preveč drži izvirnika, se mestoma lepo bere, a kaze ga razne pravopisne maroge, oblikovne posebnosti, nedomača in nekam lesena skladnja, odvišno tujkarjenje in neuglajen stil. Kdor bo v prevodu skkal umetniških prevajalskih vrlin, se bo kruto prevaril.

Nekih pogreškov, ob katere se dan za dnem drugod spotikamo, bi tu zaman iskali, tako n. pr. «išče se Uršo Plut». Uspešno se je izogibal nekih posebnosti, ki so v prevodu prave bele vrane: oko v oko (51), lasten = svoj (35), naprej = = dalje (58), cel = ves (18) i. p.

Dasi gre na rovaš slabe poprave nekaj pravopisnih in glasovnih nepravilnosti (11, 12, 30...), nam vendar ostane še dovolj omembe vrednih stvari. Razlikovanje med predpono v in u omahuje skoro do obupnosti. Razen na udarce naletiš na prevdarne povdarke. Ohraniti je pomensko razlikovanje: urezal sem si palico (= odrezal, ne vrezal — 58) in vrezal sem zarezo v palico. Popraviti je ljubeznjivo, zanjko in klopčič. Za nemški Gefühl so si slovenski pisci nekako pred 60 leti izposodili od Hrvatov, a ti od Rusov potrebni izraz č u v s t v o, ki ga nekateri redki pišejo neupravičeno v izprevrženi obliki č u s t v o. Kot ne pišemo govorenje, tako tudi faborenje ne moremo. Čitalca motijo omahovanja, kakor: izgubiti in zgubiti. Poleg preden in laže nastopata vredno in lažje. Dalje nahajamo prislove: višje, najboljše, raje in zastarelki pre je, č i m p r e j e. Tudi spaček obstoja ni prizanesel, četudi samo enkrat (stran 12.).

Iz sklanje je omeniti: z otroci, solncev in množinski imenovalnik v o l k i. Slovenska knjiga ne pozna oblike dva polena in oklo ženskega spola. — Za svojilnimi zaimki najdemo nedoločne oblike: njegov otrpel pogled (15, 27). Tvornopretkli deležnik zamrznjen, zmrznjen se glasi samo enkrat pravilno z a m r z e l. — Razlikovati je med žensko = bitjem ženskega spola in ženo = omoženo žensko. Glede oblik s a m c a t a in p r a v c a t a glej Breznikovo slovnico.

Skladnja je kljub prirediteljevi nameri vse preveč vplivana po izvorniku. V prevodu je raztresenih nekaj lepih rečenic, a še več jih je samo na videz lepih, kajti njih prispodobe šepajo ali pa so slepo prenesena nemška rekla, n. pr. resnica je padla s tvojih ustnic (54), zadobil je zopet oblast nad svojimi usti (59). Za nobeno ceno ne morem priznati, da bi bili kdaj slovenski takile stavki: Na lastne oči sem videl (58), kako je ves prepaden nad to pregreho (55) zletel s polnim tekom (22). Vzemi nazaj svoje besede (35), saj za sekiro sukat nimaš časa (14). Kaj pravite k temu? Bil je gotov, vrgel pogled in se podal na pot. — Za provincializem navadam se na življenje je bolje rabiti roditelja. Tujemu vplivu je pripisovati svojilni roditelj: noge mornarja, pljuča upravnika. Odvisnost od nemške predloge se kaže v raznih posnetkih v skladnji. Dosti nerodno se bere slovenski nadomestek ne da bi za ohne zu (10...). V namernih stvkih je da odveč: da naj molči (56). Zavisno vprašalne stavke je bolje pričenjati z veznikom ali kakor s če (10, 29). Roditelj v nikalnih stvkih je utrpel precejšnje izgube: če jo ne reši (47, 48). Ali pravi kdaj ljudstvo o krepki ženski, da so je bile same mišice (57)? Poleg besednega reda (71), pomankljivih ločil (29, 48, 64), odvišnega ponavljanja pomožnega glagola (51) je v prevodu še vse polno podrobnosti zlasti pri glagolih.

Tujke, ki se jih moramo prepogosto otepati, so postale ogabna navlaka ne samo manj šolanemu čitatelju, marveč presedajo že tudi izobražencu, ki je sit nekrvnega brezdomovinstva tujke in si želi sočne domače besede. Tudi ta drobna knjižica ima kljub svoji ameriški snovi mnogo preveč in veliko odveč tujega blaga. Neizogibne so seveda tiste tujke, za katere nimamo svojega nadomestila, ker so nam pojmi, ki jih zaznamujejo, po večini povsem novi. Taki izrazi bi se morali v oklepajih ali pod črto raztolmačiti, in to še posebno radi tega, ker je spis namenjen preprostim slojem. Kakor je prireditelj pojasnil besede: šaman, skvav in moskiti, tako bi moral še vsaj te-le: grizliji, kanu, kamike, losos, matros, mokasini, parka, skuner, totem, tramp. Morebitni izgovor, češ, čemu pa imamo že dva slovarja tujk, je jalov, zakaj skoro vse te besede v njih zaman iščeš in eksistenca slovarja še ne upravičuje rabe tujk.

Neopravičljivo in proti prevajalčevi nalogi pa je, da uvaja tujke tam, kjer jih niti izvornik nima, ali pa rabi take, ki se dajo prav lahko nadomestiti z domačimi izrazi. Čemu torej: gesta, grotesken, hasek, koc, kompanija, problem, šal, špranja, šunder, vinta, viža, puška je eksplodirala in še mnogo drugih? Kaj naj si misli čitalec, ko bere, da so razbojniki a s t r a l n a p r o j e k c i j a resničnih ljudi? In einfach? Ali pomeni vedno isto, kar se skriva za tujko p r i m i t i v e n? Le po domače in prevod ne bo izgubil prav nič svoje barvisti, marveč samo pridobil.

Iz zaljubljenosti v vse, kar je tuje, so naši pisci pobrali od Hrvatov «blagoglasni» n a p r a m, ki nam je popolnoma nepotreben in ki ga tudi Hrvatje zametujejo. Ali ni vnaprej posnetek nemškega i m v o r a u s (im vorhinein)? Slovenec pravi z a n a p r e j. Ne vem, ali je res tako težko opustiti t r u d a - p o l n o d e l o, u s o d e p o l n i d a n, n a e n k r a t, b a š, v s e e n o.

Končno se usojam pripomniti, da se mi zdi umestno in vsakomur ustrezno, ako bi prireditelj angleškim imenom dodal v oklepajih izgovorjavo, kajti res ne vem, kako dolžnost naj bi imel preprost Slovenec, da bi se radi p r e v o d o v moral učiti angleškega pravopisa.

Sklanja tujih, zlasti angleških in francoskih lastnih imen in tvorbe njih pridevnikov pa je poglavje zase, o katerem bo potrebno v kratkem posebej govoriti.

Stanko Bunc.

KRONIKA

Vladimir Majakovskij. — Dne 14. aprila t. l. si je pesnik Majakovskij prestrelil srce. Malokatera smrt je povzročila toliko razburjenja, kakor ta nepričakovani samomor. Medtem ko je stala v Moskvi ob poti v krematorij stotisočglava množica v zadnjo počastitev, so se oglasili v emigraciji tudi kritiki, ki Majakovskemu odrekajo vsako umetniško vrednost. Nemara je v prvem slučaju pomagala iskrenosti obvezna udeležba, kakor je v drugem ogorčenost zatemnjevala pravičnost. Majakovskij se je vse preveč zrastel z revolucijo, da bi bil že zdaj lahko deležen popolnoma nepristranske sodbe.

Njegovo delovanje se je pričelo okoli leta 1912., ko je simbolizem izgubil tla pod seboj in so planili na oder prvi neugnani futuristi. Majakovskij je preživel otroška leta v bujni južni navari sredi planin, gozdov in starih razvalin (rojen leta 1894. kot gozdarjev sin na Kavkazu). Ta lepa dežela je na Ruskem slovela kot socialno-demokratska trdnjava: preveč je trpela pod narodnim in razrednim sovraštvom. Tudi Majakovskij je radi tega tako zgodaj postal socialist. Gimnazije niti ni dovršil. V Moskvi (kamor se je preselila družina po očetovi smrti) je bil «radi agitacije in kritike» izključen iz svoje zadnje, slikarske srednje šole. Odnesele je odtod sovraštvo do «ljudske umetnosti»: piruhov in sličnega, s katero si je dotlej služil kruh. Prirojena zadirčna neugnanost je kmalu po svoje oblikovala njegov načelni boj zoper realno umetnost. V nasprotju z drugimi futuristi ni postal glasnik maloumljive «viharne poezije». Prekipeval je življenja, in že njegove prve, po byronsko razočarane ljubezenske poeme iz leta 1915. («Oblak v hlačah» in «Piščalka - hrbtenica») niso kar nič lirične. Skeleče osebno čuvstvo se tu le mukoma preriva skozi nadute slike in nalašč vulgarno besedilo. Majakovskij ne vzdihuje, ampak kriči množici. Tako je postal pesnik velemestne ulice. Ob izbruhu svetovne vojne je bil v Moskvi voditelj protinemških izgedov. Nato se je prvotno vojno navdušenje umaknilo utrujenosti («Vojna in mir», 1922). Ob revoluciji se je Majakovskij, «kakor vsi moskovski futuristi», kmalu priključil boljševikom. Sovraštvo zoper kulturo, krščanstvo, filistrstvo je vedno tvorilo njegovo najmočnejšo osebno noto. V «Revolucijski odi» (1919), «Dnevnem povelju umetniški armadi», «Koračnici komunistične omladine» i. sl. je zahteval socialistično umetnost, ki bi služila revoluciji. Leta 1918. je spisal tudi «Misterij - Buf», kozmično sliko sovjetskega prevrata. To delo je imelo več uspeha pri delavcih nego pri komunističnih voditeljih, ki so od kraja celó ovirali uprizoritve. Lenin sam je dejal Gorkemu, da rajši čita Puškina nego Majakovskega, dočim je Majakovskij od revolucije zahteval, naj «naperi topove tudi na muzeje» in proglasi Puškina z Rafaelom za svoja sovražnika.

Znano poglavje o «socialnem naročilu» Majakovskemu ni nikoli belilo glave. Zahteve po ustvarjanju, ki bi služilo revoluciji, so itak ustrezale njegovemu notranjemu prepričanju. V poemah («Sto petdeset milijonov», 1921, «Pariz», 1928, i. dr.) ter v prozi («Moje odkritje Amerike», 1926) je v plakatno pretiranem slogu zasmehoval buržujsko Evropo in Zedinjene države kot obsovaženo nasprotje proletarske sovjetske državnosti.

Toda sovjeti so premagali zunanje sovražnike in proslavili desetletnico svojega obstoja. Po viharjih bojnih letih se je pričela ureditev notranjih razmer, tako zvano poglobljanje revolucije. Majakovskij je dobil nov delokrog. V dramah «Stenice» in utopični «Banji» (1929) je žigosal mlačne navidezne komuniste. Zahteval je «proletarsko spolno etiko», dasi je nekoč napadal «buržujsko moralo». Odzival se je dnevnim geslom, bičal alkoholizem, protek-

cijo po uradih i. dr. V zadnjem času je opeval Stališovo agrarno reformo in prerokoval trojno letino. Opustil je nekdanji boj zoper klasike. Po vsej priliki pa je bilo to «pozitivno delo» manj v skladu z njegovim značajem nego prvotno podiranje «predsodkov stare dobe». Kot vodja LEFa (leve umetniške fronte) je nastopal celo zoper «premljevanje politične abecede» v literaturi, dokler ni prepovedala komunistična cenzura koncem lanskega leta sličnega nezanesljivega stališča. Vsekakor je postajal Majakovskij vedno bolj osamljen in tožil je celo, da kažejo novi pisatelji premalo idealizma. Ni težko ugotoviti v njegovih delih dokazov razočaranja. A v predsmrtnem pismu pravi, da so izzvali njegov samomor povsem osebni vzroki, nesrečna ljubezen. Ne vemo torej, ali imamo pravico uvrščati to nenadno smrt med one pisateljske samomore (Jesenin, Sobolj, Kuznecov, Čeljajev i. dr.), ki nudijo tragičen dokaz notranje praznine kot posledice «prepovedane umetniške iskrenosti». (Izraz starega socijalističnega pisatelja Veresajeva v razpravi o literarni diktaturi, ki jo je uradno proglasil leta 1926. XIII. kongres komunistične stranke.)*

Majakovskij je umrl na višku svoje borbenosti v petintridesetem letu svoje starosti kot priznan poet revolucije. Kakor rečeno, je njegovo ustvarjanje vse preveč vezano na sodobne dogodke, da bi v celoti mogli uvrstiti med klasike. Njegova bojevita pesem, namenjena prej poslušalcem nego čitateljem, bo sčasoma zbledela. Oblikovno je do konca ostal zvest vplivom ruskega simbolizma in futurizma (A. Belij, Hlebnikov i. dr.) ter ameriškega genialnega potepuha W. Whitmana. Njegov ritem je jako enoličen. Kot prvi je iz recitacijskih ozirov v tisku ločil svoje jamske stihe v dva ali tri dele, da bi s tem poudaril zarezo. Jezikovno se je opiral na mestno govornico, ki se je posebej rad posluževal za besedno igro. Včasih je nadomeščal z živim logičnim akcentom klasičen slovniški naglas. Rad se je posluževal asonanc ter je koval nove zloženske, da bi tako čim bolj osvežil svoj stih. Vse to bo zanimalo raziskovalce revolucijskega jezika, toda Majakovskij v bistvu ni ubral nove poti. Njegov besedni zaklad, prirojen za široko množico, je tudi preenoličen, da bi zapustil globlje literarne sledove. Isto velja o njegovih pomožnih sredstvih: metaforah in slikah, ki so pogosto malo okusne. Humor, ki mu je bil lasten, ga je često zapeljal v surovo zbadanje. Sploh je kazal Majakovskij premalo ubranosti in je bil preveč vnet za zunanjo hrupno hiperbolo. «Ropot, krik in vik» in «nenaravni naduti jezik» so mu očitali celo sovjetski kritiki (n. pr. ob priliki «Stenic», 1928). Toda Majakovskij je najpopolnejši izraz revolucijske burje, ohranil nam je njeno epsko podobo. Zato bodo ostale njegove poeme in himne v literarni zgodovini z isto pravico kakor tudi drugače ubrani odmevi sedanjih zgodovinskih let: Blokovi «Dvanajst», Gumiljova «Blodni tramvaj» in Vološinovi «Gluhonemi demoni».

Nik. Preobraženski.

* O razočaranju kot vzroku smrti govori celo v svoji jako navdušeni posmrtnici (v zadnji številki praške «Slavische Rundschau») pesnikov osebni prijatelj R. Jakobson. Vendar pa razpravlja o tej duševni krizi sub specie aeternitatis in slika Majakovskega kot romantika vesoljne revolucije, ki ni mogel preboleti počasnosti sedanjih let. Bil je tako prepričan o svetovnem duševnem preobratu, da je svoječasno pozdravil prva poročila o Einsteinovih naukih kot dokaz neresničnosti smrti (seveda izven kateregakoli verskega čuvstva).